

TAMPEREEN YLIOPISTO

”Millainen perhe asuu sinun kotonasi?”

Muuttuneet perhekuvat alkuopetuksen uskonnon oppikirjoissa

1950-luvulta vuoteen 2013

Kasvatustieteiden yksikkö

Kasvatustieteiden pro gradu -tutkielma

JASMIINA KETONEN

RIIKKA MUHONEN

Marraskuu 2014

Tampereen yliopisto

Kasvatustieteiden yksikkö

JASMIINA KETONEN & RIIKKA MUHONEN: ”Millainen perhe asuu sinun kotonasi?” –

Muuttuneet perhekuvat alkuopetuksen uskonnon oppikirjoissa 1950-luvulta vuoteen 2013

Kasvatustieteiden pro gradu -tutkielma, 93 sivua, 6 liitesivua

Marraskuu 2014

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää uskonnon oppikirjojen välittämiä perhekuvia sekä niiden suhdetta yhteiskunnallisiin muutoksiin. Analysoimme kirjojen tekstejä, kuvia, keskustelunaiheita ja tehtäviä tarkastellen sitä, miten perhe kuvataan niissä ja minkälaisia arvoja sekä ihanteita kuvauksiin liittyy. Olennaiseksi tarkastelussa nousi perherakenne, perheenjäsenten roolit ja toimintamallit. Analyysillä pyrittiin selvittämään, millaisia perhekuvia uskonnon oppikirjoissa esiintyy, miten ne muuttuvat eri vuosikymmeninä sekä miten yhteiskunnalliset muutokset heijastuvat oppikirjojen perhekuviin.

Tutkimuksen aineistoksi valikoitui yhteensä 22 vuosien 1950–2013 välillä julkaistua alkuopetuksen uskonnon oppikirjaa. Tutkimuksessa päädyttiin tarkasteleman uskonnon oppikirjoja, sillä evankelisluterilaisen uskonnon oppiaineen opetussuunnitelman keskeisissä sisällöissä mainitaan perheen ja suvun arvot sekä perinteet. Tutkimus oli laadullinen ja sen lähtökohtana oli hermeneuttinen lähestymistapa. Aineiston analyysi toteutettiin sisällönanalyysin keinoin. Alkuopetuksen oppikirjat sisältävät paljon kuvia, joten kuva-analyysillä oli merkittävä rooli tutkimuksessa. Jotta tutkimustulokset olisivat mahdollisimman kattavia sekä monipuolisia, tutkimuksessa edettiin vuorovaikutteisella otteella huomioiden teoreettinen viitekehys jatkuvasti analyysin pohjalla.

Tutkimuksen teoreettisessa viitekehyksessä pyrittiin käsittelemään laajasti perhettä, siihen liittyviä käsityksiä ja arvoja sekä perheeseen liittyviä yhteiskunnallisia muutoksia. Aluksi selvitettiin, miten perinteisestä perhemallista on siirrytty postmoderniin perheeseen. Tämän lisäksi pohdittiin, mitkä arvot vaikuttavat perheen ilmiöiden taustalla ja miten niiden pohjalta on tehty ja toteutettu yhteiskunnallisia muutoksia. Koska aineistona toimii uskonnon oppikirjat, oli olennaista tarkastella perheen teemaa evankelisluterilaisen uskonnon kautta. Teoreettisessa viitekehyksessä käsiteltiin myös uskonnonopetuksen luonnetta ja historiaa, jotta uskonnon oppikirjojen perhekuvia voitiin tarkastella myös tämä konteksti huomioonottaen.

Aineiston analyysi tehtiin vuosikymmen kerrallaan, nostaen aina ajalle tyypillinen perhekuva esille sekä samalla tarkasteltiin sitä, miten yhteiskunnalliset muutokset tulevat näkyviin tutkimusaineistossa. Kokonaisuudessaan perheeseen liittyvät yhteiskunnalliset muutokset voitiin havaita myös oppikirjoissa, mutta usein vuosikymmenten viiveellä. Johtopäätöksiin löydettiin kolme merkittävää perhekuvassa tapahtunutta muutosta; perheenjäsenten roolit tasa-arvoistuivat, perherakenteet moninaistuivat sekä yksilöllistyminen lisääntyi.

Tasa-arvoistuminen näkyi muun muassa siinä, että äidin ja isän roolit ovat tulleet lähemmäksi toisiaan. Tosin perhettä ei oltu uusimmissa oppikirjoissa aina esitetty perinteisen ydinperheen mallin kautta, vaan perherakenteiden moninaistuminen näkyi esimerkiksi perhekuvien tulkinnanvaraiseksi jättämisellä ja erilaisuuden korostamisella. Näin ollen roolien väliset suhteetkin jäivät uusimmissa oppikirjoissa enemmän avoimiksi. Samalla yksilöllistyminen oli noussut yhä voimakkaammin pinnalle, joka osaltaan vaikutti esimerkiksi lapsen yhä vahvempaan autonomiseen rooliin sekä siihen, että erilaisuutta ja tämän kautta suvaitsevaisuutta korostettiin.

Avainsanat: perhekuva, perheiden moninaistuminen, yksilöllistyminen, oppikirjatutkimus

This study explores how family is represented in religion textbooks, and what is the relation between these representations and changes in society. The texts, pictures, discussion topics and exercises in the books were analyzed, the main focus being on the description of families and the values and ideals related to them. The structure of the family, and roles and behavior of the family members are central themes. The aim of the analysis was to explore how family is represented in the books, how it varies during time, and how it reflects changes in society.

The data for this study consists of 22 religion textbooks that were published between 1950 and 2013 and are meant for pupils in first and second grade. Religion books were selected because in the Finnish national core curriculum family values and traditions are included in the contents of the teaching of Lutheran religion. The method of this qualitative study was content analysis. The study was made with a hermeneutic approach. The analyzed books include plenty of images, and therefore interpretation of the images had a significant role in the study. When the data was analyzed the findings were constantly connected to the theoretical background of the study to gain a more profound and extensive understanding.

The aim of the theoretical background was to discuss the concepts of family structure, values, ideals, and the social changes connected to family. At first we discuss the shift from the traditional nuclear family to post-modern family structures. Second, we consider what might be the values behind the phenomena connected to family, and how these values have influenced on decision making and changes in society. The data consists of religion books and therefore it is relevant to consider the influence of the context of Lutheran religion. The history and characteristics of religion as a school subject are also discussed because they probably affect the way that families are represented.

The books were analyzed one decade at a time and the focus was to discover the features of the representations of the family that were typical for each period of time. It was discovered that changes in society do affect the textbooks but in most cases rather late, years after the changes have taken place.

To conclude, there were three major changes; the roles of the members of the family have become more equal, family structures have become more diverse, and individualism has increased. The main sign of the equalization is the fact that the roles of the mother and father have become more similar. However, in the newest books the relationships between family members are not as easy to observe, since the families are represented in a more ambiguous way and diversity is emphasized. The growth of individualism has had an impact on the child's role as a family member, making the child a more autonomous individual in the society. The growth of individualism is also present in the way that tolerance towards different kinds of people is increasingly emphasized in the data.

Key words: family representation, changing family structures, individualism, textbook research

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO	6
2 TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN VIITEKEHYS	9
2.1 <i>Perhe instituutiona</i>	9
2.1.1 Perhe käsitteenä	9
2.1.2 Perinteisestä perhemallista postmoderniin perheeseen – muutokset tilastoissa	14
2.2 <i>Arvot vaikuttamassa perhepolitiikkaan</i>	20
2.2.1 Perhe ja arvot	20
2.2.2 Perhepolitiikkaa arvojen maailmassa	22
2.3 <i>Perhe evankelisluterilaisessa uskonnossa</i>	30
2.4 <i>Uskonnonopetus</i>	31
2.4.1 Uskonnonopetuksen luonne	31
2.4.2 Uskonnonopetuksen historiaa	32
3 TUTKIMUKSEN METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT	36
3.1 <i>Laadullinen, pehmeä ja ymmärtävä tutkimusote</i>	36
3.2 <i>Hermeneuttinen lähestymistapa</i>	38
3.3 <i>Oppikirjat tutkimusaineistona</i>	39
3.4 <i>Analyysimenetelmät</i>	40
3.4.1 Sisällönanalyysi	40
3.4.2 Kuvat osana tekstiä	42
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	45
4.1 <i>Taustasitoumukset ja lähtökohdat</i>	45
4.2 <i>Tutkimustehtävät</i>	48
4.3 <i>Tutkimuksen kulku</i>	49
5 TUTKIMUSTULOKSIA	50
5.1 <i>1950-luku – Hyvä lapsi kunnioittaa ja palvelee</i>	50
5.2 <i>1960-luku – Kotona on äiti ja isä</i>	52
5.3 <i>1970-luku – Isä tietää</i>	56
5.4 <i>1980-luku – Perhe tekee kotityöt yhdessä</i>	61
5.5 <i>1990-luku – Perheet ovat erilaisia</i>	66
5.6 <i>2000-luku – On kohteliasta huomioida perheiden erilaiset tavat</i>	69
6 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ	76
6.1 <i>Roolien tasa-arvoistuminen</i>	76
6.2 <i>Perherakenteiden moninaistuminen</i>	78

6.3 Yksilöllisyyden lisääntyminen	80
7 REFLEKTIO.....	83
8 LÄHTEET.....	86
8.1 Analysoidut oppikirjat	86
8.2 Lähteet.....	88
LIITTEET	

1 JOHDANTO

Pyrimme tutkimuksessamme selvittämään eri vuosikymmenten alkuopetuksen uskonnon oppikirjoista välittyviä perhekuvia ja peilaamaan niitä yhteiskunnallisiin muutoksiin. Saadaksemme mahdollisimman laajan käsityksen kirjojen perhekuvista, pyrimme tekemään havaintoja monipuolisesti kirjojen teksteistä, kuvista, keskustelunaiheista sekä tehtävistä. Tarkastelemme oppikirjoissa kuvattujen perheiden rakenteita, perheenjäsenten rooleja sekä heidän välisiä suhteitaan ja pohdimme näiden taustalla olevia arvoja ja ihanteita.

Päätimme rajata aineistomme ajallisesti 1950-luvulta tähän päivään, koska uskoimme tutkimustehtävämme kannalta kiinnostavimpien muutosten sijoittuvan tälle aikavälille. Viimeisten kuudenkymmenen vuoden aikana yhteiskuntamme on kokenut monia niin laillisia kuin asenteellisiakin muutoksia ja tavoitteenamme onkin selvittää, miten eri vuosikymmenten ilmiöt esiintyvät oppikirjoissa. Näiden eri ajoille tyypillisten ilmiöiden lisäksi pyrimme havaitsemaan niiden välissä tapahtuvia muutoksia ja sitä, mistä yhteiskunnallisista tekijöistä sekä arvoista muutokset kumpuavat. Muutosten lisäksi pyrimme havainnoimaan sitä, onko kirjojen perhekuvissa jotkin asiat tai arvot kenties säilyneet samankaltaisina läpi vuosikymmenten.

Analysoimme yhteensä 22 uskonnon alkuopetuksen oppikirjaa. 1960-lukua lukuun ottamatta meillä on jokaiselta vuosikymmeneltä tutkittavana vähintään kahden eri kirjasarjan teoksia. Tarkastelumme valikoitui evankelisluterilaisen uskonnon oppikirjat, sillä kyseisen oppiaineen opetussuunnitelman keskeisissä sisällöissä mainitaan erikseen perheen ja suvun arvot sekä perinteet (OPS 2004). Tämän vuoksi oletimme, että uskonto on oppiaine, josta on mahdollista löytää olennaisia perheisiin liittyviä teemoja ja aiheita. Valitsimme aineistoksemme alkuopetuksen oppikirjat, koska havaintojemme mukaan niissä perhettä käsitellään erityisen paljon. Etenkin 1960-luvun lopulta alkaen alkuopetuksen kirjat liittyvät vahvasti arkielämään ja oppilaan omaan kokemusmaailmaan. Alkuopetuksen oppikirjat sisältävät niukasti tekstiä, mutta runsaasti kuvitusta. Tämän vuoksi näemme oppikirjojen kuvituksen tarkastelun hyvin olennaisena osana tutkimustamme. Tekstin vähyyden vuoksi ei kuvien taustalla olevista tilanteista saada paljoakaan tietoa, vaan kuvat kertovat itse oman tarinansa jättäen tilaa myös erilaisille tulkinnoille.

Teoreettisen viitekehyksemme pohjana pidämme Launosen (2000, 29) ajatusta siitä, että perhe ja koululaitos ovat tärkeimpiä kansalaisuuteen sosiaalistavia instituutioita. Perhekuvien ja uskonnonoppikirjojen toimiessa tutkimuskohteenamme voimme samalla sivuta perhettä ja koululaitosta yhteiskunnallisina instituutioina sekä käsitellä niissä tapahtuneita muutoksia. Niin

yhteiskunnallisia kuin perheenkin muutoksia pystytään peilaamaan myös oppikirjojen perhekuviin. Tutkimuksessamme yhdistyy kaksi yhteiskunnallisesti tärkeää aihetta.

Tutkimuksen teoreettisessa viitekehyksessä pyrimme käsittelemään laajasti perhettä, siihen liittyviä käsityksiä ja arvoja, sekä perheeseen liittyviä yhteiskunnallisia muutoksia. Haluamme aluksi selvittää miten perinteisestä perhemallista on siirrytty postmoderniin perheeseen. Lisäksi koemme tärkeänä pohtia mitkä arvot vaikuttavat perheen ilmiöiden taustalla ja miten niiden pohjalta on tehty ja toteutettu yhteiskunnallisia muutoksia. Koska aineistonaamme toimii uskonnon oppikirjat, näemme olennaisena tarkastella perheen teemaa myös evankelisluterilaisen uskonnon kautta. Lisäksi kerromme uskonnonopetuksen luonteesta ja historiasta, jotta uskonnon oppikirjojen perhekuvia voitaisiin tarkastella myös tämä konteksti huomioonottaen. Uskonnon oppikirjathan voidaan yhä nähdä keskeisinä etiikan ja moraalin lähteinä, sillä ne ovat läpi vuosikymmenten sisältäneet perinteisiä kristillisiä arvoja (Kallioniemi 2007, 15).

Perhe valikoitui tutkimusaiheeksemme, sillä se on aina ajankohtainen yhteiskunnallinen keskustelunaihe. Perhe vaikuttaa jokaisen ihmisen elämään tavalla tai toisella. Yhteiskunnalliset ja kulttuuriset prosessit muokkaavat keskustelujen sisältöjä ja siksi onkin mielenkiintoista peilata näiden prosessien vaikutusta perhekuvien esiintymiseen oppikirjoissa. Forsberg (2003, 8) ja Nätkin (2003, 179) puhuvat kaavamaisesta perheajattelusta ja sen jatkumisesta vuosikymmenestä toiseen. Tutkimuksessamme pyrimmekin tarkastelemaan sitä, onko oppikirjojen välittämässä perheihanteissa ja – arvoissa havaittavissa pysyviä ajattelumalleja. Perhettä on tärkeä tutkia myös siksi, että sitä kautta voimme saada myös laajempaa tietoa yhteiskunnan arvoista ja ihanteista. Perhe on tutkimuskohteena instituutio, jossa yhteiskunnalliset muutokset tulevat esille myös käytännössä (Forsberg 2003, 7).

Näemme perheen arvokkaaksi tutkimuskohteeksi myös kasvattajan työn kannalta. Jokainen kasvattaja kohtaa työssään ja arkielämässään monenlaisia perheitä sekä perhekäsityksiä, joten olisikin hyvä ymmärtää, mistä perheeseen liittyvät mielikuvat ja ajatukset kumpuavat. Erityisesti opettajille perhekuvien ja sen ympärillä olevien ilmiöiden ymmärtäminen on tärkeää, sillä perheen käsittely esimerkiksi oppitunneilla voidaan nähdä herkkänä ja haastavanakin aiheena (Vallius-Räsänen 2007, 27). Lapsen perheeseen liittyvän ajattelun kehitykseen vaikuttavat myös päiväkodissa ja koulussa saatava opetus sekä siellä käytettävät opetusmateriaalit kuten oppikirjat. Suomalaisessa koulussa oppikirjoilla on jo pitkän aikaa ollut todella suuri vaikutus opetuksen sisältöön (Kuusisto 1989, 51). Tämän oppikirjatutkimuksen avulla pyrimme löytämään hyödyllistä tietoa oppikirjoissa esiintyvistä perhekuvista ja niiden taustalla olevista yhteiskunnallisista tekijöistä.

Oppikirjatutkimuksessamme käytämme laadullisen tutkimuksen sisällönanalyysimenetelmää. Sisällönanalyysin avulla pyrimme tekemään havaintoja aineistostamme. Havaintomme liitämme teoreettiseen viitekehykseen ja rakennamme teorian ja empirian vuoropuhelua. Teoreettisen viitekehyksen sisällöt on tärkeä huomioida läpi aineiston käsittelyn, sillä sen avulla meidän on mahdollista löytää myös oppikirjojen kuvista ja teksteistä merkitykselliset sisällöt. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 103; Alasuutari 2001, 39.) Syvällisen ja ymmärtävän aineiston käsittelyn jälkeen pyrimme hahmottamaan selkeät johtopäätökset, joiden avulla esittelemme tutkimustuloksemme.

Tutkimustuloksemme helpottavat ymmärtämään ja tiedostamaan oppikirjoissa olevia erilaisia perhekäsityksiä ja niiden taustalla olevia yhteiskunnan poliittisia ratkaisuja sekä perheisiin liittyviä arvoja ja niiden muutoksia.

2 TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Pöyrymme teoreettisen viitekehyksen aikana käsittelemään laajasti perhettä ja sen ympärillä olevia ilmiöitä. Kuten Kontulakin (2004) on todennut, erilaisissa arvo- ja asennetutkimuksissa perhe ja parisuhde nostetaan usein terveyden lisäksi elämän tärkeimpiin asioihin (Lainiala 2010, 7). Tutkimuskysymysten ja -tulosten kannalta on tärkeää, että ymmärretään millaisia yhteiskunnallisia muutoksia, käsityksiä sekä arvoja perheeseen liitetään. Esittelemme perheen muutoksen perinteisestä perhemallista postmoderniin perheeseen, minkä jälkeen pohdimme siihen liittyviä arvoja sekä perhepoliittisia tekijöitä. Koska uskonnon oppikirjat toimivat aineistonaamme, koemme olennaisena perehtyä myös perheen teemaan evankelisluterilaisessa uskonnossa sekä uskonnonopetuksen luonteeseen ja historiaan.

2.1 Perhe instituutiona

2.1.1 Perhe käsitteenä

Perhe on sana, jota käytetään paljon arkikielessä tavallisten ihmisten puheissa. Lisäksi perhe-käsitettä käytetään runsaasti ammattilaisten parissa. Käsitteen yleisyyden vuoksi sen tarkoitukset ja merkitykset voivat olla hyvin epämääräisiä ja sen arvolataus voi vaihdella. Perhekeskustelu on ikuisuusaihe, jonka sisällöt vaihtelevat ajan mukaan. Perheen rakenteen muutoksien ja pysyvyyksien välinen jännite ohjaa usein keskusteluja. Yhteiskunnalliset ja kulttuuriset prosessit tuottavat meille perheen ja sen käsitteen sisällöt. (Forsberg 2003, 8 – 13.) Myös Värri (1997, 120) esittää väitöskirjassaan, että perhe ja vanhemmuus muodostuvat yhteiskunnan ajallis-sosiaalisten muutosten mukaan. Perhettä ja sen ideologiaa voidaan kutsua historiallisesti muuttuvaksi ilmiöksi (Värri 1997, 120). On myös syytä muistaa, että eri yhteiskunnissa perheellä voidaan tarkoittaa eri asioita. Mikäli halutaan puhua perheestä useamman yhteiskunnan moninaisena ilmiönä, saattaa olla parempi käyttää perhe-sanaa monikossa; ”perheet”. (Forsberg 2003; Simpson 1998, 163.)

Perhettä pidetään usein selvänä ja luonnollisena ilmiönä, minkä vuoksi perheajattelu saattaa esiintyä jokseenkin kaavamaisena läpi vuosikymmenten (Forsberg 2003, 8). Baumanin (1997, 68 – 69) käyttämä Gregory Batesonin kanssakäymisen viitekehys, joka käsittelee vastavuoroisuutta, viittaa myös kaavamaisen perheajattelun jonkinasteiseen toteutumiseen. Kun

vastavuoroisuus sävyttää useimpia tasasuhtaisia kanssakäymisen viitekehyksiä, se voi tukea samankaltaisen kanssakäymisen säilyvyyttä ja jatkuvaa uusiutumista pitkän ajan kuluessa. Kanssakäymisen viitekehys saattaa ajan kuluessa muotoutua lykätyksi vastavuoroisuudeksi. Arkielämässä lapset voivat esimerkiksi maksaa takaisin omien vanhempiensa huolenpidon huolehtimalla omista lapsistaan. (Bauman 1997, 68–69.) Leen (2005, 9) mukaan tämä lykätty vastavuoroisuus on ollut jopa syy hankkia lapsia. Nyky-Suomessa tämän vastavuoroisuuden hoivavastuu on siirtynyt yhteiskunnalle, eikä lapsia enää tarvitse tehdä vanhuuden ajan turvaksi.

Vaikka perheajattelu on saattanut siirtyä kaavamaisesti ajanjaksosta toiseen, ovat nyky-yhteiskuntamme perhemuodot kuitenkin moninaistuneet ja poikkeavat vaihtoehdot ovat normalisoituneet (Nätkin 2003, 179). Perhemuotojen moninaistuminen herätti huolen siitä, että perheinstituutio olisi katoamassa (Stacey 1996, 6). Nykyisin huoli on kuitenkin ainakin osittain hälventynyt ja perhe on yhä vahvasti osa yhteiskuntaamme. Tänä päivänä perhesuhteita koskevien asenteiden ja muotojen muutoksia ei Suomessa automaattisesti pidetä kielteisinä ilmiöinä (Forsberg 2003, 9). Jagger ja Wright (1999, 1) kuitenkin esittävät, että Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa nykypäivän muutokset perheenjäsenten rooleissa ja sukupuolirooleissa nähdään useimmiten negatiivisinä asioina. Vaikka perheitä on monenlaisia, on ydinperhe silti tilastoissa Suomen yleisin perhemuoto.

Vielä 1960-luvun Suomessa perheeksi katsottiin ainoastaan henkilöt, jotka olivat liittyneet toisiinsa avioliiton tai verisukulaisuuden tai adoption kautta. Esimerkiksi avoliittoa ei vielä silloin laskettu viralliseksi perhetyypiksi. (Keurulainen 2014, 36.) Myös muualla länsimaissa avoliittoa määriteltiin samaan tapaan. Esimerkiksi Burgess and Locke määrittelivät perheen seuraavasti vuonna 1968:

a group of persons united by ties of marriage, blood or adoption; constituting a single household, interacting and communicating with each other in their respective social roles of husband and wife, mother and father, brother and sisters; creating a common culture. (Gilbert 1999, 142.)

Käsitys perheestä ei sisältänyt esimerkiksi avoliitossa eläviä, samaa sukupuolta olevia pareja, eikä vanhempi- tai sisarpuolia. Tärkeäksi on nostettu yhteinen kotitalous ja jäsenten välinen kommunikaatio ja kunnioitus, jota toteutetaan kullekin jäsenellä kuuluvan roolin kautta. Cherrinin ja Garnerin vuonna 1998 julkaistussa teoksessa olevassa perheen määritelmässä perheenjäsenten ei tarvitse enää liittyä toisiinsa avioliiton tai verisukulaisuuden tai adoption kautta, vaan myös yhteinen päätös yhdessä asumisesta riittää:

Families are defined here as a group of persons who consider themselves as a stable unit and are related to one another by blood, marriage, adoption or a consensual decision to live together and who provide acknowledged emotional and financial support for members. (Cherrin & Garner 1998, 48.)

Uudempi määritelmä korostaa sitä, että perheenjäsenet voivat itse määritellä perheensä; he ovat ryhmä, joka itse pitää itseään pysyvänä yksikkönä. Tämän lisäksi yhdessä asuminen on esitetty yhtenä kriteerinä. Perheenjäseniä, kuten isää, äitiä, siskoa tai veljeä ei ole enää mainittu erikseen, joten jätetään mahdollisuus myös samaa sukupuolta olevien pariskuntien muodostamille perheille. 1960-luvun määritelmä korostaa ihmisten toimimista keskinäisten rooliensa mukaan, mutta uudemmassa määritelmässä mainitaan ainoastaan, että perheenjäsenet tarjoavat tukea toisilleen. Vuoden 1998 määritelmä on näin ollen paljon monipuolisempi ja tarjoaa mahdollisuuden erilaisille perheille.

Vuonna 2006 julkaistu suomalainen Kielitoimiston sanakirja määrittelee perheen seuraavasti:

yhdessä asuvien ihmisten ryhmä, jonka tavallisesti muodostavat kaksi keskenään avio- tai avoliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa olevaa henkilöä ja heidän lapsensa tai yksinhuoltaja lapsineen tai lapseton pariskunta. (Grönros, E-R., Haapanen, M., Heinonen, T. R., Joki, L., Nuutinen, L. & Vilkamaa-Viitala, M. 2006b.)

Suomenkielinen sanakirja mainitsee erikseen myös mahdollisuuden rekisteröityyn parisuhteeseen, eli samaa sukupuolta olevien henkilöiden liittoon. Sanan ”tavallisesti” käytön ansiosta jätetään mahdollisuus myös toisenlaisille, kuin määrittelyssä luetelluille perheille. Viimeinen määritelmä eroaa kahdesta ensimmäisestä siinä, ettei se mainitse tarpeelliseksi perheenjäsenten välistä kommunikaatiota tai tukea. Yhteistä kaikille kolmelle määritelmälle on se, että perhe on ihmisten ryhmä, ei vain yksi ihminen, ja että perheenjäseniksi voidaan laskea vain ihmiset, jotka asuvat yhdessä. Mikään näistä määritelmistä ei anna mahdollisuutta siihen, että esimerkiksi eron jälkeen lapsi voisi lukea toisen vanhemman perheeseensä kuuluvaksi, vaikka ei enää asuisi tämän kanssa.

Perheestä ja sen muodosta on ihmisillä usein tietynlainen ihannekuva mielessään. Tätä kuvaa ei välttämättä rakenneta edes omien kokemusten perusteella, vaan se muodostetaan omien haaveiden ja haluamisten pohjalta. Mielikuvaa ihanneperheestä käytetään usein tavoitteena ja mallina siitä, minkälaiseen perhe-elämään tähdätään vaatien ja toivoen oman ihanteen toteutumista. (Bauman 1997, 55.)

Ehjä ydinperhe toimii usein vielä sellaisena ideaalina, johon yhteiskunnassamme tähdätään, vaikka sitä onkin kyseenalaistettu erityisesti 1960-luvulta tähän päivään. Yksilöllisyyden ihannoinnin kasvu on kuitenkin saattanut vähentää ydinperheen arvostusta. Eri perhemuotojen ja

suvaitsevaisuuden lisääntymisen ansiosta ydinperhemallia ei haluta nostaa muiden perhemallien yläpuolelle. Tässä näkyy myös suomalaisen yhteiskunnan tasa-arvoihanne ja pyrkimys välttää syrjintää. 1970-luvulla avioliittoinstituutio ja lasten huoltajuus muuttivat muotoaan ja samalla avioerot ja avoliitot yleistyivät. Tämän muutoksen myötä myös perheenjäsenten välinen tasa-arvo lisääntyi. (Nätkin 2003, 18 – 25.)

Modernisaation edetessä perheenjäsenet ovat alkaneet yksilöllistymään. Perheen purkautuminen pienempiin osiin voidaan nähdä kehittyneen lineaarisesti. Kehityksen myötä ydinperhe erkaantuu suvusta sekä perheenjäsenet toisistaan. Suomalainen sosiaaliturva ja lainsäädäntö ovat huolehtineet lapsen yksilöllisistä oikeuksista 1970-luvulta asti. Nykypäivänä suomalaiset perheet ovat säädetysti ei-hierarkkisia. (Nätkin 2003, 18 – 25.) Suomessa ja muissakin länsimaissa perhe voidaan nähdä erittäin keskeisenä yhteiskunnan soluna, jonka sisäistä kanssakäymistä ja käyttäytymistä säädetään yhteiskunnan taholta (Marin 1969, 113).

Samankaltaista muutosta on tapahtunut myös perhearvoissa. Perheyhtenäisyyttä korostavien arvojen ohi ovat raivanneet tietään erilaiset sukupuolten ja -polvien intresseihin liittyvät etukamppailut. Oikeuksia yksilöllisiin intresseihin on alettu korostaa. Yksilöllisyyden korostaminen ja siihen liittyvien valintojen etiikka on kuitenkin ristiriidassa sen tosiasian kanssa, että ihmiset ovat riippuvaisia toisistaan, erityisesti lapset ovat riippuvaisia heistä huolehtivista aikuisista. (Forsberg 2003, 11.)

Myös Launosen (2000, 232) teoksessa mainitaan, että suomalaisissa elämäntavoissa ja arvoissa tapahtui muutoksia 1960-luvun jälkeen. Launosen lainaaman Jallinojan mukaan elämäntavan murrokset aiheuttivat kriisin familistiseen perhekäsitykseen, jonka vuoksi alettiin tarkastella enemmän yksilön asemaa myös perheeseen liittyvässä ajattelussa. Siirtyminen familistisesta ajattelumallista individualistiseen ajattelumalliin tapahtui suhteellisen nopeasti 1960- ja 1970-lukujen taitteessa. Tämän perhekäsityksen murroksen tapahduttua yksilön oikeuksia alettiin korostaa jopa perheen koossapysymisen kustannuksella. (Launonen 2000, 232.)

Yksilöllisten valintojen korostamisen olennainen lähtökohta löytyy hajottavista ja koossapitävistä tunteista. Monet yhteiskuntatieteilijät korostavat tunteiden roolia perhesuhteissa. Tunteiden pohjalta perheitä rakennetaan, ylläpidetään ja hajotetaan. Tarkastellessa tämän päivän perhesuhteita sekä niihin liittyviä jännitteitä ja muutospaineita tunteiden merkitys korostuu. (Forsberg 2003, 86 – 101.) Kun verrataan nykyaikaa aikaan vuosikymmeniä taaksepäin, voidaan havaita selkeä ero tunteiden mukaan elämisessä. Aikaisemmin tunteet on kenties pyritty siirtämään sivuun ja elämää on jatkettu sinnikkäästi vanhassa perhemuodossa, kun taas nykypäivänä tunteilla voidaan oikeuttaa niin erot kuin uusperheetkin. Mikäli parisuhde tai perhe-elämä ei tarjoa tunneperäistä tyydytystä, se on mahdollista lopettaa tai vaihtaa. Perheenjäsenten yksilöllistyttyä

vanhemmat tekevät yhä useammin perhemuotoihin vaikuttavia päätöksiä omien tunteidensa pohjalta, sillä nyky-yhteiskunta hyväksyy yksilöiden valintojen tekemisen. (Lewis 2001, 72.)

Pinnalla olleesta julkisesta keskustelusta pystytään päättämään, että erojen kuvitellaan ainakin jossain määrin uhkaavan perhettä yhteiskunnallisena instituutioina ja yksityisinä elämänmuotoina. Myös perhetutkimuksessa perheiden hajoamiset on nähty uhkana. Nykypäivänä lapsiperheiden vanhempien erot pystytään kuitenkin näkemään myös perhemuotojen moninaistumisena. Erojen jälkeisten perherakenteiden moninaistuminen on jatkunut tilastojen mukaan samanlaisena kaavana jo vuosikymmenten ajan; valtaosa lapsista jää asumaan äitinsä kanssa eron jälkeen. Äidit ovat vanhempina suurimmassa osassa yksinhuoltajaperheitä, sekä rakentavat myös useammin uusperheitä. Suomalaisessa yhteiskunnassa tärkein eroperheen perheyttä jatkava tekijä on vanhemmuus, joka ei katoa eron jälkeenkään. (Kuronen 2003, 103 – 108.)

Värri (1997, 118) korostaa perheen ja vanhemmuuden muotoutuvan ajallisena ja sosiaalisena ilmiönä. Vaikka perhe ja vanhemmuus ovatkin muutoksenalaisia ilmiöitä, pysyvät tietyt sitoumukset vanhempien vastuulla. (Värri 1997, 118 – 120.) Lapsi tarvitsee itselleen huoltajaa vauvasta lähtien useiden vuosien ajan. Lapsi on riippuvainen vanhemman kasvatuksesta, hoivasta ja huolenpidosta. Aikuisen ihmisen tarvitsee turvata lapselle koti, ravintoa sekä niin fyysistä kuin henkistä huolenpitoa, jotta lapsi pärjää ja selviytyy hengissä. Mikäli lapsen omat vanhemmat eivät kanna näitä sitoumuksia, sen tekee suomalaisessa yhteiskunnassa joku muu aikuinen. Avio- tai avoeron kohdalla on mahdollista, että vanhempien sitoumuksia jatkaa vain toinen vanhemmista.

Avio- ja avoerojen lisääntytyä on esille tullut uusperhe-ilmiö. Uusperheet ovat vaikeuttaneet perheen hahmottamista selvärajaiseksi yksiköksi, sillä perhesuhteet saattavat olla hyvinkin mutkikkaita ja monisuuntaisia. Sosiaalista yhteenkuuluvuutta voidaan tarjota lapselle yhdessä asumisen kautta. Yhteinen koti ja arjen rutiinien jakaminen ei kuitenkaan automaattisesti vaikuta lapsen ymmärrykseen omasta perheestä. Uusperheessä lapsen perhekäsitystä täydentää usein myös biologinen ulottuvuus. Vaikka perhesuhteet olisikin määritelty juridisesti, se ei välttämättä kosketa lapsen omaa perhekäsitystä. (Ritala-Koskinen 2001, 125 – 135.)

Usein kamppaillaan siitä, minkälaiset perhemuodot ovat lapselle parhaaksi. Viimeisen sadan vuoden aikana on tapahtunut suuria muutoksia. Avoliittojen ja uusperheiden lisääntymisen lisäksi esimerkiksi isovanhempien merkitys perheessä on muuttunut. Ennen isovanhemmat laskettiin useammin perheenjäseniksi, mutta nykyään harvassa suomalaisessa kodissa asuu enää kolmen sukupolven edustajia. Yleisen käsityksen mukaan perhemuodot ovat moninaistuneet. Niin tavallisilla ihmisillä kuin myös ammattilaisilla on monenlaisia mielipiteitä siitä, millaisia riskejä ja kuinka paljon uhkia perhemuotojen moninaistuminen aiheuttaa lapsen hyvinvoinnille. Poikkeavan

tai rikkinäisen perherakenteen saatetaan jopa kuvitella antavan lapselle huonoja kulttuurisia arvoja. Kiistellyissä perherakenteista puhuttaessa törmätään usein ydinperheen ihanteeseen, jota kuitenkin vaalitaan nykyisen suvaitsevaisuuden pinnan alla. Ritala-Koskinen (2001, 113) mainitsee artikkelissaan, että perheen tärkeimpänä tarkoituksena on resurssien, vastuiden, velvollisuuksien ja hoivan jakaminen. Tämä tarkoitus voi varmaankin olla mahdollista toteuttaa, vaikka perhetyyppi olisikin jokin muu kuin perinteisenä pidetty ydinperhe.

2.1.2 Perinteisestä perhemallista postmoderniin perheeseen – muutokset tilastoissa

Viimeisen kuudenkymmenen vuoden aikana on tapahtunut muutoksia perhearvoissa ja -käsitksissä sekä käytännön perherakenteissa. Tilastoissa on havaittavissa useita lineaarisesti tapahtuneita muutoksia. Naimisiin mennään yhä myöhemmin ja avioliitot päätyvät eroon aiempaa useammin. Yhä useampi pari ei mene naimisiin ollenkaan, vaan valitsee sen sijaan avoliiton. Lapsia hankitaan myöhemmin ja myös lapsiluku jää pienemmäksi kuin aiemmin. Myös uusperheiden määrä on lisääntynyt tehden yhteishuoltajuudesta ja vanhempi- ja sisarpuolisuuhteista entistä tavallisempia ja arkipäiväisempiä asioita. (Juntunen & Krats 1997, 2 – 3; Jagger & Wright 1999, 1.)

Vaikka perheet ovat moninaistuneet ja suvaitsevaisuus on lisääntynyt, perinteinen perhemalli vaikuttaa silti olevan useiden ihmisten mielestä ihanteellisin. Stacey (1996, 6) määrittelee perinteisenä pidetyn perhemallin koostuvan miespuolisesta elättäjästä, kotiäitinä toimivasta vaimosta ja vanhemmistaan riippuvaisista lapsista. Hänen mukaansa monet amerikkalaiset erehtyvät pitämään tätä mallia ikivanhana ja ihmisille tarpeellisena ja pelkäävät tämän ”luonnollisen” aselman olevan nyt vaarassa. (emt., 6.) Myös brittiläinen tutkija Jane Lewis (2001, 45) toteaa, että tällaista elättäjämiehen ja hoivaajanaisen mallia on pidetty kaikkein tehokkaimpana ja vakaimpana perhemuotona. Joissakin tutkimuksissa on myös todettu, että jopa maissa, joissa avioliittojen määrä on alhaisin, naiset pitävät avioliittoa tavoiteltavana (Cherrin & Garner 1998, 50). Vaikka Suomen perhemallille on Yhdysvaltoja tyypillisempää molempien puolisoitten työssäkäynti, eikä kotiäitiyttä pidetä yhtä ihannoitavana, on miehen, vaimon ja heidän yhteisten lastensa muodostama ydinperhe monien mielikuva ihanneperheestä. Vielä vuonna 1997 noin 85 prosenttia suomalaisista mielsi perheen traditionaaliseksi ydinperheeksi. (Juntunen & Krats 1997, 48.)

Postmodernille kulttuurille on tyypillistä monimuotoisuus, epäileväisyys ja ratkaisemattomuus. Tämä heijastuu myös perhekkulttuuriin muun muassa siinä, että perheistä on

tullut moninaisempia ja sitä kautta vaikeampia määritellä. (Stacey 1996, 7). VanEvery (1999, 167 – 172) huomasi tutkimuksessaan, että useat tutkijat jopa jättävät perheen täysin määrittelemättä, kenties juuri siksi, että kokevat sen niin monimuotoiseksi.

Seuraavassa taulukossa on nähtävillä perheväestö ja perheen keskikoko Suomessa vuodesta 1950 vuoteen 2013. Tilastokeskuksen mukaan taulukoiden ”perheet muodostetaan vuoden vaihteessa Väestörekisterikeskuksen väestötietojärjestelmän mukaan samassa asunnossa asuvista henkilöistä” (SVT 2014). Taulukoissa ei näin ollen tule esille se, ketkä ihmiset itse määrittelevät omaan perheeseensä kuuluviksi. Olemme rajanneet tutkimuksemme ajallisesti 1950-luvulta tähän päivään. Taulukko 1 kuvaa perhekoon muuttumista tällä ajalla.

TAULUKKO 1. Perheväestö ja perheen keskikoko 1950 – 2013

Vuosi	Perheiden määrä	Perheväestö	Koko väestö	Perheväestön osuus, %	Perheen keskikoko
1950	930 572	3 457 474	4 029 803	85,8	3,72
1960	1 036 270	3 855 037	4 446 222	86,7	3,72
1970	1 153 878	3 986 005	4 598 336	86,7	3,45
1980	1 278 102	4 023 091	4 787 778	84,0	3,15
1985	1 331 971	4 108 856	4 910 664	83,7	3,08
1990	1 365 341	4 101 922	4 998 478	82,1	3,00
1991	..	..	..	..	..
1992	1 374 961	4 111 580	5 054 982	81,3	2,99
1993	1 377 451	4 114 603	5 077 912	81,0	2,99
1994	1 379 852	4 102 865	5 098 754	80,5	2,97
1995	1 382 970	4 093 038	5 116 829	80,0	2,96
1996	1 386 414	4 086 104	5 132 320	79,6	2,95
1997	1 389 920	4 079 391	5 147 349	79,3	2,93
1998	1 393 793	4 069 211	5 159 646	78,9	2,92
1999	1 397 660	4 059 928	5 171 302	78,5	2,90
2000	1 401 963	4 053 850	5 181 115	78,2	2,89
2001	1 407 759	4 046 205	5 194 901	77,9	2,87
2002	1 411 947	4 042 577	5 206 295	77,6	2,86
2003	1 415 104	4 037 970	5 219 732	77,4	2,85
2004	1 420 781	4 038 055	5 236 611	77,1	2,84
2005	1 426 002	4 037 753	5 255 580	76,8	2,83
2006	1 431 376	4 039 944	5 276 955	76,6	2,82
2007	1 437 709	4 045 561	5 300 484	76,3	2,81
2008	1 444 386	4 051 662	5 326 314	76,1	2,81
2009	1 450 488	4 059 511	5 351 427	75,9	2,80
2010	1 455 073	4 065 168	5 375 276	75,6	2,79
2011	1 460 570	4 069 930	5 401 267	75,4	2,79
2012	1 465 733	4 075 094	5 426 674	75,1	2,78
2013	1 471 085	4 081 903	5 451 270	74,9	2,77

(Lähde: Suomen virallinen tilasto: Perheet 2013a)

Yksi selkeistä tilastossa havaittavista muutoksista on perhekoon pieneneminen. Vuonna 1950 perhekoko oli keskimäärin 3,72 henkilöä ja vuonna 2013 se oli keskimäärin vain 2,77 henkilöä. Vuodesta 1950 vuoteen 1960 perhekoko säilyi samana, mutta vuosien 1960 ja 1980 välillä keskimääräinen perhekoko pieneni 0,57 perhejäsenellä, mikä on yli puolet koko aikavälillä tapahtuneesta pienenemisestä. Tätä suurta muutosta saattaisi selittää ehkäisy pillerin tulo markkinoille 1960-luvulla, sillä se teki raskauden ehkäisystä paljon aikaisempaa helpompaa. Keurulainen (2014, 34) tuo esille myös toisenlaisen perheiden pienenemisen; vielä 1960-luvulla nimittäin oli vallalla sukuperheen käsite, eli perheeseen laskettiin kuuluvaksi muitakin, kuin ydinperheen jäsenet. 1960-luvulta alkaen perheiden lapsimäärä pieneni, ja ydinperheet alkoivat erkaantua muusta suvusta (emt., 34).

1960-luvulla oli myös pinnalla keskustelu abortista, ja radikaali naissukupolvi vaati parempaa sukupuolitasa-arvoa ja naisille ”oikeutta omaan ruumiiseensa” (Forsberg 2003, 19–20). 1970-luvulla astuikin voimaan vapaa aborttilaki, joka mahdollisti abortin sosiaalisin perustein (Laki raskauden keskeyttämisestä 1971/239). Tästä johtuen 1970-luvun lopulla tehtiin vuodessa noin kaksinkertainen määrä laillisia abortteja verrattuna vuoden 1969 reiluun 8000 aborttiin (Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos 2011). Seuraavien vuosikymmenten ajan vuoteen 2010 asti perhekoko pieneni keskimäärin 0,1 henkilöllä vuosikymmenessä.

Taulukosta pystymme havaitsemaan, että suomalaisen perheen keskimääräinen koko on pienentynyt huomattavasti 1950-luvulta tähän päivään. Perhekoon lasku voidaan nähdä lineaarisena jatkumona. Entistä pienempiin perheisiin voimme yhdistää Forsbergin (2003, 8) näkemykset entistä kiivasluonteisemmasta työelämän tahdistuksesta, kiireisestä elämäntavasta ja niiden vaikutuksista perhe-elämän luonteeseen. Työ ja muu kodin ulkopuolinen toiminta koetaan entistä tärkeämpänä, mikä voi vaikuttaa siihen, että perheelle jää entistä vähemmän aikaa, eikä tämän vuoksi haluta hankkia useampaa lasta. (emt.)

Seuraavasta taulukosta on nähtävissä lapsiperheet tyypeittäin Suomessa vuodesta 1950 vuoteen 2013. Siinä kuvataan erilaisten lapsiperhemallien muutoksia. Taulukosta saadaan selville, montako lapsiperhettä maassamme on ollut kulloisenakin aikana, ja miten ne ovat rakentuneet. Tiedoista käy myös ilmi, kuinka moni henkilö elää lapsiperheissä, kuinka paljon on alle 18-vuotiaita henkilöitä ja kuinka suuri osa kaikista perheistä on lapsiperheitä.

TAULUKKO 2. Lapsiperheet tyypeittäin 1950–2013

Vuosi	Yhteensä	Aviopari ja lapsia	Avopari ja lapsia	Äiti ja lapsia	Isä ja lapsia	Rekisteröity pari ja lapsia	Henkilöitä lapsi- perheissä	Alle 18-v. lapsia	Lapsi- perheitä kaikista, %	Lapsiperhe väestö, %
1950	599 329	515 115	..	74 319	9 895	..	..	1 341 330	64,4	..
1960	678 046	601 542	..	67 381	9 123	..	..	1 536 464	66,4	..
1970 ¹⁾	677 035	602 076	5 800	61 173	7 986	..	..	1 345 089	58,7	..
1980 ²⁾	688 732	572 142	32 100	74 839	9 651	..	..	1 163 926	53,9	..
1985	659 052	533 787	41 458	74 238	9 569	..	..	1 136 027	49,5	..
1990	640 637	490 999	59 900	78 948	10 790	..	2 437 592	1 135 686	46,9	48,8
1991	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
1992	647 571	479 057	69 622	86 848	12 044	..	2 461 470	1 152 689	47,1	48,7
1993	647 123	470 980	73 332	90 267	12 544	..	2 460 931	1 154 566	47,0	48,5
1994	643 799	459 978	75 233	95 426	13 162	..	2 443 563	1 152 947	46,7	47,9
1995	639 610	449 241	78 528	98 351	13 490	..	2 425 426	1 150 562	46,2	47,4
1996	635 034	438 883	82 135	100 219	13 797	..	2 407 133	1 146 986	45,8	46,9
1997	630 472	428 922	86 176	101 309	14 065	..	2 389 433	1 142 337	45,4	46,4
1998	625 392	418 883	89 315	102 767	14 427	..	2 367 472	1 135 233	44,9	45,9
1999	619 641	408 234	92 819	103 872	14 716	..	2 343 417	1 127 252	44,3	45,3
2000	612 627	398 892	95 120	103 984	14 631	..	2 317 291	1 116 687	43,7	44,7
2001	605 322	389 174	97 738	103 866	14 544	..	2 288 171	1 105 988	43,0	44,0
2002	598 917	381 340	99 625	103 286	14 634	32	2 265 406	1 096 705	42,4	43,5
2003	595 027	374 940	101 742	103 446	14 852	47	2 249 410	1 090 551	42,0	43,1
2004	592 809	371 323	103 214	103 376	14 837	59	2 239 701	1 087 510	41,7	42,8
2005	591 528	368 553	104 782	103 044	15 063	86	2 232 613	1 084 865	41,5	42,5
2006	589 448	365 326	106 422	102 469	15 111	120	2 223 718	1 080 728	41,2	42,1
2007	587 767	362 884	107 290	102 156	15 291	146	2 216 526	1 076 522	40,9	41,8
2008	585 224	360 904	107 034	101 717	15 382	187	2 206 209	1 071 800	40,5	41,4
2009	584 172	358 871	107 377	102 146	15 549	229	2 200 603	1 068 554	40,3	41,1
2010	582 360	356 943	107 368	101 946	15 836	267	2 193 389	1 064 470	40,0	40,8
2011	580 547	354 567	107 738	101 963	15 940	339	2 185 130	1 061 710	39,7	40,5
2012	578 409	352 159	107 751	102 013	16 081	405	2 176 199	1 058 664	39,5	40,1
2013	575 683	347 817	109 104	102 152	16 163	447	2 166 385	1 056 606	39,1	39,7

(Lähde: Suomen virallinen tilasto: Perheet 2013b)

Vuonna 1950 avioparit ja yksinhuoltajaperheet olivat ainoat perhetypit, sillä avopareja ei vielä tuolloin tilastoitu omaksi perhetyyppikseen. Avioparien osuus perheistä oli yli neljä viidesosaa. Taulukon mukaan lapsiperheitä oli vuonna 1950 noin 600 000. Edellisen vuosikymmenen sodat näkyvät 50-luvun tilastossa siinä, että äidin ja lasten muodostamia yksinhuoltajaperheitä on enemmän kuin seuraavalla kahdella vuosikymmenellä. Perheenisien menehtyminen sodassa pakotti äidit toimimaan perheen ainoana vanhempana.

Lapsiperheiden määrä kasvoi vuoteen 1960 mennessä lähes 680 000:een. Huippunsa lapsiperheiden määrä tilastojen perusteella saavutti vuonna 1980, jolloin niitä oli lähes 690 000. Siitä lähtien perheiden määrä on laskenut tasaisesti vuoteen 2010, jolloin niitä oli noin 580 000.

Vielä 1930-luvulla ”susipareille” vaadittiin rangaistusta, mutta avoliitossa elämisestä on viimeisen kuudenkymmenen vuoden aikana tullut yhteiskunnallisesti hyväksyttävämpää (Keurulainen 2014, 129). Avoparista tuli Tilastokeskuksen luokituksissa virallinen perhetyyppi vuonna 1970, jolloin avopariperheitä tilastoitiin 5800. Tämän jälkeen virallisia perhetyppejä oli

kolme; avioparit, yksinhuoltajat ja avoparit. 1970-luvulla muuttuivat myös avioliitto- ja lasten huoltajuussäädännöt. Tällöin avioerojen määrä kasvoi ja avoliitot yleistyivät. (Nätkin 2003, 20.) Avioerot saattavat myös osaltaan selittää avoliittojen yleistymistä sillä, että eron jälkeen ihmiset eivät välttämättä mene uudelleen naimisiin, vaan muodostavat uuden kumppanin kanssa avoliiton. Vuonna 2013 lähes 20 prosenttia lapsiperheistä koostui avoparista ja lapsista.

Avioliittoon perustuva perhe on säilynyt yleisimpänä lapsiperhetyyppinä, vaikka avioliitto onkin kokenut suuren muutoksen. On arveltu, että viimeisen neljänkymmenen aikana avioliitto parisuhteen virallisena muotona on muuttunut enemmän kuin koskaan aiemmin (Yli-Opas 2010, 13). Yli-Opas (emt., 13) mainitsee avioliittoihin vaikuttaneen muun muassa sosiaalisten roolien muuttumisen, kun naiset ovat siirtyneet kodin ulkopuoliseen työhön. Isossa-Britanniassa 1900-luvun alkupuolella tällaiset naisen asemaan liittyvät muutokset koettiin uhkaavina, sillä tuloksena pelättiin olevan avioliiton aseman heikkeneminen ja seksuaalisen vapaamielisyyden lisääntyminen (Lewis 2001, 45). Yleinen mielipide kuitenkin alkoi muuttua, ja vuosisadan loppupuoliskolla alettiinkin pitää tärkeämpänä sitä, että avioliitto muuttuisi tasa-arvoisammaksi ja pysyisi muiden sosiaalisten muutosten tasalla (emt., 45). Suomessa avioliittoperheiden osuus oli korkeimmillaan vuonna 1970, jolloin se oli lähes 89 prosenttia. Avioliittoperheiden osuus on siitä lähtien laskenut vaihtelevasti, ollen vuonna 2013 hieman alle 350 000, mikä on 60,4 prosenttia kaikista perheistä.

Nykyään on yleistä, että avioliitto solmitaan vasta avoliiton jälkeen, mutta vielä 1960-luvulla oli tapana mennä seurustelusuhteen jälkeen suoraan naimisiin (Keurulainen 2014, 39). Myöskin avioerojen määrä oli nykypäivään verrattuna vähäinen; avioeroja oli 1960-luvulla keskimäärin noin 5000 vuodessa. Tämän jälkeen erojen määrä lähestulkoon kaksinkertaistui kahdella seuraavalla vuosikymmenellä. Vuonna 1990 avioeroja oli noin 13100. Tähän todennäköisesti vaikutti lakimuutos, sillä avioeroon ei enää tarvinnut nimetä syyllistä, vaan pelkkä ilmoituksen tekeminen riitti (emt., 39). Nykyään noin puolet avioliitoista päättyy eroon, ja avioeroja on vielä huomattavasti avioeroja enemmän, joten monet lapset kokevat vanhempiensa eron (Yli-Opas 2010, 14).

Avioerojen määrän kasvu on puhuttanut kaikkialla länsimaissa. Lewis (2001, 72) tuo esille Schneiderin vuonna 1985 esittämiä pohdintoja avioerojen syistä. Schneiderin mukaan on merkittävää, että ihmisille on annettu enemmän vapauksia päättää omasta elämästään, eikä avioeroja rajoiteta laeilla. Hän mainitsee myös postmodernille ajalle tyypillisen moninaisuuden ja individualismin. Erilaisuutta hyväksytään paremmin kuin aiemmin, ja ihmiset ovat vapaampia tekemään omia valintojaan. Itseilmaisun arvostaminen on kasvanut ja itsekuria pidetään vähemmän tärkeänä. (emt., 72.)

Edelleen on paljon yleisempää, että eron jälkeen lapset jäävät äidille. Vuodesta 1950 tähän päivään yksinhuoltajista yli 80 prosenttia on aina ollut äitejä (Keurulainen 2014, 37 – 38). Avio- ja avoerojen kasvun myötä yksinhuoltajaäidin ja lasten muodostamien perheiden määrä on noussut melkein kahdeksalla prosenttiyksiköllä 60-luvun 10 prosentin osuudesta. Yksinhuoltajaisien ja lasten perheiden osuus puolestaan on noussut vain 1,1 prosenttiyksikön verran päätyen vuonna 2012 2,8 prosentin osuuteen. Keurulainen (2014, 37 – 38) toteaa, tämän kertovan siitä, että ”isää syrjitään edelleen vanhempana”. Hänen mukaansa tilanne on kuitenkin muuttumassa (emt., 38).

Sen lisäksi, että eroamisesta on tullut yhä tavallisempaa ja hyväksyttävämpää, myös uudelleen naimisiin menemisestä on tullut yleisempää. Perheitä, joissa vanhemmilla on lapsia myös edellisestä suhteesta, kutsutaan uusperheiksi. Uusperhe on ollut virallinen perhetyyppi vuodesta 1990. Nykyään kaikista suomalaisista lapsista uusperheissä asuu yli kymmenesosa. (Keurulainen 2014, 37.) Kuronen (2003, 18) toteaa, että useimmin lapset jäävät erossa äidilleen ja äidit muodostavat uusperheitä, joihin kuuluu lisäksi uusi kumppani sekä mahdollisesti uuden suhteen lapset. Stacey (1996, 17) lainaa teoksessaan Ephronia, joka vertaa nykypäivän monimutkaisia uusperhesysteemejä entisajan suurperheisiin, joihin kuului myös isovanhemmat ja muita suvun jäseniä. Ephron toteaa, ehkä hieman humoristisesti, että nykypäivän suurperhe ei koostukaan verisukulaisista, vaan entisestä puolisoista, entisen puolison uudesta puolisoista, omasta uudesta puolisoista, uuden puolison entisestä puolisoista ja niin edelleen (emt., 17).

Vuonna 2002 virallisten perhetyyppien määrä nousi viiteen, kun sama sukupuolta olevat parit saivat oikeuden rekisteröidä parisuhteensa (Keurulainen 2014, 36). Tästä lähtien rekisteröityneessä parisuhteessa elävien määrä on kasvanut, mutta silti perheitä, joissa on rekisteröidyssä parisuhteessa elävät vanhemmat sekä lapsia, on ainoastaan alle 500.

Kaiken kaikkiaan tilastoista havaittavasta muutoksesta voidaan sanoa, että ”perinteisten” lapsiperheiden määrä on vähentynyt ja tilalle on tullut yhä moninaisempia perheitä. Sekä lapsiperheiden että lapsiperheissä elävien ihmisten määrä on vähentynyt huomattavasti taulukoiden kuvaamien vuosien aikana. Alle 18-vuotiaita lapsia sisältävissä perheissä elävien henkilöiden määrä oli 1960-luvulla noin puolitoista miljoonaa, josta se on vuoteen 2013 mennessä pudonnut noin miljoonaan.

Perheiden monimuotoisuuden lisääntymisestä kertoo uudet perhetyypit. Vuosisadan puolessavälissä ainoat viralliset perhetyypit olivat avioliittoon perustuvat perheet ja yksinhuoltajaperheet. Näiden rinnalle on noussut kolme uutta virallista perhetyyppiä; avoliitto vuonna 1970, uusperhe vuonna 1990 sekä rekisteröity parisuhde vuonna 2002. Kuten Stacey toteaa, postmoderni kulttuuri muokkaa myös perheitä monimuotoisempaan suuntaan (1996, 7).

Kaikki suomalaiseen perheeseen liittyvät muutokset eivät tietenkään näy tilastoissa. Ihminen saattaa itse lukea jonkun henkilön perheenjäsenekseen, vaikka ei virallisesti asuisikaan tämän kanssa. Etenkin eron jälkeen uudessa suhteessa elävät aikuiset saattavat käytännössä asua yhdessä, mutta silti virallisesti olla eri perhettä. Cherrin & Garner (1998, 47) myös tuovat esille etenkin sinkuille tyypillisen tavan luoda ystävyysuhteiden avulla monimutkaisia ”perhesysteemejä”. Tällaisista ystäivistä, joita pidetään yhtä tärkeinä kuin perheenjäseniä, on käytetty nimitystä ”fictive kin” (emt., 47). Vielä 1960-luvulla perhesuhteiden katsottiin muodostuvan vain avioliiton ja verisukulaisuuden tai adoption kautta, mutta tänä päivänä perheen määritelmä on väljempi, jopa niin väljä, että määritelmän tuottaminen koetaan mahdottomaksi (Gilbert 1999, 142; VanEvery 1999, 167 – 172).

On erimielisyyksiä siitä, onko selvä muutos perinteisestä perhemallista postmoderniin perheeseen jo tapahtunut, vai vasta tapahtumassa. Keurulaisen (2014, 189 – 190) mukaan suomalainen perhe on parhaillaan ”levottomassa liikkeessä” ja etsii vielä itseään. VanEvery (1999, 181) on kysynyt, onko yhteiskunnassamme jo tehty käsitteellinen vaihdos modernista ydinperheestä postmoderniin monimuotoisuuteen, ja jos on, mitä tämä vaihdos tarkoittaa sosiaalisessa maailmassa. Vaikka hän toteaaakin muutoksia tapahtuneen, ei hän kuitenkaan ole varma, onko muutos ollut tarpeeksi merkittävä todelliseen käsitteen vaihtamiseen (emt.). Stacey (1992, 93, 110) kuitenkin totesi jo vuonna 1992, että perheitä koskeva postmoderni mullistus on tullut jäädäkseen, pidettiin sitä hyvänä tai huonona asiana. Tästä muutamaa vuotta myöhemmin hän totesi, että tämä postmoderni mullistus on muutos, jota kaikki eivät välttämättä puolla, mutta joka kaikkien kansalaisten on hyväksyttävä (Stacey 1996, 12).

2.2 Arvot vaikuttamassa perhepolitiikkaan

2.2.1 Perhe ja arvot

Arvot ovat asioita, joita pidetään tärkeinä ja merkityksellisinä (Grönros, Haapanen, Heinonen, Joki, Nuutinen, & Vilkamaa-Viitala, 2006a.). Ijäksen (2009, 8) mukaan arvot ovat niin merkittäviä, että ne ovat asioita, ”joiden varaan elämä rakennetaan”. Keurulainen (2014, 85) puolestaan puhuu elämänarvoista ja määrittelee niiden olevan yksilön käsityksiä rakkaudesta. Hän liittää elämänarvoihin myös välittämisen, huolenpidon ja turvallisuuden käsitteet. Lapsuudenkodilla on suuri merkitys elämänarvojen muotoutumiselle, mutta niihin vaikuttaa myös yksilön kokemukset kodin ulkopuolella (emt., 85).

Vaikka arvoista puhutaankin paljon, perhearvoista on vaikea löytää tarkkaa määritelmää. Koska perhearvot, kuten perhekin, on sana, jota käytetään paljon myös arkikielessä, vaihtelee sen merkitys usein tilanteen ja käyttäjän mukaan. Kielitoimiston sanakirja ei esimerkiksi mainitse käsitettä ”perhearvo” lainkaan, vaikka määrittelee muun muassa perheeseen liittyvät sanat *perheasia*, *perhedemokratia*, *perhehelvetti*, *perhekasvatus*, *perheonni*, *perhetraditio* ja niin edelleen (Grönros ym. 2006b, 469 – 470). Englanninkielinen termi ”family values” on kuitenkin määritelty joissakin sanakirjoissa, esimerkiksi seuraavilla tavoilla:

Values held to be traditionally learned or reinforced within a family, such as those of high moral standards and discipline. (oxforddictionaries.com)

the moral and ethical principles traditionally upheld and transmitted within a family, as honesty, loyalty, industry, and faith (dictionary.com)

Suomennettuna ensimmäisen määritelmän mukaan perhearvot ovat arvoja, jotka opitaan perheessä, kuten moraali ja kurinpito. Toisen määritelmän mukaan perhearvot ovat perheessä välittyviä ja ylläpidettyjä moraalisia ja eettisiä periaatteita, kuten rehellisyys, lojaalisuus, ahkeruus ja uskollisuus. Koska perhearvot välittyvät sukupolvelta toiselle, ne ovat useimmiten perinteisiä ja konservatiivisia.

Perhearvojen puolestapuhujat kannattavat yleensä vanhojen, perinteisten arvojen säilyttämistä. Jagger ja Wright (1999, 1) väittävät, että Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa kaikki suurimmat poliittiset puolueet väheksyvät nykypäivän muutoksia individualistiseen suuntaan ja kannattavat paluuta perinteisiin perhearvoihin. Heidän mukaansa perhemallin muutosten nähdään olevan syynä useimpiin sosiaalisiin ongelmiin (emt., 1).

Myös Suomesta löytyy perinteisten perhearvojen puolestapuhujia. Poliittisista puolueista etenkin Kristillisdemokraatit ja Perussuomalaiset kannattavat perinteisiä perhearvoja eli esimerkiksi sitä, että avioliitto kuuluisi ainoastaan miehen ja naisen välille (Yle Uutiset 2013). Myös Ijäs (2009, 9) ilmaisee teoksessaan ”Arvot asuvat kotona” huolensa siitä, että ihmisten itsekkyyden vuoksi vapaus on noussut arvona veljeyden ja tasa-arvon yläpuolelle. Hänen mukaansa myös avosuhteet, avioerot ja vapaa kasvatus ovat aiheuttaneet sen, että perhearvot ovat olleet hukassa (emt., 37).

Emme kuitenkaan tutkielmassamme käsittele arvoja perinteisten perhearvojen näkökulmasta, vaan pikemminkin pohdimme sitä, mitkä arvot vaikuttavat perheisiin sekä perheenjäsenten keskinäisen vuorovaikutuksen tasolla, että yhteiskunnallisella tasolla. Yksi tärkeimmistä perheisiin vaikuttavista arvoista on tasa-arvo, joka terminä useimmiten liitetään sukupuolten väliseen tasa-arvoon. Nostamme esille etenkin erilaisia tasa-arvoon vaikuttaneita

lakeja, kuten tasa-arvolaki, aborttilaki ja lait elatuksesta ja isyyden tunnustamisesta. Pohdimme myös erilaisten perhepoliittisten tuki- ja toimintamallien vaikutusta tasa-arvoon.

Yksi asia, jota perhepolitiikalla pyritään edistämään, on hyvinvointi. Olemme lähestyneet hyvinvointia hoivan ja huolenpidon arvon kautta, sillä näemme, että hoiva ja huolenpito tähtäävät hyvinvointiin. Tärkeä kysymys on, kenen velvollisuus ja vastuu on hoitaa ja pitää huolta, eli missä määrin vastuu on yhteiskunnalla ja missä määrin perheellä ja yksilöllä.

Yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden ristiriita on usein postmodernissa yhteiskunnassa esille nouseva asia. On keskusteltu siitä, onko perheiden yhteisöllisyys katoamassa ja ovatko perheenjäsenet enää toisilleen läsnä samalla tavalla kuin ennen. Läsnäolo on monimutkainen ja vaikeasti määriteltävä asia, sillä fyysinen läsnäolo ei takaa henkistä läsnäoloa. Näiden pohdintojen perusteella päätimme nostaa läsnäolon yhdeksi arvoksi, jonka pohjalta käsittelemme perhettä ja perhepolitiikkaa.

2.2.2 Perhepolitiikkaa arvojen maailmassa

Tasa-arvo

Vuonna 1986 säädettiin tasa-arvolaki ja se astui voimaan 1987. Sen tehtävänä oli toimia erityisesti työelämläkinä, mutta sitä sovellettiin muillakin osa-alueilla. Lain avulla kiellettiin syrjintä raskaudesta, synnytyksestä tai vanhemmuudesta aiheutuvista syistä. Laki oli osoitettu niin miehille kuin naisillekin. Jälkikäteen sitä uusittiin 1992, 1995, 2005, niin laista itsestään johtuen, kuin EU-direktiiveistä ja EY-tuomioistuimen ratkaisujenkin tähden. (Julkunen 2010, 121.)

Suomalainen perhepolitiikka voidaan nähdä tasa-arvon edistäjänä, mutta kuitenkin samanaikaisesti vasta-argumenttina myös tasa-arvon toteutumisen hidastajana. Puhuesssa tasa-arvoisuudesta eli samanarvoisuudesta voidaan tarkoittaa laajalla merkityksellä sitä, että yhteiskunnan kaikilla ihmisillä nähdään olevan sama arvo ihmisenä. Oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa esimerkiksi sukupuoli ei määrittele suhteitamme toisiin ihmisiin tai perheenjäseniin, eikä sitä miksi yksilöiden ja perheiden on mahdollista tulla. (Julkunen 2010,66.) Perheenjäsenet voidaan ajatella omiksi yksilöikseen, jotka vuorovaikutuksessa toisiinsa koostavat perheen järjestelmät ja systeemit. Perhesanasto kätkee sisäänsä eroavaisuuksia sukupuolen tai vallan suhteen, mutta toisaalta suomalaisessa perhepolitiikassa on sallittua myös käsitellä eri osapuolia tasa-arvon nimissä. (Vuori 2001, 323.)

Tasa-arvolla voidaan viitata ihmisarvon kunnioittamiseen sekä siihen, että sosiaaliset ja taloudelliset erot säilyisivät kohtuullisina perheiden välillä. Suomessa tasa-arvokeskustelulla tarkoitetaan erityisesti usein naisten ja miesten välistä tasa-arvoa. Sukupuolten välisen tasa-arvon ajatellaankin Julkusen (2010, 66) sanoin Suomessa olevan pohjoismaisen mallin mukaan toteutunut realiteetti, mutta silti monet tahot näkevät asian toisin. (Julkunen 2010, 66 – 67.) Tasa-arvon edistämisen lisäksi Repo (2009) näkee perhepolitiikan keskeiseksi tehtäväksi perhe-elämän ja työmarkkinoiden yhdistämisen. Perhepoliittisilla tuki- ja aputoimilla on pyritty edistämään molempien vanhempien oikeutta työhön sekä naisten taloudellista riippumattomuutta. Perhepoliittisilla toimilla on kyetty vähentämään yksilöiden riippuvuutta perheestä ja samalla on kevennetty kotona tapahtuvan hoivan ja ansiotyön välistä jännitettä. (Repo 2009, 35 – 36.)

Merkittävä tasa-arvoa ja elämänlaatua kohottava tekijä on ollut suomalaisen avioliittojärjestelmän muuttaminen. 1940-luvulta lähtien aina 1980-luvulle asti on käyty keskustelua liittyen avioeroon sekä eronneiden uudelleen vihkiytymiseen. Käsitys avioliiton erottamattomuudesta alkoi muuttua 1970-luvulla, mitä seurasi avioliittolain uudistus vuonna 1987. Uudistetun ja avomielisemmän avioliittolain seurauksena avioeroon ei tarvittu enää mitään erityistä syytä ja esimerkiksi vain toisenkin osapuolen eroanomus oli riittävä avioeroon. (Yli-Opas 2010, 100.) Uusi laki muutti perherakenteita niin sanotusti hajottamalla ydinperheitä, sillä enää osapuolten ei tarvinnut jäädä esimerkiksi onnettomiksi kokemiinsa avioliittoihin. Puolisoille annettiin näin mahdollisuus valita uudelleen vielä vanhojenkin valintojen jälkeen. Myös eronneille annettiin mahdollisuus uuteen avioliittoon ja tämän myötä voidaan katsoa, että eronneiden yhteiskunnallinen syrjiminen väheni ja näin ollen tasa-arvo lisääntyi.

Perhepolitiikan kannalta vanhemmuus on kokenut suuria muutoksia sitten vuoden 1950. Väestöpolitiikassa erityisesti äitiys sai uusia sävyjä jo 1950-luvulla, jolloin lisääntymisvelvollisuuden sijaan alettiin korostaa ”onnellista perhettä”. Naisille ja äideille tämä on tarkoittanut uusia ajatuksia siitä, mitä oma onnellisuus pitäisi sisällään. Naisten henkilökohtaisia valintoja, kodin yksityisyyttä ja jopa naisten seksuaalista nautintoa ruvettiin nostamaan keskusteluihin. 1960-luvulla elettiin seksuaalisuuden, ehkäisyn sekä abortti-keskustelun aikakautta ja 1971 abortti tulikin kaikkien naisten ulottuville. (Vuori 2001, 24.) Ehkäisyn ja abortin myötä naisen oikeudet tehdä valintoja oman tulevaisuutensa suhteen lisääntyivät sekä leimautumisen ja syrjäytymisen riski väheni samalla kun lapsen saantia huonoissa elämäntilanteissa pystyttiin rajoittamaan. Lewisin (2001, 45) mukaan myös Britanniassa oltiin 1970-luvulla optimistisia tasa-arvoisten muutosten suhteen, mutta 1980-luvun tutkimuksissa kuitenkin huomattiin, ettei suuria muutoksia ollut todellisuudessa tapahtunut.

Luvun 1960 tasa-arvokeskustelun ohella Suomessa käytiin tiivistä keskustelua myös sukupuolirooleista. Yhteiskunta heräsi ajatukseen siitä, että tulisi pyrkiä kasvattamaan sukupuolirooleiltaan joustavia ja tasa-vertaisia aikuisia monipuolisen äidin ja isän roolimallin avulla. Tämä tarkoitti sitä, että äitiyden ja isyyden malleja tulisi muokata, jotta kasvatus tasavertaisuuteen mallin avulla mahdollistuisi. Tällöin alettiin vaatia, että miesten tulisi osallistua myös kotitöihin ja lasten hoivaamiseen. (Vuori 2001, 35; Repo 2009, 40.) Vuonna 1972 Valtiohallintoon perustettiin pysyvä tasa-arvoelin, jota kutsuttiin tasa-arvoasiain neuvottelukunnaksi. Neuvottelukunta ehdotti heti seuraavana vuonna, että sairaan lapsen hoitolomaoikeus pitäisi ulottua isiin ja esitti myös isyyyslomaa. Tuona aikana ehdotus oli kuitenkin vielä liian radikaali. (Jokinen 2012, 65.)

1970-luvulla asetettiin kuitenkin muita isyyteen liittyviä lakeja, kuten lait elatuksesta ja isyyden tunnustamisesta. 1980-luvun puolivälissä taas laadittiin laki lapsen huolto- ja tapaamisoikeudesta. Nämä isyyden lailliset muutokset antoivat isille uusia perheeseen liittyviä oikeuksia, mutta samalla niiden avulla pyrittiin täyttämään myös isyyteen liittyvät velvollisuudet. (Vuori 2001, 35; Repo 2009, 40.) 1980-lukua voidaankin kutsua ”isän vuosikymmeneksi”, jolloin isiä kehoitettiin nauttimaan isyydestä. Kyseisellä vuosikymmenellä, vuonna 1985, äitiysraha muuttuikin äitiys-, isyys- ja vanhempainrahaksi, jolloin miehen asema isänä ja vanhempana parani. (Vuori 2001, 31.) Vuorenmaa, Tervonen ja Kuusisto (2012, 134) ilmaisevat, että yhteiskunnallisessa keskustelussa isyys on tärkeä tema tänäkin päivänä ja sen kautta ollaan rohkaistu isiä hyödyntämään mahdollisuutta isyysvapaaseen sekä hoitovapaan käyttöön.

Tasa-arvo ei ole vain naisten asia ja tulisikin muistaa, että myös miehet tarvitsevat puolustajansa perhepolitiikan saralla, sillä perhe kuitenkin koostuu useammista yksilöistä. Vaikka perhepolitiikka on jo vaikuttanut moniin sukupuolittuneisiin käytäntöihin työelämän ja kotona tapahtuvan hoivan välillä, on yhä havaittavissa tyypillisiä sukupuolittuneita toimintamalleja naisten ja miesten roolien välillä. Vuori (2001, 29) puhuu väitöskirjassaan siitä, miten suomalainen malli palkkatyöstä kätkee sisäänsä myös ”kotiäitisopimuksen”. Tämä toimintamalli ei ole nojautu kuitenkaan mieselättäjyydelle vaan äitien henkilökohtaiselle sosiaaliturvalle. Tällöin sukupuolittunut kotiäitikäytäntö on päässyt juurtumaan erilaisten taloudellisten tukien myötävaikutuksella (Repo 2009, 29).

Sukupuolittuneita taipumuksia on säilynyt yhä myös kotitöiden puolella. Miesten osuus kotitöistä pysyi tasaisena 1960-luvulta aina 1980-luvulle, vaikka samalla naisten työssäkäynti lisääntyi merkittävästi. Vasta 1990-luvulla miesten osuus kotitöistä lisääntyi huomattavasti muiden pohjoismaiden tapaan. (Lainiala 2010, 44.) Julkunen (2010, 162) kritisoi kuitenkin yhä 2010-luvulla

vallalla olevaa tottumusta ja tapaa, jonka mukaan naiset hoitavat kotityöt vanhasta tottumuksesta ja perinteestä.

Tasa-arvon kannalta on varmaa, että edistystä viime vuosikymmenten aikana on tapahtunut huomasti. Perinteinen perhemalli vahvoine sukupuolirooleineen siirtyi taka-alalle 1900-luvun loppupuolella, jolloin niin sanotun kahden ansaitsijan perheet lisääntyivät ja kotiäitien määrä väheni asteittain. Tänä päivänä voidaankin rehellisemmin puhua moderneista isistä sekä tasa-arvoisista pari- ja perhesuhteista. Perheen jäsenten tasa-arvoistuminen on vahvistanut myös lasten asemaa. Lapseen ei enää upoteta vain yhteisön arvoja ja normeja, vaan lapset saavat yhä useammin tehdä autonomisia valintoja vastavuoroisen vanhempi-lapsisuhteen tukemana (Juntunen 1997, 26 – 27). Perheiden muutos ei kuitenkaan ole yksiselitteinen ja yhä voimme löytää perheitä, joissa vanhat perinteiset sukupuoliroolit ovat vallalla.

Hoiva ja huolenpito

Hoiva ja huolenpito ovat tärkeitä perheeseen ja perhepoliittisiin päätöksiin liittyviä arvoja. Jokaisella ihmisellä tulisi olla oikeus saada hoivaa, oikeus hoivata tai valinnaisesti oikeus olla hoivaamatta. Mikäli ihminen olisi itse halukas hoivaamaan lähimmäistään tai lähimmäisiään, tulisi hänellä olla mahdollisuus antaa hoivaa niin, ettei se aiheuta kohtuuttomia tilanteita tai vaatimuksia, kuten köyhyyttä tai voimavaroja ylittävää ponnistelua. Hoivaamatta olemisella voidaan taas tarkoittaa ihmisen mahdollisuutta tehdä ansiotöitä ja hankkia tuloja, jolloin samanaikaisesti voidaan luottaa, että omat lapset, puoliso ja vanhemmat saavat hoivaa jostain muualta. (Julkunen 2010, 215.)

Hoivan ja huolenpidon voidaan nähdä tähtäävän hyvinvointiin, ja hyvinvointia voidaan taas nähdä olevan monenlaista. Keurulainen (2014) on tutkimuksessaan jaotellut perheen hyvinvoinnin neljään eri osaan; aineelliseen, henkiseen, eettiseen sekä moniarvoiseen hyvinvointiin. Hoivan ja hyvinvoinnin avulla voidaan pyrkiä näihin kaikkiin hyvinvoinnin osa-alueisiin. Esimerkiksi aineelliseen hyvinvointiin voidaan ajatella tarpeiden ja arvojen mukainen kuluttaminen, jota Suomessa pyritään turvaamaan erilaisin taloudellisin tukitoimin, kun taas henkiseen hyvinvointiin voidaan pyrkiä aineellisen hyvinvoinnin sekä sosiaalisten ja aktiivisten hoitosuhteiden avulla. Eettisen hyvinvoinnin osa-alueeseen voidaan ajatella kuuluvan ihmisten mahdollisuus arvojen mukaiseen tuote- ja palveluvalintaan, johon hyvinvointivaltio osaltaan pyrkii tarjoamalla erilaisia mahdollisia toimintamalleja eri muodoissa. Moniarvoisella hyvinvoinnilla tarkoitetaan hyvinvoinnin kokonaisuutta, jossa yhdistyy kaikki hyvinvoinnin osa-alueet. (Keurulainen 2014, 66 – 67.)

Hoivan ja huolenpidon kautta pyrittävään hyvinvointiin voidaan liittää kysymys vastuunjaosta. Suomessa yhteiskunnalla on suuri vastuu perheiden ja perheenjäsenten hyvinvoinnista. (Keurulainen 2014, 109.) Viime vuosikymmeninä perheiden materiaallinen hyvinvointi on kasvanut merkittävästi, mutta samanaikaisesti kasvaneiden tuloerojen myötä sosioekonomiset erot ovat nousseet ajankohtaiseksi ongelmaksi. 1990-luvun jälkeen köyhyys on joissakin sosioekonomisissa ryhmissä lisääntynyt huomattavasti ja erityisesti yksinhuoltajaperheiden asema on heikentynyt, vaikka yhteiskunta onkin pyrkinyt kantamaan vastuuta kaikkien perheiden hyvinvoinnista. (Lainiala 2010, 11.) Vaikka perhepolitiikan tavoitteena onkin tukea kaikenlaisten lapsiperheiden hyvinvointia, toteaa Repokin (2009, 35) väitöskirjassaan, että erilaiset perhepoliittiset toimet antavat tukensa tietyille perhemuodoille. Perhepolitiikkaa ei voida nähdä neutraalina toimintana, sillä sen avulla voidaan kohdistaa tuki joko kahden elättäjän perhemalliin tai yhden perheenelättäjän malliin. Suomessa toimii kahden elättäjän perhemalli ja onkin kritisoitu sitä, että on vaikea yhdistää perhe-etuuksia ja osa-aikatyötä. (Lainiala 2010, 27.) Ei aina ole vanhempien tahdosta kiinni, miten esimerkiksi perheen lasten hoiva ja huolenpito järjestetään.

Samalla kun naisten toisarvoista työmarkkina-asemaa koetetaan purkaa, tulisi pyrkiä minimoimaan myös naisten äitiydestä ja hoivasta maksamat kustannukset. Se tosin vaatisi hoivan arvostuksen kohenemista, rahallista kompensatiota, sosiaaliturvan karttumista koti- ja hoivatyöstä sekä joustavia mahdollisuuksia yhdistellä ansiotyötä, vanhemmuutta ja hoivaa. Tällä hetkellä suomalainen sosiaaliturvajärjestelmä palvelee vakaimmin niitä, jotka kykenevät toteuttamaan opiskelun, työmarkkina-aseman vakauttamisen ja perheellistymisen ideaalijärjestyksessä. (Julkunen 2010, 73, 205.)

Keskieurooppalaiseen tai amerikkalaiseen valtioon verrattuna pohjoismaista hyvinvointivaltiota voidaan kuitenkin pitää palvelu- ja hoivavaltiona. Pohjoismaissa arvostetaan perheeseen liittyvää hoivaa myös yhteiskunnan tasolla. Suomen tapaan kehittynyt palvelu- ja hoivayhteiskunta ei olisi kuitenkaan mahdollinen ilman palveluiden ja hoivan julkista rahoitusta. (Julkunen 2010, 213.) Suomalaisen perheen ei tarvitsekaan luottaa suuren suvun tukeen, sillä yhteiskunta on usein järjestänyt muun muassa lapsen hoitopaikan sekä muita hoivan ja huolenpidon tukia. Keski- ja Etelä-Euroopassa pohjoismaisen yhteiskunnan vastuu saattaa aiheuttaa kateuden tunteita, vaikka samalla niillä alueilla palvelukulttuuri on paljon kehittyneempää Pohjoismaihin verrattuna. Suomessa on harvinaista, että normaalin perhe-elämän tukena toimii siivooja, oma lastenhoitaja tai kodinhoitaja. (Piha 2006, 73.)

Vaikka Suomella palveluvaltiona onkin vielä monia kehityksen kohteita, voidaan suomalaisen yhteiskunnan nähdä kantavan paljon yhteiskunnallista hoivavastuuta. Hoivavastuuta

voidaan kuvailla perhemyönteiseksi erilaisten taloudellisten tukien sekä päivähoito- ja koulujärjestelmän muodossa (Piha 2006, 65). Hyvinvointi ja hoiva edellyttävät yhteiskunnan tarjoamaa mahdollisuutta kohtuulliseen elintasoon, sosiaaliseen turvallisuuteen sekä viihtyvyyteen (Keurulainen 2014, 17). Vuori (2001, 23) mainitsee, että jo 1950-luvulla valtio on vakiinnuttanut terveydenhuolto- ja sosiaalityöjärjestelmät sekä keskeiset perhepoliittiset tukitoimet, jolloin se on samalla myös pyrkinyt edistämään edellä mainittuja osa-alueita. Perhepoliittisilla toimilla tarkoitetaan niitä julkisen vallan toimenpiteitä, joilla autetaan sekä tuetaan perheen perustamista, sen ylläpitoa ja kehitystä niin taloudellisessa, henkisessä kuin terveydellisessäkin mielessä, kuten Riitta Auvinen (1971) on kuvaillut jo 1970-luvulla (Repo 2009, 34). Perhepoliittisten toimien merkitys ei ole vielä tähänkään päivään mennessä muuttunut.

Yhteiskunnan rooli lasten ja nuorten hoivaajana on kasvanut (Keurulainen 2014, 18). Nykyinen päivähoitojärjestelmä sai vauhtia 1970-luvulla, jolloin myös äitien työssäkäynti oli jo runsasta (Vuori 2001, 19). Repo (2009) väitöskirjassaan mainitseekin, että kunnallinen päivähoito on erinomainen esimerkki hoivan yhteiskunnallistumisesta. Sen myötä osa aikaisemmin perheille kuuluneista velvoitteista on siirtynyt yhteiskunnalle ja samalla perheen ja yhteiskunnan väliset hoivan sekä huolenpidon rajat ovat hämärtyneet. Repo ilmaisee myös Leiran (2002) näkemyksen siitä, että kunnallisen päivähoidon voidaan nähdä hyödyttävän molempia osapuolia, mutta samalla sen on nähty myös uhkaavan perheiden ja läheissuhteiden asemaa hoivan antajana. (Repo 2009, 38.) Joka tapauksessa päivähoidon asema on Suomessa vahvempi kuin monissa muissa maissa, sillä myös kansallinen lainsäädäntö tukee kodin ulkopuolista lasten hoitoa (Kallio 2010, 217). Lapsiperheiden oikeutta kunnalliseen päivähoidoon täydentävät myös yhteiskunnan tarjoamat vaihtoehtoiset hoiva- ja tukimallit; lasten kotihoidon tuki sekä yksityisen hoidon tuki (Repo 2009, 38). Lasten kotihoidon tukea käsitellään enemmän läsnäolo-kappaleessa, sillä se voidaan nähdä merkittävänä tekijänä perheenjäsenten läsnäolon suhteen.

Toinen lapsista ja nuorista hoivavastuuta kantava instituutio on koulu, joka perusopetuksen järjestäjänä muodostaa lapselle keskeisen arkisen elinympäristön. Yhteiskunta tarjoaa koulun kautta hoivaa ja huolenpitoa, jota koulun kohdalla määrittää vielä tarkemmin kunnallinen opetustoimi sekä kansalliset hallinto- ja politiikkaelimet. Ei myöskään tule väheksyä opettajien ja rehtorien tarjoamaa hoivaa ja huolenpitoa. (Kallio 2010, 217.) Vuoren (2001, 18) mukaan vanhemmuutta ja lapsuutta koskeva asiantuntijuus on laajentunut, levittäytynyt ja institutionaalistunut. Myös päivähoito ja koulu ovat erikoistuneet sekä ottaneet enemmän vastuuta hoivan ja huolenpidon saralla kuin aiemmin. Kasvatusvastuusta ollaankin herätty keskustelemaan yhä enemmissä määrin.

Hoivan ja huolenpidon arvoa ja ajatusta yhdisteltäessä perhepolitiikkaan ei voida välttyä vastuun ja velvollisuuden pohdinnoista. Yhteiskunnan ja perheen yksilöllistymisen myötä törmätään yhä useammin oikeuksistaan tietoisiin ja niitä vaativiin perheisiin. On kuitenkin vaikea määritellä, missä menee hoivan ja huolenpidon vastuunkannon rajat yhteiskunnan ja perheen välillä. Asiaa monimutkaistaa myös eri perheiden erilaiset tarpeet ja sisäiset arvostukset.

Läsnäolo

Kaikissa kulttuureissa perhe on yhteisö, johon synnyttään ja jossa kasvetaan. Perheenjäsenet ovat perheessä läsnä, aikuiset kukin oman ja yhteiskunnan panostuksen mukaan. Läsnäolo on arvo, joka on seurannut perhekeskustelua jo vuosikymmenten ajan. Sen kautta käsittelemme aikuisten läsnäoloa lasten ja perheiden elämässä. Toki on muistettava, että fyysinen läsnäolo ei aina tarkoita myös henkistä läsnäoloa. Tässä kappaleessa paneudummekin siihen, millaiset puitteet ja mahdollisuudet yhteiskuntamme on tarjonnut aikuisten ja vanhempien läsnäololle perheessä.

Lewis (2001, 85) mainitsi, että Britanniassa sodan jälkeen perinteistä perhemallia ja perhearvoja ruvettiin uudelleen rakentamaan, sillä sota-ajan sekasorto sai ihmiset kaipaamaan konservatiivista näkemystä ja mallia perheestä. Saman voidaan ajatella tapahtuneen myös Suomessa. 1950-luvulla perinteinen perhemalli on ollut vahvasti pinnalla ja sitä on jopa korostettu. Ehkä sota-ajan jälkeen koettiin tarpeelliseksi painottaa perheenjäsenille perinteistä läsnäolon tapaa, sillä sota-aikana tämä oikeus oli perheiltä riistetty. Perheet hakivat turvallisuuden tunnetta selvillä sukupuolittuneilla läsnäolon tyyleillä noudattamalla vanhoja, perinteisiä sekä tuttuja ihanteita.

Lapsuus voidaan nähdä Ritala-Koskisen (2001) mukaan tapahtuvan erilaisissa institutionaalisissa tiloissa, joista perhe on pitkäaikaisin. Koti toimii perheelle elintilana, joka voidaan määritellä fyysisen, sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristön tilaksi. (Kallio 2010, 217.) Perheen aikuisten vaikutus lapsuuden kotiympäristöön on suuri ja erityisesti vanhempien läsnäolo luo puitteet ympäristön kokonaisvaltaiselle kehitykselle. Myös lapsuuteen liittyvissä lainsäädännöissä vanhempien tehtävänä on toimia lapsesta vastaavana huoltajana kun taas lapsi nähdään ensisijaisesti alaikäisenä perheenjäsenenä, joka ei ole vastuussa kotiympäristöstä (Kallio 2010, 217). Jokaisella lapsella on oikeus kasvaa ja kehitystä tukevaan elinympäristöön, jossa läsnä oleva aikuinen huolehtii ja luo turvaa.

Suomessa naisten ansiotyö ja kahden elättäjän malli on vaikuttanut varsinkin äitien fyysiseen läsnäoloon kotona. Ei ole itsestään selvää, että kotona on vanhempi lasta varten ympäri vuorokauden. Toisaalta ympärivuorokautista läsnäoloa karsiva äitien työllistyminen on myös paras suoja köyhyyttä ja lapsiköyhyyttä vastaan. Perheiden toimeentuloa vakauttava molempien

vanhempien työllistyminen saattaa näin ollen luoda jopa merkittävämmän mahdollisuuden lapsen suotuisalle kotiympäristölle. 1990-luvun lama aiheutti kuitenkin väliaikaisen muutoksen äitien työssäkäynnille, koska silloin monet äidit siirtyivät useimmiten omasta tahdostaan kotiin. (Julkunen 2010, 125 – 127.) Juntunen ja Krats (1997, 2) ovat myös maininneet laman parantaneen työttömien isien ja lasten suhteita yhteisen ajan ja isän läsnäolon myötä, vaikka pääosin aikakausi onkin aiheuttanut taloudellista ahdinkoa ja ongelmia.

1990-luvulta lähtien yhteiskunta on myös tarjonnut vanhemmille mahdollisuutta hoitaa alle kolmevuotiasta lasta kotona kotihoidon tuen avulla. Tämä on nähty niin perheen riskinä kuin mahdollisuutenakin. Kotihoidon tuen avulla työn ja perheen yhdistäminen on tullut taloudellisesti ja laillisesti mahdolliseksi. Samalla mahdollisuus on antanut perheelle lisää yhteistä aikaa ja mahdollisuutta aikuisen runsaammalle läsnäololle. Kuitenkin samanaikaisesti perheiden köyhyys ja erityisesti naisten urakehityksen häiriöt saattavat riskeerata perheiden hyvinvointia. Lisäksi kotihoidon tuen on katsottu altistavan perheen äitejä ja lapsia syrjäytymiselle. Syy siihen, miksi kotihoidon tuen yhteydessä puhutaan usein äitien toiminnasta, on se, että yleensä kotihoidon tukea hyödyntävät perheiden äidit. (Lainiala 2010, 27 – 30.) Kotihoidon tuki on mahdollisuus parantaa vanhempien läsnäoloa kotona ja se on osakseen antanut perheille enemmän valinnanvaraa perheen käytäntöjen luomiseen.

Lainiala (2010) pohtii miten perhepolitiikan keinoin voitaisiin parantaa lapsiperheiden asemaa Suomessa. Mielipidetutkimuksissa suomalaisten kannatus vanhempien joustavaa työaikaan sekä mahdollisuutta työskennellä osa-aikaisesti on ollut nousussa. Näitä seikkoja edistämällä voitaisiin nähdä kehitystä myös vanhempien fyysisen läsnäolon saralla. Erityisesti miehet lisäsivät kannatustaan joustavaa työaikaan kohtaan vuodesta 2004 vuoteen 2010. Voidaankin pohtia, onko miesten ajatusmaailma muuttumassa entistä enemmän perhekeskeisemmäksi. (Lainiala 2010, 23 – 25.) Lisäksi yleinen suhtautuminen mahdollisuuteen hoitaa läsnäolevasti omia vanhempia kotona on myönteinen, samoin kuin suhtautuminen lähisukulaisten mahdollisuuteen saada hoitovapaata esimerkiksi lapsenlapsen hoitamiseen. Vaikka perhe ei enää käsitäkään sisälleen sukulaisia, voidaan heidät yhä nähdä tärkeäksi osaksi perheen arkea. (Lainiala 2010, 52.)

Perheeseen liittyvät yhteiskunnalliset ongelmat monimutkaistuvat jatkuvasti ja aikuisten läsnäolo perheissä on yksi näistä monimutkaisista ongelmista. Perhepolitiikankin keinoilla voi olla vaikeaa ja haastavaa löytää ratkaisuja arvoihin liittyviin ongelmiin. Esimerkiksi vanhempien läsnäoloa pohtiessa voidaan vanhemmat nähdä olevan läsnä fyysisesti, vaikka koti henkisesti olisikin tyhjä. Tällaiseen ongelmaan pelkällä tulopoliittisella siirrolla voi olla haastava vaikuttaa, sillä todellisuudessa ongelma on jossakin syvemmällä yhteiskunnassamme.

2.3 Perhe evankelisluterilaisessa uskonnossa

Kristilliset arvot ovat vaikuttaneet suomalaiseen yhteiskuntaan jo vuosisatojen ajan (Ijäs 2009, 122). Aiemmin evankelis-luterilaisen kirkon merkitys on ollut suurempi kuin nykypäivänä, mutta vielä vuoden 2013 lopussakin suomalaisista 75,2 prosentin tilastoitiin kuuluvan evankelis-luterilaiseen kirkkoon (Suomen evankelis-luterilainen kirkko 2014). Suomessa perinteisistä perhearvoista puhuttaessa mainitaan yleensä myös arvojen kristillisuus.

Yleensä kirkon katsotaan kannattavan konservatiivisia arvoja ja perheistä puhuttaessa tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että avioliittoa pidetään avioliittoa kannatettavampana vaihtoehtona, avioeroihin suhtaudutaan melko kielteisesti ja ajatellaan, että seksuaalisten suhteiden tulisi kuulua vain avioliittoon (Yli-Opas 2010). Näin ollen ihanteellisinta olisi, että lapsiakin hankittaisiin ainoastaan avioliitossa ja vain yhden kumppanin kanssa. Kirkon kanta on joskus tiukempi kuin yhteiskunnan lakien, esimerkiksi piispojen mukaan avioeroa varten tulisi olla jokin vakava syy, vaikka laki sitä ei enää vaadikaan. (emt., 103.) Avioerot ja uusperheet ovat kuitenkin lisääntyneet vauhdilla, ja myös kirkko on alkanut pitää ilmiötä yhä hyväksyttävämpänä. Tästä kertoo esimerkiksi se, että syksyllä 2014 piispainkokous pohti uusperheitä huomioivien lisäysten tekoa vihkikaavaan. Kokouksessa päätettiin, että vihkikaavaa ei tulla uudistamaan, jotta kysymykset eivät aiheuttaisi juridisia ongelmia, mutta piispat korostivat, että jo nykyinen vihkikaava mahdollistaa lasten huomioimisen vihkitoitoksessa. Tästä voidaan huomata, että kirkko ei enää suinkaan tuomitse uusperheitä perustavia vanhempia. (Yle Uutiset 2014.)

Monissa kristillisissä kirkoissa lasten saamisen tärkeyttä korostetaan ja lapsia pidetään Jumalan lahjana. Esimerkiksi Englannin kirkossa avioliiton tarkoituksena on pidetty lasten saamista (Yli-Opas 2010, 126). Lasten hankkiminen ja perheen perustaminen ei kuitenkaan ole mukana Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vihkikaavoissa. Tästä huolimatta muissa teksteissä, kuten piispojen kannanotossa vuodelta 1966 elämän jatkuminen ja lasten syntyminen on nostettu avioliiton oleellisimmaksi ja merkityksellisimmäksi tarkoitukseksi (emt., 129). Lasten hankkimisen lisäksi kirkko on määritellyt avioliiton tarkoitukseksi elämän rikastuttamisen sukupuolielämän ja persoonallisen kehityksen kautta, sekä keskinäisen seuran, avun ja lohdutuksen tarjoamisen (emt., 124, 129).

Kirkko on perinteisesti korostanut yhteisöllisyyttä ja sillä myös perusteltu avioliiton tärkeyttä. Avioliitto koetaan enemmän yhteisöllisyyttä edistävänä yhdessä elämisen muotona, kuin avioliitto. Tätä perustellaan sillä, että avioliitto on julkisempi ja yleensä myös pysyvämpi liitto, jolloin lähimmäisenrakkauden ihanne toteutuu paremmin. Avioliitto on helpompi päättää, joten sen ajatellaan olevan epävarmempi liitto. (Yli-Opas 2010, 95 – 96.)

Evangelis-luterilaisen kirkon voidaan nähdä pitävän perinteisenä pidettyä äidin, isän ja lasten muodostamaa ydinperhettä ihanteellisimpana perhemuotona. Avioerot ja muut lisääntyneet ilmiöt ovat yhä hyväksyttävämpiä, mutta silti kirkon ihanteet ovat usein yhteiskunnan keskimääräistä mielipidettä konservatiivisempia.

2.4 Uskonnonopetus

2.4.1 Uskonnonopetuksen luonne

Tässä luvussa käsitellään uskonnon luonnetta oppiaineena. Vaikka varsinainen tutkimuskohde ei olekaan itse uskonnonopetus, koemme silti tärkeäksi tuoda esille oppiaineen luonnetta ja tavoitteita, koska nämä varmasti vaikuttavat myös eri vuosikymmenten oppikirjoissa esille tuleviin perhekuviin. Uskonnonopetukselle ominaisten piirteiden huomioimisella pyritään myös lisäämään tutkimuksen luotettavuutta.

Tutkimme ainoastaan evankelisluterilaisen uskonnon oppikirjoja, sillä muiden uskontojen opetus Suomessa on siihen verrattuna melko vähäistä. Vaikka peruskouluun on vahvistettuna 13 eri uskonnon opetussuunnitelmien perusteet, vuonna 2012 91,9 % peruskouluikäisistä osallistui evankelisluterilaisen uskonnon opetukseen (SUOL 2014). Kaikissa Suomen kunnissa enemmistö oppilaista kuuluu evankelisluterilaiseen uskontokuntaan. (Kallioniemi 2007, 11).

Vuoden 2004 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa evankelisluterilaisen uskonnon opetuksen lähtökohtia ja tavoitteita kuvataan seuraavasti:

Evankelisluterilaisen uskonnon opetuksen lähtökohtana on tutustuttaa oppilas monipuolisesti uskonnolliseen kulttuuriin ja tuoda esiin oppilaan kehityksen ja kasvun kannalta keskeisiä tekijöitä. Oppilasta autetaan ymmärtämään uskonnon merkitystä hänelle itselleen sekä näkemään uskontojen vaikutuksia yhteiskunnassa ja kulttuurissa. Opetuksen tavoite on laaja-alainen uskonnollinen ja katsomuksellinen yleissivistys. (OPS 2004.)

Kallioniemen (2007, 11) mukaan uskonnon opetussuunnitelmista nousee esille neljä oppiaineen perustehtävää. Nämä ovat ”uskonnon perusluonteen ymmärtäminen; omaan uskontoon tutustuminen; valmiuksien antaminen oppilaille elämään moniuskontoisessa yhteiskunnassa; sekä elämän eettisen ulottuvuuden rakentaminen ja ymmärtäminen”. Eettisyyteen kasvattaminen on suuressa merkityksessä uskonnonopetuksessa ja oppilaille pyritään antamaan valmiuksia toimia eettisesti itse omassa elämässään. (Kallioniemi 2007.) Uskonnonopetuksen kytkeytyminen oppilaan

elämään näkyy lisäksi muun muassa siinä, että perusasteen opetussuunnitelmassa painotetaan uskonnon ja etiikan tarkastelua oppilaan oman kasvun näkökulmasta. Myös omien juurien tuntemista pidetään tärkeänä; perheen ja suvun arvot ja perinteet ovat mainittuna 1-5 vuosiluokkien evankelisluterilaisen uskonnonopetuksen keskeisissä sisällöissä. (OPS 2004). Uskonnonopetus voi näin ollen vaikuttaa myös siihen, millaisia perhettä koskevia ihanteita ja ajatuksia oppilaille muodostuu.

Uskonnonopetuksella saattaa olla suurtakin merkitystä oppilaan identiteetin muotoutumiselle, arvoille ja elämänpolitiikan rakentamiselle (Kallioniemi 2007). Tätä kautta koulujen uskonnonopetus voi vaikuttaa koko yhteiskuntaan. Myös Launonen (2000, 29) toteaa, että kasvatus liittyy kansalaisuuden kautta yhteisiin arvokysymyksiin ja yhteiskuntaan. Koulun oppilaat eivät vielä kyseenalaista yhteiskunnan arvoja ja normeja, vaan omaksuvat koulussa saamansa tiedot objektiivisina totuuksina (Launonen 2000, 29). Nämä tiedot vaikuttavat heidän maailmankuvaansa ja elämässään tekemiin päätöksiin. Friedrich Shweizer on kansainvälisten tutkimusten pohjalta nimennyt viisi kriteeriä yleissivistävälle uskonnonopetukselle. Yksi niistä koskee uskonnonopetuksen yhteiskunnallista merkitystä; tämä merkitys tulee tiedostaa ja ainetta opettaa tältä pohjalta. (Kallioniemi 2007, 10.)

Tarkastelemme tutkimuksessamme alkuopetuksen uskonnonkirjoja. Vallius-Räsänen (2007, 25) mukaan suurin haaste ensimmäisten vuosiluokkien uskonnonopetuksessa on oppilaiden hyvin erilaiset pohjatiedot. Tämänkin vuoksi uskonnonopetuksen aiheita on hyvä lähestyä oppilaan omasta persoonahistoriallisesta näkökulmasta. Vallius-Räsänen (2007, 26–27) mainitsee, että perheen ja suvun lisäksi alkuopetuksessa käsiteltäviä teemoja ovat toisen ihmisen ja luonnon kunnioitus, luottamus ja turvallisuus, suvaitsevaisuus sekä arvokas ja ainutlaatuinen elämä. Aineistostamme olemme havainneet näiden teemojen esiintyneen oppikirjoissa jo yli viidenkymmenen vuoden ajan.

2.4.2 Uskonnonopetuksen historiaa

Uskonnonopetuksen merkitys kouluissa on aiemmin ollut paljon nykyistä suurempi ja opetus kirkollisävyttyneempää (Kallioniemi 2007, 7). Suomen varhaisessa kansakoulussa uskonto oli suorastaan pääaine. Kansakoulua perustettaessa opetuksessa haluttiin järjestää suomalaiselle kristillisyydelle tyypilliset piirteet ja käytänteet huomioon ottaen. Kristillisyyden arvostus näkyi muun muassa uskonnonopetuksen suurissa viikkotuntimäärissä, sekä päivittäin kouluissa pidetyissä hartaushetkissä. Esimerkiksi lukuvuonna 1902–1903 uskontoa opetettiin kaupunkikouluissa

keskimäärin neljä, maalaiskoulussa keskimäärin viisi oppituntia viikossa. (Syväoja 2004, 159 – 162.) Tähän varmastikin oli syynä koko senhetkisen kulttuurin vahva uskonnollisuus; evankelisluterilainen usko oli läsnä kaikkialla yhteiskunnassa, ja useimmat oppilaat olivat saaneet uskonnollisen kasvatuksen kotoa jo ennen koulunkäynnin aloittamista (Syväoja 2004, 162).

Varhaisessa kansakoulussa opettajan oletettiin olevan kaikin puolin mallikansalainen, mihin siihen aikaan sisältyi myös kristillismielisyys. Hänen oli tärkeää edustaa kirkon virallista uskonkäsitystä, sillä kirkon opeista eroavien näkemyksien esittämisestä saattoi koitua hankaluuksia. (Syväoja 2004, 94.)

1900-luvun alkupuoliskon uskonnonopetuksessa painotettiin tiedollisuutta, sillä raamattutietouden uskottiin herättävän kristillisyyttä. Sen ajan oppikirjat sisälsivät lähinnä raamatun kertomuksia, joiden yhteyteen oli liitetty rukouksia ja keskustelunaiheita. Jotkut näistä alun perin 1910-luvulla julkaistuista raamatunhistorian oppikirjoista olivat käytössä kansakouluissa vielä 1960-luvulla. (Syväoja 2004, 163–164.) Tämä tiedollinen opetus oli hyvin erilaista, kuin nykyinen enemmän arkielämää ja oppilaan omaa elämysmaailmaa huomioiva opetus. Toisaalta siihen aikaan etiikkaa käsiteltiin koulussa varmaankin varsinaisten uskonnon oppituntien ulkopuolella, esimerkiksi hartaushetkissä.

1940-luvun alussa uskonnonopetuksen asema säilyi vahvana ja itsestään selvänä (Kähkönen 1976, 21). Sota-aika näkyi aineen opetuksessa antaen sille erityisen merkityksen isänmaallisuuden ja maanpuolustustahdon ylläpitäjänä. Muuten koulun uskonnonopetus ja suhde kirkkoon ei juuri muuttunut sotavuosina 1939–1945. Tämän ajan jälkeen kirkko tuli lähemmäksi ihmisten arkielämää, mikä näkyi myös koulussa kirkon järjestäminä koulujumalanpalveluksina ja seurakunnan työntekijöiden pitäminä aamuhartauksina. (Syväoja 2004, 172.)

Uskonnonopetuksen sija oli vankka vielä 1950-luvulla. Heikentymisen merkkejä alkoi jonkin verran näkyä 1960-luvulla, muun muassa tuntimäärien pienenemisellä (Kähkönen 1976, 227). Opetus oli kuitenkin vielä hyvin kristillissävytteistä. Tätä kuvaa se, että esimerkiksi vuonna 1965 julkaistussa uskonnonopetuksen didaktiikkaa käsittelevässä teoksessa opettajien tehtäväksi määritellään välittää oppilaille positiivinen kuva kristillisyydestä. Jos opettajalla itsellään on epäilyksiä uskon suhteen, hän ei saa ”keikaroida” epäilyksillään, vaan hänen tulee ”tunnustaa ne aidosti puutteikseen.” (Mäkelä & Vuoristo 1965, 14.) Myöskään oppilasta ei kannusteta omaan pohdintaan, vaan opetuksen tavoitteina oli muun muassa ”oikean Jumala-suhteen kehittäminen”, ja ”kasvatus kristillisen seurakunnan toimivaksi jäseneksi” (Aarni & Kivimäki 1965, 15–16). Tähän aikaan opettajilla oli selkeästi paineita jo pelkästään yhteiskunnan taholtakin antaa tietynlaista uskonnonopetusta.

Suuri muutos uskonnonopetuksen luonteessa tapahtui 1970-luvulla siirryttäessä kansakoulusta peruskouluun. Ajalle tyypillinen yleinen sekularisoituminen näkyi myös koulun käytännöissä. Kristillisen etiikan merkitys väheni, kun tilalle nousi uusia sosiaalipedagogiikkaan pohjautuvia normeja. (Launonen 2000, 234.) Aamuhartauksien sijaan kouluissa alettiin pitää päivänavauksia, joiden sisältöjen ei enää tarvinnut olla uskonnollisia. (Syväoja 2004, 173.) Myös uskonnon viikkotuntimäärää vähennettiin reilusti, mikä saattaa kertoa siitä, ettei oppiainetta arvostettu yhtä paljon kuin aikaisemmin. Vuonna 1971 siirryttäessä kuusipäiväisestä kouluviikosta viisipäiväiseen uskonto menetti viikkotuntimäärästään enemmän kuin mikään muu oppiaine. Ensimmäisellä ja toisella vuosiluokalla uskontoa opetettiin yleensä kaksi oppituntia viikossa. (Kähkönen 1976, 229; Ijäs & Olkinuora 1977, 2.)

Kansakoulun loppuvaiheessa ja peruskoulun alkuvaiheessa opettaja alettiin vähitellen nähdä ”kansankynttilän” sijaan virkamiehenä, joka suorittaa tälle määrätyt tehtävät. Tällöin myös vaatimus kristillisyyteen alkoi vähentyä. (Syväoja 2004, 279.) Vuonna 1970 julkaistussa uskonnonopetuksen käsikirjassa annetaan opettajalle hyvin paljon ”mallikristitystä” poikkeava asema. Teoksessa tuodaan esille uskonnonopettajan rooli erilaisten virikkeiden antajana ja monipuolisen näkökulman luojana. Kirjan mukaan opetuksessa tulisi pyrkiä objektiivisuuteen, mutta ei niin, että se johtaa tärkeiden arvojen käsittelyn välttämiseen. Opettaja saa ilmaista oman mielipiteensä, kunhan hän kertoo myös perustelut omalle näkemykselleen. Koulussa tulisi rohkaista kaikkia oppilaita keskustelemaan kiistanalaisistakin kysymyksistä asiallisesti ja kantansa perustellen. (Iskala 1970, XIII)

Vuoden 1985 peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa painotetaan tietoista ja tarkoituksellista arvojen välittämistä. Koulun merkitystä arvojen siirtäjänä korostetaan enemmän kuin aiemmalla vuosikymmenellä. Kuitenkin oppilaan autonomiaa kunnioitetaan, eikä tavoitteena ole suoraan vaikuttaa hänen henkilökohtaisiin valintoihinsa. Tärkeää on ennemminkin eettisen näkökulman ymmärtäminen, ja kasvattaminen asioiden arviointiin eettiseltä kannalta. (Launonen 2000, 253–25; OPS 1985.)

1990-luvulla eri koulujen opetussuunnitelmien eettisen kasvatuksen lähtökohdat olivat melko epäyhtenäisiä. Joidenkin koulujen opetussuunnitelmissa viitattiin yhä kansakoululle tyypilliseen kristilliseen etiikkaan, sekä kotiin, uskontoon ja isänmaahan liittyviin arvoihin, joissakin taas oltiin jo lähellä eettistä subjektivismia. (Launonen 2000, 283–284.) Aiempaan verrattuna tyypillistä 90-luvun opetussuunnitelmille on yksilöllisyyden merkityksen korostaminen; oppilas etsii itse vastauksia ja valitsee arvoja. Opettajan tehtävänä ei ole enää selkeästi toimia aikuisena kasvattajana, vaan hän on pikemminkin ”arvotarjottimen esillä pitäjä” (Launonen 2000, 282, 290).

Vielä vuoteen 2003 saakka oli voimassa laki, jonka mukaan uskonnon opettajan tuli kuulua kirkkoon (Asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 1998/986). Nykyään uskontoa saa opettaa jokainen luokanopettaja omasta uskonnosta ja maailmankatsomuksesta riippumatta (Kallioniemi 2007, 21). Tänä päivänä uskonnon opettaminen voidaankin nähdä enemmän uskontojen ymmärtämisen opettamisena, yleissivistyksen kehittämisenä sekä eri kulttuurien ymmärtämisen parantamisena. Uskonnon opetuksen tulee erota selkeästi kirkon uskontokasvatuksesta niin tavoitteiltaan kuin sisällöiltään. Koulun uskonnonopetuksen korostetaan tänä päivänä olevan tunnustuksetonta tiedollista opetusta, joka lähtee yhteiskunnan tarpeista.

3 TUTKIMUKSEN METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT

Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat haluamme perustella ja ilmentää huolella, sillä niistä lähtökohdista käsin tutkimuksemme on toteutettu. Laadullinen ja ymmärtävä tutkimusotteemme vaikuttaa siihen, miten pyrimme hermeneuttisesti ymmärtämään tutkimusaihettamme. Tutkimusaineistonaamme toimivat uskonnon oppikirjat, joten metodologisissa lähtökohdissa haluamme huomioida myös aineiston luonteen. Tutkimusaineistoamme olemme lähestyneet sisällönanalyysin menetelmin huomioiden oppikirjojen sisältöjä monipuolisesti. Sisällönanalyysin rinnalla olemme perehtyneet syvemmin myös siihen, miten huomioida kuvat tekstien ohessa.

3.1 Laadullinen, pehmeä ja ymmärtävä tutkimusote

Laadullisen tutkimuksen avulla voidaan löytää monipuolisia lähestymistapoja ymmärtää opetusta ja oppimista. Laadullinen ilmiöiden ja merkitysten löytäminen, tutkiminen ja niiden ymmärtäminen on tärkeää myös opettajan arkisessa työssä. Kvalitatiivisen tutkimuksen vuorovaikutteinen suhde teorian ja käytännön välillä auttaa opettajaa tarkastelemaan omaa toimintaa, työtään ja lähestymistapojaan. (Niikko 2010, 234.) Vilka (2005, 97) korostaa, että laadullisella menetelmällä tehdyssä tutkimuksessa tarkastellaan merkitysten maailmaa, joka on sosiaalinen ja vuorovaikutteinen. Laadullisessa tutkimuksessa merkitykset voivat löytyä esimerkiksi toiminnan ja ajatuksen päämäärinä sekä yhteiskunnan rakenteina. Tutkimuksessamme rakennamme teorian ja empirian vuoropuhelua selvittäen perheen merkitystä osana yhteiskunnan rakennetta ja tämän heijastumista oppikirjoihin. Teorian ja empirian suhdetta tarkastellessa voidaan niiden molempien todeta kuuluvan samaan arkiseen maailmaan (Vilka 2005, 25).

Alasuutari (2001, 84) toteaa, että laadulliselle tutkimukselle tyypillinen aineisto mahdollistaa monenlaiset tarkastelut, ja tähän voisi olla ihanteellinen tutkimuksen tekijästä riippumaton aineisto. Laadulliseen tutkimukseen on tarjolla paljon tutkijasta itsestä riippumattomia valmiita aineistoja. Myös Eskolan ja Suorannan (1998, 119) mukaan usein voi olla järkevämpää käyttää valmista aineistoa uuden keräämisen sijaan. Käyttämämme uskonnon oppikirjat ovat luokiteltavissa valmiiksi meistä riippumattomaksi aineistoksi, jotka tarkemmin Uusitalon (1991) jaottelun mukaan voidaan lukea joukkotiedotuksen ja kulttuurin tuotteiden luokkaan (Eskola & Suoranta 1998, 119). Uskonnon oppikirjoista tulee vahvasti esille suomalainen kulttuuri, evankelis-

luterilaisen kirkon arvot ja koulukonteksti eri aikakausina. Näin ollen tutkimuksemme aineisto on vahvasti kulttuurin tuottamaa.

Laadullisen tutkimuksen aineistona voivat toimia esimerkiksi vapaamuotoiset haastattelut, havainnoinnit, päiväkirjat sekä monet muut erilaiset kulttuurin tuotokset, joita on hyvin vaikeaa esittää määrällisessä muodossa (Eskola & Suoranta 1998, 15). Olemme keskittyneet pelkästään laadulliseen aineiston tutkimiseen ja jättäneet määrällisen tutkimusotteen tutkimuksemme ulkopuolelle tutkimusaineistomme luonteen vuoksi. Sekä Eskola ja Suoranta (1998, 13) että Alasuutari (2001, 32) ovat kuitenkin korostaneet, ettei rajanveto kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen metodin välillä ole selkeä, eikä niitä tulisi nähdä toistensa vastakohtina tai toisiaan poissulkevinä. Kvantitatiivisen tutkimuksen pyrkiessä selvittämään määrällisiä totuuksia, laadullisen tutkimuksen tavoitteena voidaan taas nähdä, ettei tavoitteena niinkään totuuden löytäminen, vaan erinäisten suhteiden ja vaikutusten havaitseminen (Vilkkä 2005, 98). Tässä laadullisessa tutkimuksessa tavoitteena onkin pyrkiä tekemään havaintoja ja tulkintoja perhekuvista ja niiden muutoksista sekä selvittää keskeisiä vaikutussuhteita.

Laadullisen tutkimuksen yksi tyypillinen piirre on hypoteesittomuus (Eskola & Suoranta 1998, 19). Tutkijan tulee kuitenkin tuoda selkeästi esille miten ja miksi hän on tutkimuksessaan päätenyt tiettyihin menetelmällisiin ratkaisuihin. Myös me pyrimme etenemään tutkimusprosessissa oma roolimme avoimesti tiedostaen ja ajatteluamme reflektoiden. Laadullisessa tutkimuksessa tutkija ei voi olla täysin objektiivinen ja ulkopuolinen, joten tutkimuksen edetessä on myös tiedostettava tutkijan oma subjektiivisuus, jotta tutkimustulokset olisivat mahdollisimman luotettavia. (emt., 20 – 22, 211.) Vaikka olemmekin tutkijoina subjektiivisia toimijoita, jotka saavat henkilökohtaisia kokemuksia tutkittavasta aiheesta, on tavoitteenamme tämä seikka tiedostaen tutkia pääosin käsityksiä, jotka kertovat enemmän perinteisistä ja tyypillisistä tavoista ajatella yhteisössä (Vilkkä 2005, 97).

Vilkan (2005, 97 – 99) mukaan laadullisessa tutkimuksessa pyritään tuottamaan malleja, ohjeita, toimintaperiaatteita sekä kuvauksia tutkittavasta aiheesta. Tavoitteeseen voidaan päästä avaamalla merkityssuhteita. Tutkimuksen tuottamat kokemukset ja näkemykset luovat vuorovaikutussuhteita ja vihjeitä, joiden avulla pystytään ratkaisemaan tutkimuskysymyksiä ja -ongelmia. (emt., 97 – 99.) Laadullisen tutkimuksen kokonaisuutta voidaan eritellä, luokitella tai tyypitellä lukuisin eri tavoin. Tuomi ja Sarajärvi listaavat laadulliseen tutkimukseen liittyviä käsitteitä seuraavasti: kvalitatiivinen, pehmeä, ymmärtävä ja ihmistiede. Näemme, että nämä käsitteet kuvastavat myös meidän tutkimuksemme laadullista luonnetta. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 17, 23.)

3.2 Hermeneuttinen lähestymistapa

Hermeneutiikka on tieteenfilosofinen suuntaus, joka painottaa inhimillistä ymmärrystä. Sana tulee kreikan kielen sanasta, joka tarkoittaa tulkintaa. (Ruokanen 1987, 9.) Hermeneutiikka on vaikuttanut vahvasti kvalitatiivisen tutkimuksen kehittämiseen ja se on nykyäänkin yleinen tutkimusote kvalitatiivisella tutkimusmenetelmällä toteutettavissa tutkimuksissa (Eskola & Suoranta 1998, 25 – 26; Vilkkä 2005, 146). Turusen (1995, 87) mukaan kaikki ihmistä tutkivat tieteet ovat ainakin osittain hermeneuttisia. Myös Dilthey korostaa sitä, että tutkimusten sisällön vuoksi ymmärtäminen korostuu ihmistieteissä (Tuomi ja Sarajärvi 2013, 31).

Nykyaikaisessa hermeneutiikassa ei kuitenkaan uskota, että täydellinen ymmärtäminen voi olla mahdollista, vaan tutkija pikemminkin pyrkii lähemmäs tutkittavaa kohdetta muodostamalla sen kanssa hermeneuttisen kehän. Hän lähestyy perusteltua tulkintaa kehämäisesti käymällä ikään kuin vuoropuhelua aineiston kanssa. Ymmärtäminen tapahtuu tässä kehässä, havaintojen tulkinnan ja tutkijan oman ymmärryksen välillä. Vuoropuhelun perustana on avoin asenne ja tulkintoja aineistosta tehdään useassa vaiheessa. (Vilkkä 2005, 146 – 147.) Aineistoa ei nähdä vain käytettävissä olevana tietovarastona, vaan enemmänkin keskustelukumppanina. (Usher 1996, 19.) Tutkimuksen tavoitteena on ymmärryksen lisääminen aiheesta ja tutkija pyrkii ennen kaikkea itse ymmärtämään tutkimaansa ilmiötä mahdollisimman hyvin (Ruokanen 1987, 10).

Me pyrimme laajentamaan ymmärrystämme tutkittavasta aiheesta käymällä ”vuoropuhelua” aineistomme, eli uskonnon oppikirjojen kanssa. Koska tämä tutkimus on jatkoa aiemmalle kandidaatintutkielmalle, on suurin osa aineistosta sellaista, jota on jo käsitelty aiemmassa tutkimuksessa. Vilkkä (2005, 148 – 149) toteaa, että hermeneuttisessa metodissa aineistoon palataan yhä uudelleen ja uudelleen, jotta sitä voidaan tulkita mahdollisimman uskottavasti. Tulkinnassa tärkeää on säilyttää kriittinen ja refleктоiva asenne (emt., 148). Tässä tutkimuksessa palaamme uudelleen aikaisemmin tutkimaamme aineistoon ja pyrimme ymmärtämään tutkimuskohdetta syvällisemmin kuin aikaisessa tutkimuksessa. Koko tutkimuksen ajan etenemme kehämäisesti, vuorotellen kirjoittamalla ja palaamalla uudelleen aineiston tulkintaan, jatkuvasti reflektoiden omaa ajatteluamme.

Gadamerin mukaan hermeneuttisessa tutkimuksessa pyritään ymmärtämään sekä yksittäisiä asioita että kokonaisuuksia ja sovittamaan niitä toisiinsa. Vaikka tutkittaessa kiinnitetään huomiota epätavallisiin yksityiskohtiin, tulee niiden sopia yhteen kokonaisuuden kanssa. (Vilkkä 2005, 149.) Tutkimuksessamme perhepolitiikka ja yhteiskunnan rakenteet edustavat suurempaa kokonaisuutta, ja kiinnitämme huomioita siihen, miten ne heijastuvat uskonnon oppikirjoihin. Pääsääntöisesti tutkimuksen lähtökohta on deduktiivinen, eli tutkimusaineistoa lähestytään

teorialähtöisesti, ja aineistosta etsitään yksittäisiä tapauksia, jotka suhteutetaan laajempaan kokonaisuuteen (Tuomi & Sarajärvi 2013, 95 – 100). Kehämäisesti edetessä kuitenkin myös osat määrittävät kokonaisuutta (Vilkkä 2005, 149).

3.3 Oppikirjat tutkimusaineistona

Oppikirjojen merkitys opetuksessa vaihtelee kulttuureittain. Suomessa opettajilla on paljon vapauksia oppimateriaalien valinnan ja käytön suhteen, kun taas esimerkiksi amerikkalaisessa opetussuunnitelmatraditiossa oppikirjojen rooli opetuksessa on erittäin tärkeä. Amerikkalaisessa perinteessä opetus tapahtuu kirjan pohjalta opettajan tukeutuessa oppikirjan sisältöihin. Suomessa on taas tyypillistä, että luotetaan opettajan omaan arvostelukykyyneen ja valintaan. (Reid 2002, 19 – 21; Autio 2006, 1.) On tärkeä tutkia, mitä oppikirjat sisältävät, sillä myös Suomessa monet opettajat tekevät pedagogisia valintoja käyttäen oppikirjoja opetuksen tukena. Oppikirjatutkimus perhekuvista auttaa opettajia tiedostamaan, mitä kuvia, arvoja ja ilmentymiä oppikirjoista nousee ja näin ollen on mahdollista tiedostaa paremmin, mitä sisältöjä oppilaille tarjotaan. Ei ole samantekevää mitä oppikirjat pitävät sisällään, sillä niiden teksteillä ja kuvilla sekä niiden merkityksillä on mahdollista vaikuttaa lasten kasvuun ja kehitykseen.

Suomalaisia oppikirjoja on jo pitkään arvostettu suuresti ja niiden sisältöä on pidetty täytenä totena. (Ijäs & Olkinuora 1977, 11; Kuusisto 1989, 51.) Uskonnon oppikirjojen sisältö on tunnetusti ollut erittäin uskonnollista; vasta kansakoulun jälkeen ne saivat muutakin sisältöä kuin raamattutietoutta. Verrattaessa uskonnon oppikirjoja esimerkiksi matematiikan ja äidinkielen oppikirjoihin, emme arvelisi uskonnon oppikirjoja käytettävän yhtä tarkasti opetuksen tukena. Myös Vallius-Räsänen (2007, 26) tuo esille sen, miten kouluissa uskonnonopetuksen oppimateriaalia ei pidetä yhtä tärkeänä kuin useiden muiden aineiden. Tämän vuoksi säästöpainneiden alla olevat koulut tinkivät usein juuri uskonnon oppimateriaalien hankkimisessa.

Oppikirjan rinnalla oppimateriaalina voivat toimia myös työkirjat ja vihot tukemassa oppikirjan kuljettamaa opetusta. Uskonnonopetuksessa tehtäväkirjoja käytetään kuitenkin vain harvoin ja tekstikirjatkin saattavat kiertää oppilaalta toiselle. (Vallius-Räsänen 2007, 26.) Vallius-Räsänen on sitä mieltä, että etenkin alkuopetuksessa voidaan uskontoa opettaa, vaikkei käytössä olisikaan oppikirjaa. Usein kuitenkin vähintään opettajalla itsellään on käytössä oppikirjoja tukemassa kirjatontakin opetusta. Tässä tutkimuksessa keskitymme ainoastaan oppikirjojen tutkimiseen, sillä oppikirja on uskonnonopetuksessa käytetyin oppimateriaali.

Oppikirjatutkimus on melko suosittua, mikä on ymmärrettävää, sillä oppikirjat vaikuttavat hyvin paljon siihen, mitä koulussa opetetaan ja miten opettajat käsittelevät aiheita (Viiri 2000, 47). Vaikka oppikirjat eivät kerrokaan täyttä totuutta opetustapahtumasta, usein ne kuitenkin antavat suunnan opetuksen kululle. 1980-luvun lopulla Kuusiston (1989, 51) mukaan oppikirjoilla oli opettajille jopa suurempi merkitys kuin opetussuunnitelmalla tai koulutuspäivillä. Nykyisin opettajille on tyypillisempää käyttää monipuolisia opetusmenetelmiä, mutta vielä 2000-luvullakin Törmä (2003, 84) on ilmaissut huolensa siitä, että oppikirjat ohjasivat liikaa opettajien ratkaisuja jättäen jopa kirjoitetun opetussuunnitelman sivuun. Toisaalta nykypäivänä oppikirjoja valmistetaan opetussuunnitelman pohjalta ja opettajanoppaiden harjoituksissa ja keskustelunaiheissa hyödynnetään myös opetussuunnitelman oppiaineen tavoitteita ja keskeisiä sisältöjä, minkä vuoksi pelkkiinkään oppikirjoihin tukeutuminen ei tarkoita, että opetussuunnitelma jäisi sitä kautta sivuun.

Oppikirjojen tarkoituksen ja rakenteen vuoksi kirjojen sisältöjen päätarkoitus on yleensä helppo havaita. Oppikirjoista mielenkiintoisen tutkimusaineiston tekee kuitenkin se, että niiden sisällä piilee myös monia merkityksiä, joita saattaa olla vaikea suoraan nähdä ja tiedostaa. Lisäksi tiedostettujen ja piilevien merkitysten välisiä yhteyksiä eli merkitysrakenteita voi olla haastava löytää ja selvittää. Moilasen ja Räihän (2001, 44 – 46) mukaan suorat ja piilossa olevat merkitykset nivoutuvat toisiinsa ja saavat näin merkityksensä myös suhteessa toisiinsa. Olisikin tärkeää hahmottaa oppikirjojen merkitysten verkkoa ja kokonaisuutta myös perhekuvin ja arvoissa. Vilkan (2005, 97) mukaan merkityskokonaisuudet voivat ilmetä esimerkiksi yhteiskunnan rakenteina ja myös oppikirjatutkimuksessamme pyrimme löytämään perheen yhteiskunnallisia rakenteita.

3.4 Analyysimenetelmät

3.4.1 Sisällönanalyysi

Sisällönanalyysi on perinteinen analyysimenetelmä, jota voidaan käyttää monenlaisen laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmänä. Laadullisen tutkimuksen eri nimillä kutsutut analyysimenetelmät pohjautuvat myös sisällönanalyysiin, mikäli sisältöjen analyysi on nähty väljänä teoreettisena kehyksenä, jonka perusteella kuultua, nähtyä ja kirjoitettua on tarkasteltu. Sisällönanalyysi on tekstianalyysia, jonka avulla etsitään tekstin merkityksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 91, 104.) Tutkimuksessamme tekstejä ovat uskonnon oppikirjojen verbaaliset tekstit, kuvat, keskustelunaiheet sekä tehtävät. Kuva-analyysia käsitellään erikseen luvussa 3.4.2, koska alkuopetuksen oppikirjoissa kuvilla on suuri merkitys.

Tuomen ja Sarajärven (2013, 105 – 106) sekä Vilkan (2005, 140) mukaan sisällönanalyysi voidaan vielä jakaa kahteen eri tapaan; sisällönanalyysiin ja sisällön erittelyyn. Sisällönanalyysillä tarkoitetaan kvalitatiivista ja sisällönerittelyllä kvantitatiivista analyysitapaa. Kaikki tutkijat eivät kuitenkaan ole tästä samaa mieltä, esimerkiksi Seppäsen (2005, 144 – 145) mukaan sisällönanalyysi ja sisällön erittely ovat synonyymejä keskenään. Kuitenkin me näemme nämä tutkimustyylit erillisinä ja pyrimmekin kuvaamaan aineistomme sisältöä sanallisesti, joten voimme kutsua analyysiamme sisällönanalyysiksi. Emme voi puhua tutkimuksemme osalta sisällön erittelystä, koska emme analysoi aineistoa määrällisesti. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 105 – 106.) Koemme, ettei sisällön erittely tuo lisäarvoa tutkimuksellemme, sillä uskonnon oppikirjoista on monimutkaista laskennallisesti analysoida perheen ilmentymistä. Esimerkiksi useat perhettä ja perheenjäseniä kuvaavat sanat esiintyvät raamatun kertomuksissa, joiden varsinaisena aiheena ei kuitenkaan ole perhe.

Aineistoa käsiteltäessä voidaan kuitenkin hyödyntää erilaisia päättelyn logiikoita. Aineiston analysoinnin pohjautuessa valmiiseen teoriaan voidaan päättelyt tehdä deduktiivisesti eli yleisestä tiedosta yksittäiseen havaintoon. Teorialähtöinen analyysimalli on perinteinen tapa käsitellä aineistoa. Tällöin analyysi nojaa johonkin tiettyyn teoriaan, malliin tai ajatteluun. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 97 – 98.) Vilka (2005, 140 – 141) määrittelee, että teorialähtöisessä analysoinnin menetelmässä teoria ja aiemmat tutkimukset ohjaavat käsitteiden ja luokitusten määrittelyä aineistosta. Aineistolähtöiseen analyysiin verrattuna teorialähtöisessä analyysissä voidaan myös nähdä tavoite, jossa pyritään analyysistä saatujen merkitysten avulla muovaamaan aiempaa teoriaa ja malleja. (Vilka 2005, 140 – 141.)

Tutkimuksen tulkintaa tehdessä yksittäisestä yleiseen edeten voidaan puhua induktiivisesta päättelystä. Tällä tavoin pystytään muodostamaan yksittäisistä havainnoista teoriaa, ja puhutaan aineistolähtöisestä näkökulmasta. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 95.) Tällöin aineistoa lähdetään analysoimaan tutkijan valitseman logiikan mukaan ensin pelkistämällä tutkittava asia osiin, minkä jälkeen tutkittavasta aiheesta voidaan muodostaa käsitteitä, luokitteluja tai malleja (Vilka 2005, 140). Aineistolähtöisen analyysin ensisijaisena tehtävänä on näin ollen tutkittavien ymmärtäminen ja uudistaminen. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 112 – 113.)

Emme tutkimuksen tekijöinä voi kieltää, ettemmekö olisi lähteneet osiltaan lähestymään pro gradu -tutkimustamme myös aineistolähtöisellä otteella, sillä aiemmassa kandidaatin työssä samaa tutkimusaineistoa käsitelleenä saimme ajatuksia uuden, laajemman ja syvällisemmän teoriaosion koostamiseen. Aineistoa voidaankin lähestyä myös teoriaohjaavasti, jolloin tutkijan ajatteluprosessissa vaihtelevat valmiit mallit ja aineistolähtöisyys (Tuomi & Sarajärvi 2013, 117 - 120). Teoriaohjaavaa sisällönanalyysia käyttäen voimme nostaa yksittäisiä

havaintoja aineistosta teoreettiseen viitekehykseen, minkä jälkeen teorialähtöinen lähestyminen aineistoa kohtaan on kattavampaa ja oivaltavampaa.

Kyngäs ja Vanhanen (1999) näkevät sisällönanalyysin mahdollisuutena analysoida ja tutkia aineistoa systemaattisesti ja objektiivisesti (Tuomi & Sarajärvi 2013, 103). Analyysimenetelmän avulla tutkittava ilmiö pystytään myös ilmaisemaan tiivistetyssä ja yleisessä ulkomuodossa. Sisällönanalyysimenetelmän avulla aineisto ja sen ilmiö voidaan laittaa järjestykseen, josta pystytään tekemään johtopäätöksiä. Tämän laadullisen analyysin voidaan nähdä koostuvan kahdesta eri vaiheesta, jotka käytännössä nivoutuvat toisiinsa. Ensin havainnot pelkistetään ja sitten ratkaistaan arvoituksia tekemällä johtopäätöksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 103; Alasuutari 2001, 39.) Sisällönanalyysi jättää tutkijoille paljon tulkinnan varaa, joten täydellistä varmuutta ei tällaiseen tieteelliseen tutkimukseen avulla voida koskaan saavuttaa (Alasuutari 2001, 48). Pyrimme sisällönanalyysin avulla selvittämään erilaisia suhteita, heijastumia ja vaikutuksia siitä, miten suomalainen perhe ja siinä vuosikymmenten aikana tapahtuneet muutokset näkyvät alkuopetuksen uskonnon oppikirjojen sisällöissä.

3.4.2 Kuvat osana tekstiä

Ihminen on vahvasti visuaalinen olento ja erilaisten kuvien näkemisellä voi olla suurikin vaikutus ihmisen ajatteluun ja identiteettiin. Tämän vuoksi kuvien tulkitsemisen taito on todella tärkeää modernissa yhteiskunnassa. (Ball & Smith 1992, 1 – 2; Valkola 2003, 9.) 1900-luvun aikana kuvallisten esitysten määrä on kasvanut räjähdysmäisesti, ja on keskusteltu siitä, että elämme erityisen visuaalista aikakautta. Kuitenkin, vaikka ihmiset eläisivät täysin kuvattomassa maailmassa, näköaisti olisi aisteista kaikkein tärkein. (Seppänen 2006, 19 – 20.)

Tutkimuksen analyysimenetelmänä on sisällönanalyysi, joka Seppäsenkin (2005, 27) mukaan soveltuu myös kuvien tutkimukseen. Hänen mukaansa visuaalisia representaatioita voidaan tutkia samoilla menetelmillä, kuin mitä tahansa yhteiskunnallisia ilmiöitä (emt., 27). Kuten luvussa 3.2 käy ilmi, tutkimuksessa pyritään etenemään hermeneuttisella tavalla kehämäisesti, ja tekemään tulkintoja ja reflektointia useissa vaiheissa. Tällainen kehämäisyys on tyypillistä myös sisällönanalyysille, koska aineistoon syventyessä tutkimusasetelmat saattavat elää (emt., 148).

Me pyrimme näkemään oppikirjojen kuvat sekä kulttuurituotteina, että oppilaiden identiteetin rakentamiseen vaikuttavina tekijöinä. Ihmisten tuottamia kuvia ei voida tarkastella irrallaan kontekstistaan, koska ne ovat kulttuurituotteita ja siksi sisältävät viittauksia kulttuurin osaluoihin (Laitinen 2006, 205 – 206). Valkola (2003, 10) toteaa, että visuaalinen kulttuuri ei perustu

itse kuviin, vaan niiden taustalla olevaan modernin yhteiskunnan taipumukseen visualisoida olemassaoloa. Sen lisäksi, että kuvat heijastavat kontekstiaan, eli sitä yhteiskuntaa, jossa ne on tuotettu, ne myös itse vaikuttavat kulttuuriin (emt., 10). Kuvat, joita näemme, vaikuttavat käsitykseemme maailmasta ja itsestämme. Seppänen (2005, 42, 58) tuo esille sen, miten esimerkiksi Althusser ja Lauretis ajattelevat, että ihmiset rakentavat identiteettiään kuvallisten representaatioiden ja mielikuvien välityksellä. Visuaalinen kulttuuri voi esimerkiksi vaikuttaa luokan, rodun, sukupuolen ja identiteetin määrittelyyn (Valkola 2003, 10). Seppäsen (2005, 58) mukaan sukupuoli on yksi vahvimista ideologioista ja sen rakentuminen on tärkeää ihmiselle. Tässä tutkimuksessa pohdimme myös sitä, miten sukupuoliroolit näkyvät perhekuissa.

Kuvan ymmärtämiseen tarvitaan usein muutakin, kuin sen pintapuolinen katselu. Useat opettajat (mm. Laitinen 2006, 200) ovat huolissaan siitä, että nykylasten oletetaan automaattisesti olevan taitavia kuvan tulkitsijoita, vaikka näin ei ole. Kuvan tulkitseminen ja ymmärtäminen vaatii ”kuvan kieliopin” tuntemista, jota on kutsuttu myös visuaaliseksi lukutaidoksi (emt., 200). Seppänen (2006, 16) määrittelee visuaalisen lukutaidon olevan visuaalisten järjestysten tajua ja niistä perusteltujen tulkintojen tekemistä. Visuaalisen lukutaidon käsitteen syntymiseen vaikutti television läpimurto 1960-luvulla, sillä sen pelättiin heikentävä lasten kykyä käsitellä verbaalisia tekstejä. Suomeen visuaalisen lukutaidon käsite rantautui kuitenkin vasta 1980-luvulla, eikä käsitettä ole juurikaan kunnolla tutkittu. (Seppänen 2006, 19.) Kuva-analyysitaidot eivät kuitenkaan ole ainut seikka, joka vaikuttaa kuvien tulkintaan. Jaamme Laitisen (2006, 200, 205) ja Valkolan (2003, 10) näkemyksen siitä, että kuvan lukijan tausta vaikuttaa siihen, miten kuva nähdään ja tulkitaan. Tämän vuoksi pyrimme mahdollisimman hyvin perustelemaan tekemämme tulkinnat ja tekemään näkyviksi myös taustasitoumuksemme. Kuvan havainnointi eroaa verbaalitekstin havainnoinnista siinä, että etenemisjärjestys on erilainen. Siinä missä kirjoitusta luetaan lineaarisessa järjestyksessä, kuvaa ”lukiessa” voidaan katsoa ensin kokonaisuutta, ja sitten tarkentaa yksityiskohtiin, tai toisinpäin. (Seppänen 2005, 149.)

Tutkimuksen analyysiosuudessa kirjojen kuvia ja tekstejä ei kuitenkaan tarkastella toisistaan irrallaan, vaan tutkitaan niiden luomaa kokonaisvaikutelmaa. Ylipäättäänkin visuaalisuuden ja kielellisyyden voidaan ajatella liittyvän kiinteästi toisiinsa. Kielellisillä ilmaisuilla voidaan luoda visuaalisia tiloja ja hahmoja, ja tekstin lukeminen on visuaalista siinä mielessä, että näköaistia käytetään tekstin lukemiseen. (Seppänen 2006, 21 – 22; Valkola 2003, 10.) Seppänen (2006, 22) myös toteaa, että ”psyhyksen tiedostamattomissa kerroksissa kielellistä ja kuvallista on mahdoton erottaa toisistaan.” Kun kuva ja teksti esitetään rinnakkain, tekstillä on mahdollista ohjailla kuvan tulkintaa ja toisinpäin. Kuvitus voi esimerkiksi tukea verbaalisen tekstin luomaa mielikuvaa tai

tarjota uutta näkökulmaa aiheeseen. (Seppänen 2005, 101; Valkola 2003, 10.) Tämän vuoksi pyrimme hahmottamaan sitä kokonais kuvaa, jonka oppikirjan tekstit ja kuvat yhdessä rakentavat.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Taustamme vaikuttavat tutkimuksen tekemiseen, minkä vuoksi haluamme selventää tutkimuksen taustalla olevat lähtökohtamme, kuten oppimiskäsityksemme, opiskelutaustamme ja näkemyksemme päätutkimusaiheestamme, eli perheestä. Pyrimme tuomaan esille, mitkä seikat voivat vaikuttavaa siihen, mitä perhekuviin liittyviä asioita koemme olennaisiksi. Tutkimustehtäviksi olemme nostaneet kolme tutkimusaiheen kannalta tärkeimmäksi kokemaamme kysymystä. Esittelemme myös tutkimuksen kulun, minkä kautta tulee tiivistetysti selväksi se, miten tutkimusta toteutettiin käytännössä.

4.1 Taustasitoumukset ja lähtökohdat

Tutkimuksen luotettavuuden lisäämiseksi pyrimme mahdollisimman hyvin tuomaan esille omat taustasitoumuksemme. Näemme oppimisen tapahtuvan konstruktivismille tyypilliseen tapaan niin, että oppija oppii aktiivisen prosessin kautta ja tieto rakennetaan todellisuudesta (Kalli 2005, 10). Todellisuuden avulla oppija voi muodostaa sisäisiä malleja, joita hän oppiessaan muuttaa ja muokkaa. Valmiiden käsitysten pohjalta oppija havaitsee, ja havaintojen avulla hän muovaa sisäisiä mallejaan. (Tynjälä, Heikkinen & Huttunen 2005, 24.)

Uskomme uuden oppimisen tapahtuvan sisäisten mallien pohjalta ihmisen niin fyysisen, psyykkisen kuin sosiaalisenkin osa-alueen tiedoissa sekä taidoissa ja tällaisena oppimisen prosessina pyrimme myös tämän pro gradu -tutkimuksen näkemään. Sen lisäksi, että pro gradu -tutkielmamme on työstetty uutta oppien ja entistä tietämystä muokaten ja laajentaen, lähestyimme tutkimusaihettaamme hermeneuttisella otteella. Yleensä hermeneutiikassa pyritään selittämään ja tulkitsemaan ”merkityksellisiksi koettuja, kirjallisessa muodossa säilyneitä inhimillisen kulttuurin tuotteita” (Ruokanen 1987, 9). Tässä tutkimuksessa nämä kulttuurin tuotteet ovat evankelisluterilaisen uskonnon oppikirjoja. Niitä tutkimalla pyrimme saavuttamaan syvällisemmän käsityksen kirjojen edustamien aikojen perhekuvasta, kuitenkin tiedostaen aineiston antavan vain yhden näkemyksen.

Perheen koemme arvokkaaksi tutkimuskohteeksi monesta syystä. Muutokset perhekäsityksissä ja -rakenteissa heijastelevat usein laajempaa yhteiskunnallista muutosta ihmisten arvoissa. Perhe on instituutio, jossa yhteiskunnalliset muutokset tulevat esille käytännössä. (Forsberg 2003, 7.) Perhettä on tärkeä tutkia myös siksi, että sitä kautta voidaan saada myös

laajempaa tietoa yhteiskunnan arvoista ja ihanteista. Bauman (1997) tuo esille sen, miten ihmisten perheihanteet toimivat malleina kaikille yhteiskunnassa ilmeneville sosiaalisille suhteille.

Pro gradu -tutkielmamme on jatkoa kandidaatin tutkielmallemme, jonka teimme kolme vuotta aiemmin. Näin ollen meillä on ollut runsaasti aikaa syventyä ja perehtyä aiheeseemme lisää. Kandidaatin tutkielman pohjalta olemme pystyneet täydentämään teoreettista viitekehystä tutkimusaiheemme ja aineistomme tarpeiden mukaan. Aiemmasta tutkimuksestamme jäi uupumaan yhteiskunnallista näkökulmaa, joten päätimme lähteä laajentamaan teoriaamme siihen suuntaan. Uuden, entistä kattavamman ja syvällisemmän teorian pohjalta myös aineiston uudessa analyysissä oli mahdollisuus saavuttaa uusia ulottuvuuksia ja näkökulmia. Näin tutkimustulokset kyettiin perustelemaan entistä monipuolisemmin ja syvemmin.

Pro gradu -tutkielmaa tehdessämme ja työstäessämme meillä on meneillään jo kuudes opiskeluvuosi yliopistolla. Taustalla on näin ollen viisi täyttä vuotta luokanopettajaopintoja ja näiden vuosien aikana olemme molemmat samalla laajentaneet akateemista ymmärrystämme myös poikkitieteellisesti. Olemmekin huomanneet tutkimuksen teon yhteydessä kokonaisvaltaista kehitystä tieteellisessä kyvyssämme ajatella, hahmottaa ja ymmärtää entistä selkeämmin tutkittavaa aiheitamme sekä sen ympärillä olevia ilmiöitä. Lisäksi taustalla oleva yhteinen kandidaatin tutkielma on kasvattanut meitä tekemään yhteistyötä toistemme kanssa toimivasti sekä tuotostamme rikastuttavasti, jolloin pro gradu -tutkielmaa voitiin jatkaa toimivalla yhteistyöllämme. Koemme, että kandidaatin tutkielman jälkeisinä vuosina olemme kehittyneet tutkimuksen tekemisessä niin henkilökohtaisella tasolla kuin keskinäisen yhteistyömme osaltakin. Pro gradu -tutkimus käynnistettiin positiivisin mielin, eikä mielenkiinto tutkimusaihetta kohtaan heikentynyt tutkimuksen teon aikanakaan.

Tutkimuksen pohjalle olemme kerryttäneet opiskelukokemusten lisäksi työ- ja harjoittelukokemusta, joiden avulla olemme laajentaneet myös kykyämme ymmärtää opetusmaailmassa tapahtuvia käytännön syy-seuraussuhteita. Kandidaatin tutkielmamme vuoksi olemme viime vuosina kiinnittäneet entistä enemmän huomiota perheisiin ja sen ympärillä oleviin ilmiöihin koulumaailmassa. Olemme ymmärtäneet perheen olevan todella olennainen tekijä ja ennen kaikkea ajan muovaava ilmiö, joka vaikuttaa jokaiseen koulussa olevaan toimijaan.

Perhe ja siihen liittyvät ilmiöt ovat läsnä niin lasten, luokkien kuin opettajienkin elämissä ja ympäristöissä. Lapset käsittelevät koulussa oppimaansa omien, itselleen läheisten maailmojen kautta ja näissä maailmoissa perheet sekä niiden jäsenet ovat erittäin olennaisia osia. Luokkakontekstissa taas voidaan havaita perheiden moninaisuus ja erilaisuus. Luokkayhteisöstä on mahdollista löytää ja havaita niin monta erilaista perhettä kuin lastakin. Opettaja on taas se henkilö, joka luo oppilaille oppimisympäristön, josta lapset voivat omaksua malleja ja arvoja. Tämän vuoksi

onkin tärkeää, että opettajat ymmärtävät oppimisympäristön arvoja välittävät tekijät, myös ne, jotka piiloutuvat esimerkiksi oppikirjojen kuvien ja tekstien alle.

Uskonnon alkuopetuksen oppikirjat valikoituivat aineistoksemme ja perhe muutoksineen tutkimuskohteeksemme, sillä koemme, että niiden kautta on mahdollista oppia monipuolisesti perheestä ilmiönä. Myös Launonen (2000, 29) toteaa, että perhe ja koululaitos ovat tärkeimmät kansalaisuuteen sosiaalistavat instituutiot. Halusimme tutkimuksemme liittyvän näihin yhteiskunnallisiin teemoihin, koska pidämme niitä hyvin tärkeinä ja ne myös liittyvät läheisesti tulevaan ammattiimme. Tämän ajatuksen pohjalta päätimme tutkia muuttuneita perhekuvia koulussa käytetyistä oppikirjoista. Uskonnonoppikirjat valikoituivat aineistoksemme, koska evankelisluterilaisen uskonnon oppiaineen opetussuunnitelmassa mainitaan keskeisten sisältöjen yhteydessä perheen ja suvun arvot (OPS 2004). Tämän lisäksi oppikirjoilla voidaan nähdä olevan vahva pitkäaikainen asema koulumaailmassa ja näin ollen voimme olettaa niiden sisältävän eri vuosikymmenille tyypillisiä perhekuvia sekä -arvoja.

Oppikirjat nähdään myös luontevina ja luotettavina työvälineinä opettajan työssä. Opettajat saattavat käyttää oppikirjoja lähes joka opetustunti ja koostavat näin ollen oppituntinsa oppikirjojen sisällöistä. Opettajat usein luottavat kirjojen sisällön seuraamisen takaavan opetussuunnitelmien mukaisen opetuksen, joten niitä ei useinkaan lähdetä kyseenalaistamaan. Jokaisen opettajan tulisi kuitenkin oppia ymmärtämään ja näkemään kirjojen sisältöjen vaikutusvalta lapsia kohtaan. Kirjojen tekstien ja kuvien avulla luodaan kuitenkin monia keskusteluja sekä mielikuvia tärkeistä elämän asioista.

Tutkimuksen taustalla on myös se, että olemme molemmat olleet peruskouluaikamme luterilaisessa uskonnonopetuksessa ja jotkut tarkastelemamme kirjat ovat meille tuttuja omilta alakouluajoilta. Tutkimuksemme oppikirjat valitsimme niin, että otantaamme tuli jokaiselta vuosikymmeneltä 1950-luvulta alkaen useampia kirjoja ja eri kirjasarjoja. Päätimme rajata tutkimuksemme ajallisesti 1950-luvulta tähän päivään, koska uskoimme tämän olevan riittävän pitkä aikaväli, jossa muutoksia voisi olla havaittavissa. Emme kokeneet tarkoituksenmukaiseksi ottaa tutkimukseemme aikaisempien vuosikymmenten oppikirjoja siitäkin syystä, että 1950-luvulle asti uskonnonopetus oli lähinnä raamattutietoa, eivätkä perhekuvat välittyneet kirjoista juuri ollenkaan. Lisäksi sota-aikana ei tuotettu oppikirjamateriaalia.

Hyödynsimme mahdollisimman monipuolisesti Tampereen yliopiston kirjaston ja Tampereen kaupunginkirjaston kattauksen uskonnon oppikirjoista. Saimme myös kustantajilta uusimpia alkuopetuksen uskonnon oppikirjoja ja niiden avulla onnistuimme saamaan mahdollisimman ajankohtaisia tutkimustuloksia. Rajasimme tutkimuksemme oppikirjat alkuopetuksen oppikirjoihin, sillä niissä perehdytään parhaiten arkielämän asioihin ja arvoihin.

Uskomme, että aineistomme pohjalta on mahdollista muodostaa tarpeeksi monipuolinen kuva uskonnon oppikirjojen sisällöistä. Koetamme myös tiedostaa ja tuoda esille sen, miten evankelisluterilaiset arvot ja uskonnon luonne oppiaineena vaikuttavat kirjojen perhekuviin.

Näin tutkimuksen taustatekijöiden ja lähtökohtien lopuksi haluamme mainita, että emme näe perheiden moninaistumista kielteisenä ilmiönä, vaan luonnollisena osana yhteiskunnan muutosta. Arvostamme tasa-arvoa ja suvaitsevaisuutta ja pyrimmekin tarkastelemaan tutkimustamme huomioiden omat arvopohjamme. Nykyään myös yhteiskunnassa korostetaan suvaitsevuutta ja sen merkitystä. Suvaitsevuutta voi olla kuitenkin vaikea välittää, mikäli opettaja ei itse ymmärrä perheiden moninaisia rakenteita sekä sitä, miten perheistä on muovautunut sellaisia kun ne ovat. Erityisesti tästä syystä pidämme tutkimusaiheitamme jo lähtökohtaisestikin tärkeänä.

4.2 Tutkimustehtävät

Tutkimme 1950–2000-luvun uskonnon alkuopetuksen oppikirjojen tekstejä, kuvia, keskustelunaiheita ja tehtäviä, pyrkien tuomaan esille niiden luomia perhekuvia. Haluamme selvittää, miten perhe on esitetty eri vuosikymmeninä; keitä perheeseen kuvataan kuuluvaksi, millaisia ovat perheenjäsenten väliset suhteet ja miten perheenjäsenet toimivat. Tarkastelemme perhekuvien yhteneväisyyksiä eri vuosikymmenillä sekä vertailemme niissä ajan myötä tapahtuneita muutoksia. Olennainen osa tarkastelua ovat perhekuvien taustalla olevat arvot ja ihanteet. Tarkastelemme myös oppikirjojen kuvastamia perheenjäsenten rooleja ja toimintamalleja.

Perhekuvia tutkimalla pyrimme saamaan myös laajempaa tietoa yhteiskunnan arvoista ja ihanteista, sillä kuten aiemmin olemme todenneet, perhe on instituutio, jossa yhteiskunnalliset muutokset tulevat esille myös käytännössä (Forsberg 2003, 7). Peilaamme oppikirjojen perhekuvia ja niiden muutoksia yhteiskunnallisiin ilmiöihin sekä perherakenteiden muutoksiin. Tavoitteenamme on myös siten selvittää uskonnon oppikirjojen perhekuvien ja yhteiskunnallisten muutosten välistä suhdetta.

Tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

Miten perhettä kuvataan uskonnon oppikirjoissa?

Mitä arvoja ja ihanteita on perhekuvien taustalla?

Miten yhteiskunnalliset muutokset heijastuvat uskonnon oppikirjojen perhekuviin?

4.3 Tutkimuksen kulku

Tutkimuksessa pyritään selvittämään eri vuosikymmenten uskonnon oppikirjoista välittyviä perhekuvia ja peilaamaan niitä yhteiskunnallisiin muutoksiin. Aluksi aineistoon tutustutaan mahdollisimman tarkasti ja monipuolisesti ymmärtävää tutkimusotetta noudattaen. Jotta oppikirjojen perhekuvista saisi mahdollisimman laajan käsityksen, havainnoidaan monipuolisesti niiden tekstejä, kuvia, keskustelunaiheita sekä tehtäviä. Lisäksi tutkimuksessa tarkastellaan oppikirjoissa kuvattuja perheiden rakenteita, perheenjäsenten rooleja sekä heidän välisiä suhteitaan.

Analyysissa pyritään tiivistämään olennaiset asiat jokaiselta vuosikymmeneltä ja niitä peilataan tutkimuksen teoreettiseen viitekehykseen. Tällä tavoin pyritään pohtimaan muun muassa perhekuvien taustalla olevia arvoja ja ihanteita. Tutkimuksen johtopäätösten kannalta on tärkeää, että teoria ja aineisto keskustelevat keskenään. Tämän keskustelun pohjalta pyritään löytämään olennaiset suhteet yhteiskunnallisten muutosten ja oppikirjojen perhekuvien välillä. Jokaiselta vuosikymmeneltä pyritään muodostamaan kattava kokonaiskuva perheistä, perheiden rakenteista sekä perheenjäsenten rooleista.

Lopuksi johtopäätöksissä tiivistetään analyysista nousseet muutokset suhteessa teoreettiseen viitekehykseen. Johtopäätökset rakentuvat kolmen merkittävimmän muutoksen kautta.

5 TUTKIMUSTULOKSIA

Esittelemme tutkimustulokset vuosikymmen kerrallaan, aloittaen aineiston vanhimmista kirjoista. Pyrimme kuvailemaan merkittäviä kirjoista esille nousevia teemoja, mutta erityisesti löytämään jokaiselle ajanjaksolle tyypillisiä piirteitä suhteessa aiempiin ajanjaksoihin. Näin haluamme tuoda selkeästi esille kuudenkymmenen vuoden aikana tapahtuneita muutoksia. Olemme aineistoon perehtyessämme palanneet usein lähdekirjallisuuden pariin, ja pyrkineet kirjoittamaan tutkimustuloksia vuorovaikutteisella otteella, aineistoa teoriaan peilaten. Oman pohdintamme tueksi olemme ottaneet aineistosta tekstiin suoria lainauksia. Näillä lainauksilla perustelemme tekemiämme johtopäätöksiä ja annamme myös lukijalle mahdollisuuden tehdä omia tulkintojaan oppikirjojen teksteistä.

5.1 1950-luku – *Hyvä lapsi kunnioittaa ja palvelee*

1950-luvulla uskonnonopetuksen sija kouluissa oli vielä hyvin vankka (Kähkönen 1976, 227). Tarkasteltavanamme oli kolme eri 1950-luvun kansakoulun oppikirjaa; *Raamatun kertomuksia lapsille* (Heinämaa 1950), *Ystävä sä lapsien* (Konttinen & Simojoki 1950) ja *Meidän lasten uskontokirja* (Haavio & Vermasvuori 1952). Vielä tuolloin uskonnonopetus oli vahvasti tietopainotteista, sillä raamattutietouden uskottiin herättävän kristillisyyttä (Syväoja 2004, 163–164). Myös tästä aineistosta on havaittavissa, että oppikirjoissa on painotettu tiedollisuutta. Jokainen kirja sisälsi lähinnä vain raamatun kertomuksia, virsiä ja rukouksia. (Syväoja 2004, 163 – 164.) Tästä syystä johtuen kirjoista oli vaikea havaita minkäänlaisia perhekuvia. Näistä kolmesta teoksesta vain yksi kirja liitti pienen osion oppilaan arkielämään.

Oppikirja *Raamatun kertomuksia lapsille* sisälsi osion parhaista elämän ohjeista, joissa kymmenen käskyn ohella annetaan käytännön neuvoja lapselle. Kirjassa mainitaan käsky:

”Kunnioita isääsi ja äitiäsi, jotta menestyisit ja kauan eläisit maan päällä”.

Tämän käskyn yhteydessä puhutaan laajemminkin lapsen perheestä (Heinämaa 1950, 114; Liite 1). Kirjassa kerrotaan myös vanhemmuuden merkityksestä:

”lasten hoito ja kasvatus on uskottu isälle ja äidille eli lapsen vanhemmille” (emt., 113).

Vanhempien monipuolinen hoiva ja huolenpito tehdään oppikirjassa selväksi, eikä siinä käytetä kyseenalaistavia sanoja. Näin lapsi määräytyy Värin (1997, 120) sanoin autettavaksi, kun taas vanhemmilla on auttamisvastuu ja -velvollisuus. Keurulaisen (2014, 34) mukaan vielä 1960-luvulla perheeseen laskettiin yleensä kuuluvan myös isovanhemmat, mutta silti oppikirjassa puhutaan ainoastaan isästä ja äidistä lapsen hoitajina ja kasvattajina.

Kirja antaa käsityksen, että isän ja äidin kunnioittamiseen liittyy velvollisuus olla hyvä vanhempia kohtaan.

”Hyvä lapsi tahtoo palkita vanhemmilleen kaiken, mitä he ovat tehneet hänen hyväkseen”

ja tämän palkitsemisen lapsi voi tehdä kunnioittamalla vanhempiaan. Oppikirjan tyyli ilmaista lapsen toimintaa sanoin on ehdotonta; ”olet tietysti”, ”haluat palkita” ja ”sinä kunnioitat ja rakastat” ja ”olet heille kuuliainen, palvelet heitä ja noudatat kaikessa heidän neuvojaan”. (Heinämaa 1950, 114.) Vanhemmat esitetään kirjassa yhdessä toimivana yhtenäisenä yksikkönä. Isää tai äitiä ei kumpaakaan mainita yksinään tai toisistaan erikseen. Myös sisarukset mainitaan käskyn ”kaikki, mitä te tahdotte, että ihmiset tekisivät teille, tehkää te myös heille samoin” (emt., 114) yhteydessä. Kirja ei ilmaissut kymmentä käskyä ja sen ohella tulevia neuvoja minkäänlaisilla kuvilla.

Koska kirjassa puhutaan isästä ja äidistä yhtenä yksikkönä, voidaan havaita että kirjassa tulee esille ajalle tyypillinen ydinperhemalli. Vuonna 1950 ei juurikaan vielä kyseenalaistettu vastakkaista sukupuolta olevien, avioliitossa elävien vanhempien ja heidän lastensa muodostavan ydinperheen ihanteellisuutta muihin perherakenteisiin verrattuna (Nätkin 2003, 18 – 25). Tuolloin korostettiin perinteisenä ja turvallisena pidettyä perhemallia. Tämä saattoi johtua siitä, että sodan jälkeen fyysisen korjaustyön lisäksi myös henkinen ”uudelleenrakentaminen” koettiin tärkeäksi ja ihmiset hakivat turvaa selvistä käyttäytymisnormeista (Lewis 2001, 85).

1950-luvulla ainoat viralliset perhetyypit olivat avioparit ja yksinhuoltajaperheet. Yksinhuoltajaäidin ja lasten muodostamat perheet olivat tuolloin varsin yleisiä, 12,4 prosenttia kaikista perheistä, mikä johtui suurilta osin siitä, että perheenisiä menehtyi sodassa. Yksinhuoltajaperheiden osuus kaikista lapsiperheistä pieneni 50-luvun jälkeen ja 12,4 prosentin raja ylittyi seuraavan kerran vasta vuonna 1992. (SVT 2013a). Kuitenkin uskonnon oppikirjojen tekstissä oletetaan, että lapsella on vanhemmat. Tämä saattoi johtua siitä, että tuolloin suomalaiseen kulttuuriin ja uskonnon luonteeseen oppiaineena kuului, että lasten mielipiteitä pyrittiin muovaamaan ihanteiden mukaisiksi, eikä kannustettu omaan pohdintaan. (Aarni & Kivimäki 1965,

15–16). Koska ydinperheen ihanne oli tuolloin vahva, haluttiin sitä korostaa, vaikka se ei usealle lapselle ollutkaan todellinen perhemalli sota-ajan jälkeen.

Lapset nähdään usein ”omistajuuden” kautta; heitä pidetään vanhempiensa, kulttuurinsa tai instituutionsa omaisuutena. Heidän kasvattamisensa yhteisön ihanteiden mukaan on tärkeää, koska omistajuussuhteen kautta heidän tapansa elää ja toimia kertoo heidän ”omistajistaan”. (Lee 2005, 12.) Ennen tämä ajattelu on ollut vielä vahvempaa, ja lasten on ajateltu olevan liian kehittymättömiä tekemään päätöksiä omasta puolestaan. 1950-luvulla julkaistussa aineistossamme lapsen omalle ajattelulle ei jätetäkään tilaa, vaan selvästi ajatellaan, että aikuisen tulee ohjata lapsen ajattelua ja toimintaa. Etenkin 1980-luvulta asti lapsille on kuitenkin annettu enemmän mahdollisuuksia vaikuttaa päätöksenteossa. (emt., 1.)

1950-luvulla oppikirjat olivat raamattutietoa painottavia, eivätkä ne sen vuoksi tuoneet vielä arjen etiikkaa paljoakaan näkyville. Ihanteet isän, äidin ja lapsen muodostamasta ydinperheestä, vanhempien suuresta kunnioittamisesta ja aikuisten tottelemisesta ovat kuitenkin havaittavissa. Kuten Syväoja (2004, 164) mainitsee, etiikkaa ja arvoja käsiteltiin kuitenkin uskonnon oppituntien ulkopuolella koulun yhteisissä tapahtumissa.

5.2 1960-luku – Kotona on äiti ja isä

Ensimmäinen uskontokirjani (Merenkylä, Merenkylä, Lehtinen) on painettu vuonna 1967 ja se on tarkoitettu käytettäväksi kansakoulun ensimmäiselle ja toiselle luokalle siten, että kirja on jaettu kahteen osaan. Teoksen kirjoittajien mukaan oppikirjan kerronta pyrkii selvyyteen, lyhyyteen ja pääasioiden esille tuomiseen. Tämä erillinen maininta ilmentää, että koska vain pääasioita pyritään tuomaan selvästi esille, kirjan teksteissä ja kuvissa esiintyvät 1960-luvulla tärkeimmiksi koetut perheisiin liittyvät asiat.

Kirjan ensimmäisessä kappaleessa aiheena on koti. Kappaleessa todetaan itsestäänselvyytenä, että oppilaalla on koti ja siellä ehjä ydinperhe.

”Sinulla on koti.
Siellä ovat äiti ja isä.
Vanhemmat huolehtivat sinusta.
He rakastavat sinua.
Kotona on hyvä olla.”
(Merenkylä, Merenkylä & Lehtinen 1967, 5; Liite 2)

Evankelis-luterilainen kirkko on 1960-luvulla korostanut ydinperhettä ihanteellisimpana perhemuotona, jossa perinteisesti voidaan nähdä äiti, isä ja lapset sukupuolittuneissa rooleissaan. Käsitys perheestä ei sisältänyt avoliitossa eläviä, samaa sukupuolta olevia pareja, eikä vanhempi- tai sisarpuolia (Gilbert 1999, 142). Vielä 1960-luvun Suomessa perheeksi katsottiin ainoastaan henkilöt, jotka olivat liittyneet toisiinsa avioliiton tai verisukulaisuuden tai adoption kautta. Esimerkiksi avoliittoa ei silloin vielä laskettu viralliseksi perhetyypiksi. (Keurulainen 2014, 36.) Myös Nätkinin (2003, 18 – 20) mukaan ehjä ydinperhe toimii usein vielä sellaisena ideaalina, johon yhteiskunnassamme tähdätään, vaikka sitä onkin kyseenalaistettu erityisesti 1960-luvulta tähän päivään. Näiden perheen määritelmien pohjalta voimme tehdä oletuksia myös siitä, että 1960-luvulla uskonnon oppikirjoissa perheet ovat ajan ihanteen mukaisia, sillä mikään kuva tai teksti ei viittaa muuhun.

Kuten aiemmin tutkimuksessa on tullut ilmi, perhearvot ovat perheessä välittyviä ja ylläpidettyjä moraalisia sekä eettisiä periaatteita, joita voi olla esimerkiksi rehellisyys, lojaalius, ahkeruus ja uskollisuus. Perheeseen liittyvät arvot välittyvät usein sukupuolelta toiselle ja tämän vuoksi ne ovat usein perinteisiä ja konservatiivisia. Aineistomme vanhimmissa kirjoissa, eli 1950- ja 1960-luvun oppikirjoissa painotetaan kristillisiä arvoja kuten kiitollisuutta. Tekstin perusteella voimme päätellä, että lasta halutaan ohjata kiitollisuuteen vanhempiaan kohtaan, sillä heidän rooliaan huolehtijana korostetaan. Myös Suomen lainsäädännössä on jo pitkään nähty lapsi alaikäisenä perheenjäsenenä kun taas vanhempi huoltajana, jonka tehtävänä on vastata lapsen kotiympäristöstä (Kallio 2001, 217).

Oppilaalle ei anneta kirjan Koti-kappaleessa vaihtoehtoa olla tyytymätön omaan kotiinsa tai perheeseensä. Myös kirjan kuva tukee mielikuvaa hyvästä perheestä ja onnellisesta olost, sillä kaikki kuvan ihmiset näyttävät tyytyväisiltä ja hymyileviltä. Vielä 1960-luvun oppikirjoille oli tyypillistä se, ettei oppilaan omalle pohdinnalle annettu tilaa, sillä sitä ei nähty tarpeelliseksi opetuksen päämäärien kannalta. Opetuksen ja oppikirjan tavoitteenahan oli ”oikean Jumala-suhteen kehittäminen”, ja ”kasvatus kristillisen seurakunnan toimivaksi jäseneksi” (Aarni & Kivimäki 1965, 15 – 16). Kirjan tapa esittää yksinkertaisia ja selviä toteamuksia osoittavat ajan oppikirjojen tyyliä. Opetuksen voidaan aiemman vuosikymmenen mukaan nähdä olevan vielä todella tiedollista. Tosin tiedon arvon heikentymisen merkkejä alkoi jonkin verran näkyä 1960-luvulla, muun muassa tuntimäärien pienenemisellä (Kähkönen 1976, 227). Tätä on tosin vielä vaikea havaita ajan uskonnon oppikirjasta.

Oppikirjan Koti-kappaleessa on kuva perheestä, jossa esiintyy vain ydinperheen äiti, isä ja kolme lasta. Kuvan voidaan nähdä tukevan kappaleen tekstiä, vaikka tosin sisarukset, joita kuvassa esiintyy, jätetään kuitenkin mainitsematta kappaleen tekstistä. Äidin ja isän roolia halutaan

kenties korostaa toteamalla ne myös tekstissä. Vanhemmista mainitsemalla saatetaan myös korostaa aikuisen auktoriteettiasemaa. Siitä voidaan myös päätellä vielä 1950-luvulle tyypillinen vanhempien arvostamisen ja kunnioittamisen korostus. (Merenkylä ym. 1967, 5; Liite 2.) 1960-luvun loppupuolella määriteltiin perheissä tärkeäksi ja olennaiseksi asiaksi yhteinen kotitalous, jäsenten välinen kommunikaatio ja kunnioitus, joka toteutettiin kullekin jäsenelle kuuluvan roolin kautta (Gilbert 1999, 142).

Kuvan ja sen sommittelun avulla voidaan myös päätellä perheenjäsenten keskinäisiä rooleja. Äidin paikka on kuvan mukaan selkeästikin ollut 1960-luvulla kotona. Kuvassa äiti on takalalla ja hänellä on esiliina päällään. Hän valmistaa ruokaa perheelleen. Perheen isä taas on kuvassa keskipisteenä ja perheen lapset iloisina hänen ympärillään. Isällä on yllään työvaatteiden kaltainen asukokonaisuus, johon kuuluvat kravatti, kauluspaita ja liivi. Vaatetuksen perusteella voidaan päätellä, että isä käy kodin ulkopuolella töissä. Isä on myös saattanut tuoda lapsilleen kuvassa olevan uuden lelun ja kukkasia keittiön pöydälle. Tästä voitaisiin päätellä, että isällä on perheen elättäjän rooli. Myös lapsilla on yllään siistit vaatteet, jotka päällään he todennäköisesti käyvät koulua. (Merenkylä ym. 1967, 5; Liite 2.) Marin (1969, 117) on vahvistanut 1960-luvulla julkaistussa artikkelissaan isän hoitavan perinteisesti perheen taloutta ja äidin kotia, ja jälkikäteen myös Stacey (1996, 6) on määritellyt perinteisenä pidetyn perhemallin koostuvan miespuolisesta elättäjästä, kotiäitinä toimivasta vaimosta ja vanhemmistaan riippuvaisista lapsista. Myös brittiläinen tutkija Jane Lewis (2001, 45) toteaa, että tällaista elättäjämiehen ja hoivaajanaisen mallia on pidetty kaikkein tehokkaimpana ja vakaimpana perhemuotona. Oppikirjassa onkin varmaan haluttu luoda mielikuvaa yhteiskunnalle tehokkaasta ja tietyin roolein toimivasta perhemallista.

Oppikirjan toisessa osiossa on kappale nimeltään Perhe. Kappaleen tekstisisältö on hyvin samankaltainen kuin Koti-kappaleenkin.

”Sinulla on vanhemmat.
Ehkä sinulla on sisaruksiakin.
Yhdessä te olette perhe.
Varmaankin autatte toisianne.
Yhdessä on hyvä elää.”
(Merenkylä, Merenkylä & Lehtinen 1967, 73)

1960-luvun kirjassa perheestä mainitaan vanhemmat ja se, että oppilaalla on ehkä sisaruksiakin. Tekstissä mainitaan perheenjäsenien auttaminen, mutta sitä ei kuitenkaan esitetä itsestäänselvyytenä 1950-luvun oppikirjan tyyliin. Auttamisen ilmaistaan olevan kuitenkin suotavaa. Kuvassa, jossa perheellä on yhteinen ruokailuhetki pöydän ympärillä, auttamista tapahtuu vanhempien taholta. Äiti

auttaa perheen pienintä ruokailemaan ja isällä taas on ohjeistava asento perheen vanhempaa lasta kohti. Ruokailemassa ovat äiti, isä ja neljä lasta. Myös tässä kuvassa isällä on siistit työvaatteet päällään. Perheen tavat, työnjako ja arvot ovat riippuvaisia ajalle tyypillisistä kulttuurisista ja yhteiskunnallisista ympäristöolosuhteista (Marin 1969, 114 – 115).

Asetelmasta, jossa äiti toimii kodinhengettärenä ja isä elättäjänä ei kuvastu vielä se, että 1960-luvulla on käyty tiivistä keskustelua tasa-arvosta ja sukupuolirooleista. Kenties tämä johtuu siitä, että kyseessä on juuri uskonnon oppikirja, ja kirkko on yleensä edustanut perinteisiä ja konservatiivisia arvoja. Kuitenkin yhteiskunta oli tuolloin jo herännyt pohtimaan sitä, miten tulevaisuuden aikuiset tulisi kasvattaa nuoresta alkaen sukupuolirooleiltaan joustaviksi ja keskenään tasa-arvoisiksi yksilöiksi yhteisössä. Silloin jo tiedostettiin, ettei tavoitetta tulla saavuttamaan sen aikaisilla äitiyden ja isyyden malleilla, joita oppikirjastakin huokuu. Jotta tasa-arvon aatetta saataisiin leviämään, tulisi miesten alkaa ottaa osaa kotitöihin ja lasten hoivaamiseen. Miesten rooli ei 1960-luvun oppikirjassa näiltä osin ole vielä suuri, lukuun ottamatta isän roolia ohjausta tai opetusta antavana aikuisena.

1960-luvun kirjassa kuvataan paljon lapsen vapaa-aikaa. Useimmiten poikalapsi on tilanteessa, jossa hän on tehnyt jotakin väärää ja kaipaa ohjeistusta (Merenkylä, Merenkylä & Lehtinen 1967, 12, 17, 80, 84). Tämä saattaa juontua siitä, että yhä tänäkin päivänä tytöt nähdään stereotyyppisesti rauhallisempina ja kuuliaisempina kuin villit ja uteliaat poikalapset. On tyypillistä, että tällaisissa lasten ongelmatilanteissa ohjeistaja on isä. Isä voidaankin nähdä moraalisenä ohjeistajana ja neuvojana sekä tiedonjakajana (emt., 5, 17, 20, 73, 77, 92). Usein kuvissa isän käsi lapsen hartialla on ohjaava ele. Tämän perusteella isä pystytään näkemään perheen päänä. Isä neuvoa lapsia järjestykseen ja ohjaa kodin ulkopuolista toimintaa. Usein isällä on sanomalehti kädessään, mikä osoittaa, että hän hallitsee kodin piiriä laajemmin elämää. Sen lisäksi, että sanomalehti tekee isästä viisaan ja sivistyneen, voidaan osoittaa hänen viettävän kotona vapaata töistään lukemalla sanomalehteä. (emt., 80, 86) Vaikka voidaan nähdä, että isällä on olennainen kasvattajan rooli oppikirjassa, näytetään isän olevan läsnä lähinnä perheen ruokailuissa, illalla kotona tai sunnuntaikirkossa (emt., 5, 20, 77, 80).

Äiti on oppikirjan kuvissa tiiviimmin läsnä lapsen arjessa ja kantaa kirjan kuvissa vastuuta lapsen hoivasta ja ihanteellisen kasvuympäristön luomisesta. Äidin olennaisimpana tehtävänä näyttäisikin olevan lapsen fyysisestä ja hengellisestä hyvinvoinnista huolehtiminen. Kirjassa äiti on se, joka opettaa lapselle iltarukouksen. Lisäksi äiti on kodin ylläpitäjä, esimerkiksi vastuussa ruuanlaitosta ja siivoamisesta. (Merenkylä ym. 1967, 5, 8, 11, 73, 80, 86.) 1960-luvun oppikirjan kuvissa äitiä ei juurikaan auteta kotitöissä, mutta silti lasta kasvatetaan auttamaan ja olemaan ahkera.

Kirjan tekstit ja kuvat voitaisiin jakaa kahteen eri maailmaan. Toisessa maailmassa kuvataan äitiyttä, kotia sekä perhettä, kun taas toisessa miehiä, kodin ulkopuolista työtä ja sivistystä sekä lasten opetusta. Molemmat maailmat ovat nidottu kiinni lapsen arkeen ja elämään. Esimerkiksi äiti huolehtii, että perhe saa kotona ruuan, jonka he syövät hyvällä mielellä kaikki yhdessä, kun taas perheen isä vie lapsia kirkkoon ja antaa lapsille ohjeita. Yleisesti ottaen miehen voidaan nähdä tuovan taloudellisen turvan perheelle, kun taas nainen luo lämpöä ja hyvinolon tunnetta perheen elämään.

Oppikirja tekee selväksi, että isä ja äiti ovat ne henkilöt, joilta lapsi saa kaiken; fyysisen ja henkisen turvan, ruuan sekä opetuksen oikeasta ja väärästä. Oppikirja ohjeistaa hyvän ja oikean elämän käytännöistä. Läpi oppikirjan perhe kuvataan tiiviinä ydinperheenä. Näin ollen sitä voidaan kutsua ajan oppikirjan ihannekuvaksi perheen muodosta ja näin siihen voivat oppilaatkin tähdätä omissa elämissään (Bauman 1997, 55). Vielä 1960-luvulla oli vallalla sukuperheen käsite, eli perheeseen laskettiin kuuluvaksi muitakin kuin ydinperheen jäsenet (Keurulainen 2014, 34). Isovanhemmat ovatkin läsnä kirjan kuvissa, mutta eivät vaikuta asuvan lastensa kanssa samassa taloudessa. Tämä näkyy muun muassa siinä, että perheen ruokahetkellä on läsnä vain ydinperhe. Vaikka tavoitteena tunnuttiin pitävän sitä, että isovanhemmilla ja ydinperheillä olisi oma talous, oli 1960-luvulla normaalia pitää runsaasti yhteyttä sukuun (Marin 1969, 113).

5.3 1970-luku – Isä tietää

1970-luvulta meillä oli tarkasteltavana viisi eri oppikirjaa, joista kolme oli ensimmäisen, kaksi toisen luokan kirjoja. Ensimmäisen luokan kirjoja olivat *Uskon Maailma 1* (Jylhä, Lehtinen & Suominen 1974), *Peruskoulun uskontokirja 1* (Merenkylä, Merenkylä, Lehtinen, & Kaukonen 1972a) ja *Aikamme uskontokirja 1* (Suomela, 1972) ja toisen luokan kirjoja *Uskon maailma 2* (Ailasmaa, Jylhä, Lehtinen & Suominen 1975) ja *Peruskoulun uskontokirja 2* (Merenkylä, Merenkylä, Lehtinen & Kaukonen 1972b). Ehkä suurin muutos verrattuna 1960-lukuun on siinä, että ydinperhemallin rinnalle tuodaan myös muunlaisia mahdollisuuksia. Useat kirjojen teemoista ovat kuitenkin pysyneet samoina. 1970-luvulla vahvasti esille tulevia asioita ovat edelleen vanhempien kunnioitus ja arvostus sekä ihanteet yhdessä toimivasta perheestä ja kodin antamasta lämmöstä ja hyvästä olost.

Vanhemmat ilmaistaan selvästi hyvin tärkeinä henkilöinä lapsen elämässä ja lasten oletetaan haluavan miellyttävän heitä. Useita asioita käsitellessä tuodaan esille juuri vanhemman ja lapsen suhde. Esimerkiksi Ole kohtelias -kappaleessa lapsia ohjeistetaan, että

”äidin ja isän auttaminen on myös kohteliaisuutta” (Merenkylä ym. 1972a, 10).

Tästä kappaleesta käy ilmi myös se, että kohteliaisuutta pidettiin tärkeänä.

Jallinojan (Launonen 2000, 232) kuvaama siirtyminen familistisesta ajattelumallista individualistiseen 1960- ja 70-lukujen vaihteessa ei näy tarkastelemissamme uskonnon oppikirjoissa perheen merkityksen vähenemisenä. Vaikka Jallinojan mukaan yksilön oikeuksia korostettiin jopa perheen koossapysymisen kustannuksella, perheen tärkeyttä ja yhteisöllisyyttä tuodaan oppikirjoissa edelleen vahvasti esille (emt., 232). Tähän saattaa kenties olla syynä se, että kristillisiin arvoihin kuuluu niin vahvasti vanhempien kunnioitus ja lähimmäisenrakkaus. Individualismin lisääntyminen näkyy kirjoissa kuitenkin siinä, että ihmisille annetaan enemmän mahdollisuuksia tehdä omia valintojaan (Lewis 2001, 72).

Vaikka Nätkinin (2003, 18 – 25) mukaan perheenjäsenet ovat modernisaation myötä erkaantuneet toisistaan ja alkaneet toimia enemmän yksilöinä, vielä 1970-luvun uskonnonkirjojen ”perheenjäsenet auttavat toisiaan” (Jylhä ym. 1974, 9) ja tekevät paljon asioita yhdessä. Juhlia vietetään oman perheen kanssa, ja ”sunnuntaina levätään” ja ”joskus lähdetään yhdessä retkelle tai vierailulle” (Merenkylä ym. 1972a, 15).

Perhe tuodaan esille yksikkönä, jonka hyväksi kaikki tekevät töitä. *Aikamme uskontokirja 1*:ssä (Suomela 1972, 8 – 9) korostetaan, että ”Kaikki auttavat kotona”, ja oppilaalta kysytään miten hän voi auttaa. Kuvissa lapset muun muassa imuroivat ja kastelevat kukkia. Toisessa kirjassa kerrotaan, että ”kodin töihin ottavat osaa kaikki perheen jäsenet”, mutta kuva ei ehkä välitä aivan samanlaista viestiä. Kuvassa äiti ompelee, poika vie roskia ja tyttäret tiskaavat. Muun perheen touhutessa iloisena keittiössä isä kuitenkin istuu toisessa huoneessa lukemassa. (Merenkylä ym. 1972a, 12.) Tässä tapauksessa voidaan pohtia, koetaanko isän ”sivistyminen” osaksi ”kodin töitä”, vai ajatellaanko kenties, että isä on jo tehnyt työnsä työpaikallaan, ja näin ollen auttanut perhettään. Tekstissä kuitenkin mainitaan ”kodin työt”, joiden voisi ajatella olevan kotityötä eikä ansiotyötä, joten kuvan ja tekstin välillä tuntuu olevan ristiriita.

Peruskoulun uskontokirja 1:n (Merenkylä ym. 1972a) tekemisessä on käytetty aikaisemmin analysoimamme vuonna 1967 painetun Ensimmäinen uskontokirjani -kirjan aineistoa. Etenkin kuvamateriaalia on hyödynnetty paljon. Kirjojen rakenteen ja kuvituksen samankaltaisuus tekee helpoksi havaita, millaisia muutoksia on tehty. 1970-luvun kirjoissa näkyy suvaitsevaisuuden lisääntyminen. Tuolloin avioerot yleistyivät, kun avioliitto- ja lasten huoltajuussäädännöt muuttuivat (Nätkin 2003, 20). Ajalle tyypillistä suvaitsevaisuuden lisääntymistä kuvaa myös se, että

vuonna 1970 avoliitto hyväksyttiin viralliseksi perhetyypiksi avioliittojen ja yksinhuoltajaperheiden rinnalle (SVT 2013b).

Peruskoulun uskontokirja 1:n ensimmäisessä kappaleessa, jossa käsitellään perhettä, kuva on säilynyt samana, kuin 1960-luvun kirjassa, mutta teksti on muutettu. Uudemman kirjan teksti jättää avoimeksi sen, keitä perheeseen kuuluu ja kuinka monta jäsentä perheessä tulisi olla. Enää ei oleteta, että kaikilla on perhe, johon kuuluvat isä ja äiti. Sen sijaan kerrotaan, että kotona asuu ”ystäviä” ja ”perheen jäseniä”. Perheenjäsenten lukumäärästä sanotaan, että heitä voi olla ”kaksi, kolme tai useampia”. Voidaan tulkita, että avioerojen yleistettyä haluttiin tuoda ilmi, että myös yksinhuoltajavanhempi lapsensa kanssa voi kahdestaan muodostaa perheen. Kappaleen lopussa kysytään oppilaalta ”Millainen perhe asuu sinun kotonasi?” Myös tämä kysymyksenasettelu tuo esille erilaisten perheiden hyväksymisen. Aineiston vanhemmissa kirjoissa esitellään ainoastaan yksi ihannoitu perhemalli, mutta 1970-luvun oppikirjoissa näkyy jonkin verran jo postmodernille ajalle tyypillistä moninaisuutta ja erilaisuuden hyväksyntää (Lewis 2001, 72).

Siitä huolimatta, että oppikirjan teksti antaa mahdollisuuden erilasiin perherakenteisiin, sen yhteydessä on vain yksi kuva, joka viestittää hyvin perinteistä ydinperheihannetta. Kenties kirjan tekijät eivät ole kokeneet olennaiseksi vaihtaa kuvaa, vaikka teksti onkin muutettu, ja näin ollen kuva on jäänyt noudattamaan edellisen vuosikymmenen tyyliä. Tekstissä ei millään tavoin mainita esimerkiksi avioeroa, yksinhuoltajuutta, isä- tai äitipuolia, mikä mielestämme kertoo siitä, että näitä pidettiin edelleen jokseenkin arkoina aiheina.

Myös *Aikamme uskontokirja 1* (Suomela 1972) esittelee perinteisen perhemallin, mutta sen lisäksi antaa myös mahdollisuuden erilaisille perheille. Kirjassa tuodaan esille ydinperhemalli kertomalla, että isä, äiti ja lapset muodostavat tavallisesti perheen. Erilaisten perheiden mahdollisuus ilmaistaan kuitenkin perhettä käsittelevällä sivulla, jossa on neljä kuvaa erilaisista perheistä. Tekstissä lapselle annetaan tehtäväksi luetella niiden jäsenet. Yhdessä kuvassa esiintyy pariskunta ja yhdessä vanhemmat ulkoilevat neljän lapsen kanssa. Kahdessa kuvassa on ainoastaan yksi aikuinen; toisessa äiti tyttären kanssa, toisessa mies tytön ja pojan kanssa. Nämä kuvat osoittavat sen, ettei kaikissa perheissä ole lapsia tai molempia vanhempia. Kuvat antavat mahdollisuuden sellaiselle tulkinnalle, että sekä nainen että mies voi toimia yksinhuoltajana, vaikka yksinhuoltajaperheitä olikin 1970-luvulla vain noin 10 prosenttia perheistä, ja niistäkin isä oli vanhempana vain noin joka kymmenennessä tapauksessa (SVT 2013b).

Tämänkään kirjan tekstissä ei suoraan sanota, ettei kaikilla ole äitiä ja isää, tai että he voivat asua erillään. Kuvat ovat hienovaraisempi tapa, sillä näin lapselle itselleen jätetään mahdollisuus tulkita niitä omalla tavallaan. Asettelu jättää tilaa myös opettajan harkinnalle; hän voi päättää miten tunnilla keskustellaan erilaisista perheistä. Forsbergin (2003, 9) mukaan enää nykyään

perhemuotojen muutoksia ei automaattisesti koeta kielteisenä, mutta kenties tuohon aikaan rikkonaiset perheet koettiin vielä niin ikäväksi asiaksi, ettei sitä kirjassa suoraan haluttu tuoda ihanteellisessa ydinperheessä elävien lapsien tietoisuuteen. Evankelis-luterilaisen kirkon kanta avioeroihin on myös yleensä ollut yhteiskunnan yleistä näkemystä tiukempi, mikä saattaa vaikuttaa myös uskonnon oppikirjoihin (Yli-Opas 2010, 103).

Erilaisista perheistä kertovaa sivua seuraa sivu ”Jarin ja Päivin perheestä”. Vaikka aluksi kerrotaankin erilaisista perheistä, perhe, jota lähemmin tarkastellaan, on perinteinen ydinperhe. Suuressa kuvassa esiintyy äiti, isä, tyttö ja poika, jotka kuvataan yhdessä vapaa-ajan puuhastelussa. Perhe on rannassa, missä isä onkii, tyttö istuu laiturilla kohoa tarkkaillen, ja poika kantaa vettä. Äiti istuu kuistilla saunavihtaa tekemässä. Kuvan alla on kysymys: ”Mitä perheenjäsenet tekevät?” Lukijalle välittyy ihanne siitä, että perhe viettää vapaa-aikaa yhdessä ja lapset auttavat vanhempiaan.

Jarin ja Päivin perhe voidaan nähdä ihanteellisuuden lisäksi myös ajalle hyvin tyypillisenä perheenä. Vuonna 1970 noin 90 prosenttiin lapsiperheistä kuului molemmat vanhemmat. Kenties yksinhuoltajaperheiden prosentuaalisen vähäisyyden takia ei niiden lähempää tarkastelua koettu kovin tärkeäksi, vaikka mahdollisuus erilaisiin perheisiin annetaankin.

Kaikissa 1970-luvun kirjoissa esiintyvissä kuvissa äiti on usein kuvattu kotitöiden parissa; silittämässä, laittamassa ruokaa, ompelemassa ja siivoamassa astioita (esim. Jylhä ym. 1974, 8; Merenkylä ym. 1972a, 3, 6, 12). Kotiin sijoittuvissa kuvissa äiti halutaan selvästi kuvata toimeliaana ja ahkerana - ei koskaan istuskelemassa TV:n ääressä tai lehteä lukemassa. Television katselu ja lukeminen sisältyvät selvästi miehen rooliin (esim. Merenkylä ym. 1972a, 5, 6, 12; Suomela 1972, 6, 30; Jylhä ym. 1974, 8; Liite 3).

Isän rooliin sisältyy myös hyvä yleissivistys, ja lapset lähestyvät häntä tarvitessaan tietoa.

”Isä, nyt sinun pitää auttaa! Meidän täytyy tietää koulussa, mitä ovat kehitysmaat.”
”Ja pitää tietää, missä kehitysmaita on.” - - Isä auttoi Jaria ja Päiviä.
(Suomela 1972, 104.)

Isältä kysellään myös raamatusta, ja hän tietää vastaukset lasten kysymyksiin.

”Isä, tiedätkö miksi Raamatulla on kaksi nimeä?”
”Raamatussa on kaksi osaa. Vanha testamentti on kirjoitettu monta tuhatta vuotta sitten. Se kertoo Israelin kansan elämästä ja muiden kansojen vaiheista.”
- - ”Miksi täällä on näin usein Mooseksen nimi?” - - ”Mitä tarkoittaa sana testamentti?” (Ailasmaa ym. 1975, 32 – 34.)

Ainoassakaan aineistomme 1970-luvun kirjassa lapset eivät lähesty naispuolista henkilöä, jos he tarvitsevat faktatietoa jostain kodin ulkopuolisesta asiasta. Kun lapsille annetaan informaatiota, on asiantuntijana aina mies. Näin on etenkin *Uskon maailma 2* -oppikirjassa (Ailasmaa ym. 1975), jossa isoisälle on annettu suuri rooli lasten uskonnollisena kasvattajana. Läpi kirjan lastenlasten kanssa asuva vaari kertoo Jumalasta ja kirkosta sekä johtaa perheen rukous- ja hartaushetkiä. Myös isä opettaa lapsia kertomalla heille muun muassa pyhäinpäivästä, sankarihaudoista ja kolehtirahojen käytöstä. Kun päähenkilöiden naapuriin muuttaa ortodoksipariskunta, kertoo pariskunnan mies lapsille heidän uskonnostaan; miksi ja miten tehdään ristinmerkki, mitä ovat ikonit, ja millainen on ortodoksikirkko. Miehen puolison kerrotaan olevan paikalla, mutta tekstissä ei ole häneltä ainuttakaan repliikkiä. (emt., 154 – 164)

Myös tämä kertoo siitä, että mies on perheessä se, joka tuntee kodin ulkopuolista maailmaa. Kun keskustellaan yhteiskunnallisista asioista, eivät äidit tule millään tavoin esille. Isät ja isoisät ovat sivistyneitä ja heillä on paljon kerrottavaa lapsille muun muassa uskonnoista, juhlapyhien vietosta, historiasta ja avaruudesta.

1970-luvun alussa noin puolet suomalaisista perheenäideistä kävi ansiotyössä (Marin 1969, 117). Myös uskonnon oppikirjoissa äidin saatetaan mainita käyvän kodin ulkopuolisissa töissä, mutta silti 1960-luvun kirjassa esiin tullut äidin rooli kodin vastuuhenkilönä säilyy. Äidin puoleen käännytään kotiin liittyvissä asioissa, sekä huolissa ja murheissa. Äidiltä esimerkiksi pyydetään lupaa saada tuoda keräyslipas kotiin (Jylhä ym. 1974, 97). Joululuvalmisteluja käsittelevässä kappaleessa ehdotetaan tunnin keskustelunaiheeksi ”Äidin auttaminen ennen joulua”, mihin sisältyy ajatus siitä, että joululuvalmistelut ovat äidin vastuulla (Merenkylä ym. 1972b, 44). Myös äidiltä kysellään Jumalasta, mutta eri sävyyn kuin isältä.

”Äiti, käykö niiden aina hyvin, jotka rukoilevat?” (Suomela 1972, 34)

”Voiko Jumalalle puhua kaikista asioista?” (Ailasmaa ym. 1975, 18)

”Äiti, voimmeko rukoilla ettei isälle sattuisi kolaria?” (emt., 22)

Usein murheissa turvaudutaan myös isoäitiin; mummin esimerkiksi kerrotaan lohduttavan, kun lapsi on surullinen (esim. Suomela 1972, 27). Kirjoista saa kuvan, että naiset ovat miehiä pehmeämpiä ja lapsen on helpompi lähestyä heitä aroissa aiheissa.

Vaikka miehet ja naiset toimivat 70-luvun oppikirjoissa eri tavoin, ei poika- ja tyttölasten käyttäytymisessä ja tietämyksessä ole havaittavissa juurikaan eroa. Kun koululuokka vierailee kirkossa, osaa Tiina kertoa muille oppilaille, että ”risti on Jeesuksen merkki”. Seuraavalla aukeamalla Mika kertoo Tiinalle alttaritaulusta. (Ailasmaa ym. 1975, 144 – 146.) Oppitunnilla Päivi osaa vastata, että ruokarukous luetaan, koska ”ruoka on Taivaan Isän lahja” (Suomela 1972, 37).

Vaikka isät eivät teekään kotitöitä, auttavat pojat äitiä siinä missä työtökin. He kantavat astioita (Merenkylä ym. 1972a, 6), vievät roskia (emt., 12), lakaisevat ja tiskaavat (Jylhä ym. 1974, 9). Kenties tämä on merkki lisääntyneestä sukupuolitasaa-arvosta.

Launosen (2000, 234) ja Syväoian (2004, 127) esille tuoma sekularisoituminen ei tule kovin selvästi esille aineistossamme, mutta joitakin merkkejä on havaittavissa. Havaintojemme mukaan 1970-luvun kirjoissa on vähemmän virsiä ja rukouksia, kuin aikaisempien vuosikymmenten kirjoissa.

Tekstin ehdottomuus on vähentynyt, mikä näkyy esimerkiksi siinä, että verbin imperatiivimuodot ovat korvaantuneet sallivammilla ilmaisuilla. Kirjoissa on enemmän kysymyksiä ja lapsille annetaan jonkin verran mahdollisuuksia omiin pohdintoihin ja tulkintoihin. Tämä on yksi merkki siitä, että kulttuurissa on lisääntynyt postmodernille ajalle tyypillinen monimuotoisuus, epäileväisyys ja ratkaisemattomuus (Stacey 1996, 7). Kaikkia vastauksia ei annetakaan lapsille enää valmiina, vaan heille esitetään avoimia kysymyksiä, joihin he saavat itse löytää ratkaisun. Kulttuuri on pikkuhiljaa antanut enemmän tilaa yksilön omille valinnoille (Forsberg 2003, 11).

Vaikka pojat auttavat kotitöissä siinä missä työtökin, äidin ja isän roolit ovat edelleen vahvasti sukupuolittuneet. Lainiala (2010, 44) onkin todennut, että vaikka 1960-luvulta 1980-luvulle tasa-arvo lisääntyi monella tapaa ja naisten työssäkäynti yleistyi huomattavasti, miesten osuus kotitöistä ei silti kasvanut.

5.4 1980-luku – *Perhe tekee kotityöt yhdessä*

1980-luvulta tarkastelimme neljää oppikirjaa, jotka jakaantuivat kahden eri kirjasarjaan; *Koulun uskontoon* (Röman & Njöd 1985 & 1986) ja *Hyvään paimeneen* (Kankaanpää, Nisonen & Töllinen 1985 & 1988). Aineistossamme on molemmista kirjasarjoista ensimmäisen ja toisen luokan oppikirjat. Aineistoa tutkiessa voidaan huomata, että Forsbergin (2003, 8) ja Nätkinin (2003, 179) mainitsema kaavamainen perheajattelu jatkaa kulkuaan myös 1980-luvun oppikirjoissa. Ydinperhemalli tulee yhä vahvasti esille kirjojen teksteistä ja kuvista, mutta 1970-luvun oppikirjojen tapaan erilaisillekin perheille annetaan tilaa. Verrattuna 1970-luvun kirjoihin 1980-luvulla oli havaittavissa muutoksia etenkin perheenjäsenten rooleissa. 1970-luvun muutosten vuosikymmen voidaan katsoa vaikuttaneen oppikirjoihin vasta hieman jälkikäteen. Tutkimuksemme perhekuvia ajatellen avioliittoinstituution ja lasten huoltajuuden muutokset sekä avioerojen ja avoliittojen yleistyminen voidaan nähdä heijastuvan 1980-luvun uskonnon oppikirjoissa. Havaittavissa on myös tasa-arvoaateen esille tulo arkielämässä. (Nätkin 2003, 18 – 25.)

1970–1980-luvulla julkisesta keskustelusta pystytään päättämään, että erojen kuvitellaan uhkaavan perhettä yhteiskunnallisena instituutioina ja yksityisinä elämänmuotoina. Silti 1980-luvun oppikirjoista huomaa, että yksinhuoltajaperheet ovat tulleet normaaliksi osaksi perheiden moninaisuutta. *Hyvä paimen 1*:ssä on jopa kuvattu yksinhuoltajaperhe kotien esittelyn kohdalla (Kankaanpää, Nisonen & Töllinen 1985, 8 – 9). Kirjassa Outi-tyttö asuu kahdestaan äitinsä kanssa. Avioeron jälkeen valtaosa lapsista onkin jäänyt ja jää asumaan äitinsä kanssa (Kuronen 2003, 103), joten Outin tapaus voidaan nähdä erittäin tyypillisenä yksinhuoltajaperhetapauksena. Outin tapauksesta ei kuitenkaan käy mitenkään ilmi, onko yksinhuoltajaperheen taustalla ero vai jokin muu syy. Lewis (2001, 72) on myös esitellyt vuoden 1985 Schneiderin pohdintoja avioeron syistä, joissa tulee ilmi ajalle tyypillinen vapaus päättää omasta elämästä sekä laillinen oikeus saada avioero ilman rajoitteita. Kirjassa ei tosin selitetä yksinhuoltajuuden syytä, joten tällä tavoin oppilaalle annetaan vapaus pohtia itse tausta Outin perheoloille. Kirjan kuvista ja teksteistä voidaan kuitenkin päätellä, että esimerkiksi eron jälkeen tärkein perheyttä jatkava tekijä, vanhemmuus on tallella. (Kuronen 2003, 103 – 108.)

Mielenkiintoisen lisän Outin yksinhuoltajaperheelle tuo se, että isoisa on muuttamassa Outin luokse.

”Outi asuu äidin kanssa.
Tänään on iloinen päivä
Isoisa muuttaa Outin luo.” (Kankaanpää ym. 1985, 9)

Isoisän perheen arkeen tuloa voidaan pitää vanhemmuuden elinikäisyyden kuvastamisena ja korostamisena, sillä sen kautta osoitetaan, että isä auttaa tytärtään vielä aikuisiälläkin. Toisaalta isoisän roolilla voidaan haluta kuvastaa lasten tarvetta miehen malliin. Monessa merkityksessään asia kuvataan kuitenkin iloisena tapahtumana. Siinä missä kirja tuo yksinhuoltajaperheen esille, se esittää myös ajalle ei-tyypillisen laajennetun perhekäsityksen, jossa isovanhemmatkin ovat osa perhettä. Kenties kirjan tekijät haluavat tietoisesti tuoda esille erilaisia ja epätyypillisiäkin perhemalleja kasvattaakseen oppilaita suvaitsevaisuuteen ja avarakatseisuuteen. Lisäksi tällaisen erilaisen perheen kautta ilmentyy myös se, että suomalaisessa yhteiskunnassa on mahdollisuus pärjätä myös yksinhuoltajana saavuttaen silti kohtuullinen elintaso, sosiaalinen turvallisuus sekä viihtyvyys (Keurulainen 2014, 17).

Vaikka erilaiset perheet tulevatkin esille yhdessä tarkastelemassamme 1980-luvun oppikirjassa erikseen mainittuna, jättävät muut kuvaamatta moninaistuneita perheitä. Ydinperhe on yhä se perhemuoto, joka halutaan tuoda esille. Toisaalta myös ydinperheen ja perheen kuvaaminen kaiken kaikkiaan on vähentynyt huomattavasti aikaisempiin vuosikymmeniin verrattuna. Ystävät ja

koulu ovat tulleet osittain perheen tilalle. Lewis (2001, 72) toteaakin, että 1980-luvun vuosikymmenen postmodernille ajalle oli tyypillistä, että suhtautumista vaihdettiin moninaisemmaksi ja individualistisemmaksi. Myös Launonen (2000, 232) on maininnut, että siirtyminen familistisesta ajattelumallista individualistiseen ajattelumalliin alkoi näkyä 1980-luvun oppikirjojen perhekuissa. Tämän myötä erilaisuutta on alettu hyväksyä paremmin ja ihmiset ovat rohkeammin tehneet omia valintojaan. Tämä ei ehkä näy niin vahvasti oppikirjoissa kuin ajan keskusteluissa, mutta selkeästi kaikkia asioita ei enää opetettu enää perheen yksikön kautta. Eniten koti ja perhe ilmenivät ensimmäisen luokan oppikirjoissa. Niissä esiteltiin kodit ja kuvattiin perheet sekä painotettiin kodin tärkeyttä (Röman & Nöjd 1985, 18 – 20; Kankaanpää ym. 1985, 3 – 9).

”Tiedän paikan armahan,
rauhallisen, ihanan,
joss’ on olo onnekas,
elo tyyni, suojakas.” (Röman & Nöjd 1985, 18.)

”Kaikki tarvitsevat kodin. Koti on meille tärkeä paikka.” (Kankaanpää ym. 1985, 9.)

Tavallista ydinperhettä kuvattiin yhä erilaisissa arkisissa tilanteissa. *Koulun uskonto 1*:sen kuvissa perhe teki kotitöitä yhdessä ja vietti lapsen syntymäpäiviä molempien vanhempien läsnä ollessa (Röman ym. 1985, 20, 44) ja *Koulun uskonto 2*:ssa perhe vietti arkista kotihetkeä ja pyhäinpäivää yhdessä (Röman ym. 1986, 12, 42). *Hyvä paimen 1*:ssä tulee ilmi erilaiset perheet, mutta on kuitenkin huomion arvoista, että kirjan tyytyväisyyttä esittelevässä kappaleessa on kuvattu ydinperhe (Kankaanpää ym. 1985, 38). Kuvassa näkyy muitakin henkilöitä kävelemässä polkua ja lapsia leikkipuistossa, mutta ainut selvä ryhmä on äiti, isä ja lapset yhdessä bussipysäkillä. Tämä saattaa viestittää siitä, että ydinperhettä on saatettu pitää onnellisimpana ja eniten tyytyväisyyttä tuottavana perhemallina.

Kolmen 1980-luvun kirjojen kuvatessa perhettä, sen jäseniä ja erilaisia perheeseen liittyviä tilanteita, jätti *Hyvä paimen 2* perhekuvat täysin taka-alalle. Siinä ei mainittu perhettä – ei tekstissä tai kuvissa. Ainoastaan vaari mainittiin ja kuvattiin muutamaan otteeseen, kun puhuttiin elämän päättymisestä ja hautausmaasta (Kankaanpää ym. 1988, 32, 34). Kirjan lopussa on kuitenkin lauluja, joissa on myös vanhempiin liitettävä laulu (emt., 116). Laulun yhteydessä ei kuitenkaan ole kuvia. Perhekuuvattomuus *Hyvä paimen 2*:ssa voi johtua siitä, että sarjan 1:ssä kirjassa perhekuvat tulevat hyvin ilmi, joten sen korostamista toisella luokalla ei ole nähty tarpeelliseksi.

Vuoden 1985 opetussuunnitelma painotti arvojen tietoisuutta ja tarkoituksellista välittämistä. Yhtenä opetusta ohjaavana toimintaperiaatteena oli sukupuolten välisen tasa-arvon edistäminen

(OPS 1985). Tämä näkyy myös oppikirjojen perhekuissa; perheenjäseniä pyritään selvästi esittämään aiempaa tasa-arvoisemmissa rooleissa. 1980-luvun kirjoissa vanhempia ei nosteta enää suurelle arvostuksen ja kunnioittamisen jalustalle. Tämä näkyy lähinnä siinä, ettei kirjojen teksteissä pyritä jyrkästi komentamaan lapsia tottelemaan vanhempiaan. Vanhempien arvostamista ja kunnioittamista ei edes mainita erikseen yhdessäkään 1980-luvun kirjassamme. Vanhemmat nähdään ennemminkin tasa-arvoisempina perheenjäseninä, joiden kanssa jaetaan arjen hetket. Kirjojen tyylistä voidaan huomata että oppilaan autonomiaa kunnioitetaan siten, ettei hänen tavoitteisiinsa pyritä vaikuttamaan suoraan käskemällä. Launonen (2000) mainitsee myös, että arvojen kannalta eettisen näkökulman ymmärtäminen ja kasvattaminen asioiden arviointiin eettiseltä kannalta. (Launonen 2000, 253 – 254.) 1980-luvun oppikirjoissa on jo ymmärretty enemmissä määrin oppilaan oman oivaltamisen ja ajattelun tärkeyttä.

Tasa-arvolaki tuli voimaan 1987, mutta tämä muutos ei kerinnyt vielä vaikuttaa vuosikymmenen oppikirjojen sisältöihin. Toki tasa-arvoasiat olivat olleet keskustelussa jo pitkän aikaa ja näin ollen jotkin muutokset alkoivat ilmentyä jo ennen lakia painetuissa kirjoissa. Tasa-arvoa korostetaan myös oppikirjojen perheenjäsenten roolien kautta. Äidin ja isä rooli on samankaltaistunut verrattuna vielä aikaisempiin vuosikymmeniin. Vaikka miesten osuus kotitöistä pysyi tasaisena 1960-luvulta aina 1980-luvulle, voidaan 1980-luvun oppikirjoissa nähdä miesten suurempi panostus kotielämään (Lainiala 2010, 44). Eräässä 1970-luvun oppikirjassa mainittiin kaikkien perheenjäsenten osallistuvan kotitöihin, mutta kuvassa isä ei kuitenkaan ottanut osaa. 1980-luvun kirjassa isä esiintyy tiskaamassa (Röman ym. 1985, 20; Liite 4). Kotona isä kuvataan lisäksi vapaa-ajalla kotivaatteissa, mitä ei tapahtunut vielä 1970-luvulla (esim. Röman ym. 20, 41 & Kankaanpää ym. 1985, 6, 18, 37, 38; Liite 5). Isän rooli on tullut lähemmäs äidin roolia, sillä isä voidaan nähdä läheisempänä ja lämpimämpänä kuin aiemmin. Esimerkiksi isä pitää lasta sylissä ja syöttää häntä (Kankaanpää 1985, 6), isä lukee iltasatua lapset sylissään (emt., 18) sekä lykkää rattaita (emt., 37).

1980-lukua voidaankin kutsua ”isän vuosikymmeneksi”, jolloin isiä kehoitettiin nauttimaan isyydestä (Vuori 2001, 31). Isyys nousikin yhteiskunnassamme keskeiseksi perheteemaksi 1980 – 1990-luvuilla ja se näkyy oppikirjojen isäkuissa. Uudet lait isyydestä, lait lapsen elatuksesta ja isyyden tunnustamisesta astuivat voimaan 1970-luvulla ja 1980-luvulla laadittiin laki lapsen huolto- ja tapaamisoikeuksista. Kyseisellä vuosikymmenellä myös 1985 äitiysraha muuttui äitiys-, isyys- ja vanhempainrahaksi, jolloin miehen asema isänä ja vanhempana parani ja samalla isän rooli lapsen elämässä vahvistui. (Vuori 2001, 31.) Isyyden lailliset muutokset antoivat isille niin uusia perheeseen liittyviä oikeuksia kuin samalla niiden avulla pyrittiin täyttämään myös isyyteen liittyvät velvollisuudet. Myös naisten toimintakentän laajentamisesta keskusteltiin paljon 1980-luvulla.

Turvaamalla lakien avulla isien roolia lasten elämässä pyrittiin myös mahdollistamaan äidille ansiotyön ja perhe-elämän yhdistäminen. (Vuori 2001, 35; Vuori 2003, 51; Repo 2009, 40)

Samalla kun isä on tullut lähemmäksi äidin roolia, on myös äiti tullut lähemmäksi isän roolia. Äidin kanssa keskustellaan myös kodin ulkopuolisista asioista ja äidiltä kysytään yleistietoa vaativia asioita. *Koulun uskonto 1*:ssä äiti kertoi Jannelle suntiosta.

”Kirkon eteisessä Janne on usein nähnyt saman miehen. Äiti kertoi, että hän on suntio.” (Röman & Nöjd 1985, 110)

Koulun uskonto 2:ssa Janne keskustelee äitinsä kanssa SOS-lapsikylistä (Röman & Nöjd 1986, 40). Lisäksi äidin kuvattiin käyvän töissä (Röman & Nöjd 1986). Näin kirjassa kuvastuu molempien vanhempien oikeus työntekoon myös äidin töissä käynnin myötä. Tällä kuvauksella pyrittiin kenties osoittamaan, että äidinkin rooli ansiotyössä käyvänä elättäjänä on normaali ja hyväksytty. Perhepoliittisilla tuki- ja aputoimilla on pyritty jo pitkään edistämään molempien vanhempien oikeutta työhön sekä naisten taloudellista riippumattomuutta. (Repo 2009, 35 – 36.) Vaikka äidin rooli onkin jo monipuolistunut oppikirjojen kuvausten kautta, voidaan äidin rooli henkisenä kasvattajana nähdä vielä iltarukous-kappaleiden kautta. Molempien kirjasarjojen ensimmäisen luokan oppikirjoissa äiti on se, joka on läsnä iltarukoushetkessä.

Isovanhemmat tulevat monesti esille kummassakin kirjasarjassa, esimerkiksi joulun vietossa (Röman & Nöjd 1985, 58), retkellä (Kankaanpää ym. 1985, 15) ja uskontoon liittyvissä tilanteissa. Yhdessä kappaleessa on mummon esirukous (emt., 49) ja vaari vie lasta kirkkoon ja hautausmaalle.

”Janne meni helluntaiksi vaarin luokse maalle.
Sunnuntaina he lähtivät kirkkoon.” (Röman & Nöjd 1985, 112.)

”Outi ja isoisä vievät mummon haudalle kynttilän” (Kankaanpää ym. 1988, 34).

Vaari voidaankin nähdä lapsen kristillisenä kasvattajana, kun taas vanhempien vastuulle jää lapsen turvallisuus ja hyvinvointi niin kotona kuin kodin ulkopuolisessakin vapaa-ajan vietossa. Isovanhempien voidaan historian ja elämäkokemuksen myötä nähdä välittävän vanhoja suomalaisia perinteitä, kristillistä kulttuuria ja arvoja, kun taas vanhempien voidaan nähdä välittävän hoivaa ja huolenpitoa jopa modernillakin tyylillä.

Kokonaisuudessaan 1980-luvun voidaan nähdä muuttaneen merkittävästi perheiden kuvailua ja muotoilua. Erityisesti isän yhteiskunnallisen roolin muutokset tulevat jo ilmi oppikirjojen teksteissä ja kuvissa, kun samalla myös äidin rooli on hiljalleen siirtynyt tasa-arvoisen

naisen muottiin. 1980-luvun kirjoissa myös isovanhemmat ovat hakeneet omaa paikkaansa perhekuvailuissa ja löytäneet sen osallistuvan ja aktiivisen sukulaisen roolissa. 1970-luvun yhteiskunnan muutokset, kuten sukupuoliroolien ja tasa-arvon muutokset, voidaan huomata ilmentyvän viiveellä 1980-luvun oppikirjoissa

5.5 1990-luku – Perheet ovat erilaisia

Tutkimuksessa tarkasteltiin kahta 1990-luvulla julkaistua uskonnon oppikirjaa, jotka ovat keskenään melko erilaisia. Näiden kahden oppikirjan yhteisenä piirteenä aiempiin vuosikymmeniin verrattuna voidaan kuitenkin havaita, että molemmissa kirjoissa perhe on teemana vähemmän käsitelty kuin aiemmin. Toinen teoksista, *Askeleeni 1-2* (Raikunen 1996) on kuitenkin selvästi perinteisempi, ja tuo esille aikaisemmilta vuosikymmeniltä tutun yhdessä toimivan perheen ihanteen. Tämä ei sinänsä ole yllättävää, sillä muun muassa Cherrinin ja Garnerin (1998, 48) perheen määritelmään vuodelta 1998 kuului se, että perheenjäsenet tarjoavat toisilleen taloudellista ja emotionaalista tukea. Juntusen ja Kratsin (1997, 48) mukaan vuonna 1997 noin 85 prosenttia suomalaisista mielsi perheen traditionaaliseksi ydinperheeksi.

1990-luvulla tapahtui monia perheeseen vaikuttavia muutoksia. Yksilöllisyyden arvostus lisääntyi ja eroista sekä uusperheiden perustamisesta tuli hyväksyttävämpää ja yleisempää (Keurulainen 2014, 39; Launonen 2000, 282, 290). VanEvery (1999, 167 – 172) totesi tutkimuksessaan vuonna 1999, että tutkijat usein jättivät perheen määrittelemättä, mikä johtui kenties siitä, että perhekäsitys oli kokenut niin suuria mullistuksia, että määritteleminen oli tullut paljon vaikeammaksi. Kenties tämä sama ilmiö heijastuu myös uskonnon oppikirjaan. *Suuri kertomus* -kirja (Nisonen, Pyysiäinen & Töllinen 1997) jättää nimittäin perheteeman käsittelemättä lähes kokonaan, ja sen tilalla käsittelee enemmän lasten keskinäisiä suhteita. Kenties tapahtuneiden muutosten takia perhe on koettu teemaksi, jota on vaikea käsitellä.

Askeleeni 1-2 kuvaa perhettä jonkin verran vähemmän, kuin aikaisempien vuosikymmenten kirjat, mutta esille tuotu perhekuva ei poikkea suuresti vanhemmissa kirjoissa esitetystä. Vaikka kirjan ensimmäiset kappaleet käsittelevätkin koulua, omaa luokkaa ja ystäviä, on perhe kuitenkin melko paljon läsnä. Kuvissa perheet tekevät asioita yhdessä; viettävät vapaa-aikaa kotona (Raikunen 1996 osa 2, 8), siivoavat (emt., 16) ja katselevat ulkona uuden-vuoden ilotulitusta (emt., 40). Näin ollen ihanne yhdessä viihtyvistä ydinperheestä säilyy.

Askeleeni 1-2 -kirjassa on erikseen perhettä käsittelevä kappale, jossa kerrotaan, että ”perheet ovat erilaisia, monilapsisia, lapsettomia” (Raikunen 1996 osa 1, 13). Viereisen sivun kuva

tukee tekstiä; siinä on kuvattuna asunnoissaan yksin asuva mies, vanhempi pariskunta sekä kahden lapsen ja vanhempien muodostama perhe (Raikunen 1996 osa 1, 12; Liite 6). Yksinhuoltaja- tai uusperheitä ei tuoda esille kummassakaan 1990-luvun kirjassa, mikä on melko yllättävää, sillä avioerojen määrä lisääntyi silloin melko reilusti edelliseen vuosikymmeneen verrattuna, ja uusperhe oli myös juuri vuonna 1990 hyväksytty viralliseksi perhetyypiksi (Keurulainen 2014, 37). Yksi syy tähän voi varmaankin olla se, että perheitä käsitellään kirjoissa muutenkin niin vähän, etteivät erilaiset perhemuodotkaan tule niin helposti esille.

Molemmissa oppikirjoissa koti ja perhe liitetään turvallisuuteen:

”Olen tyytyväinen, koska minulla on koti. Minusta pidetään huolta.”
(Nisonen ym. 1997, 61)

”Kodin turvallinen ilmapiiri antaa meille suojaa ja turvaa - -”
(Raikunen 1996, osa 2, 9)

”Perheessä on turvallista kokea iloa ja surua, arkea ja juhlaa. Perheestä me kiitämme taivaallista Isäämme.” (emt., 13)

Perheestä kiittäminen ilmaisee perheen olevan myönteinen ja arvokas asia. *Askeleeni 1-2*:ssa halutaan muutenkin tuoda esille positiivisia asioita perheestä. Kirjassa on muun muassa kappaleet, joiden nimet ovat ”Iloisia asioita meidän perheessä” ja ”Tahdon auttaa kotona”. Myös isovanhempien kerrotaan olevan rakkaita, ja antavan paljon lapsenlapsilleen.

Suuri kertomus -kirjan maailma taas on suorastaan eräänlainen ”Mikä-Mikä-Maa”, sillä kuvissa ja teksteissä ei esiinny juuri ollenkaan aikuisia. Varsinaista kotia tai perhettä käsittelevää kappaletta ei ole lainkaan ja vanhemmat mainitaan ainoastaan kolmen kappaleen teksteissä. Suurta osaa aiheista, kuten erilaisuutta, anteeksipyyttämistä ja sääntöjä, käsitellään lasten maailman näkökulmasta. Ystävät ja luokkatoverit vaikuttavat korvanneen perheenjäsenet useissa teemoissa. Esimerkiksi Yhdessä-nimisessä kappaleessa sanotaan seuraavasti:

”Me on meidän ryhmä. Me on meidän luokka. Me on meidän koulu.” (Nisonen ym. 1997, 12)

Suuri kertomus -kirjan maailmassa oppilaan elämän tärkeimmäksi yksiköksi ei enää nousekaan perhe, vaan ystävät ja luokkatoverit. Cherrin & Garner (1998, 47) ovat puhuneet nykyaikana yleistyneestä ilmiöstä, jossa ystäviä pidetään niin tärkeinä, että ystävyys-suhteista tulee perhesuhteiden kaltaisia. *Suuri kertomus* -kirjan ”lasten maailma” saattaa olla esimerkki tästä ilmiöstä. Siinä missä *Askeleeni 1-2* painotti perheeseen liittyviä positiivisia asioita, *Suuri kertomus* -

kirjassa vanhemmista puhutaan neutraaliin sävyyn. Heidän tärkeyttään ja merkitystään lapsen elämässä ei korosteta millään tavoin.

”Eilen riitelin isosiskon kanssa. - - Se tapahtui kotona, kun äiti ja isä olivat poissa.”
(Nisonen ym. 1997, 64)

”Söin illalla tuoretta leipää. Äiti oli ostanut sen kaupasta” (emt., 101)

Vähäinen perheiden esittäminen saattaa johtua myös ajalle tyypillisestä yksilökeskeisyydestä. Launosen (2000, 271) mukaan 1990-luvulla tapahtui kulttuurin muutos, jossa haluttiin pyrkiä sitoutumattomuuteen ja vapauteen auktoriteeteista. Myöskään lapsia ei esitetä ”sitoutuneina” oman perheensä jäseniksi, vaan itsenäisesti toimivina yksilöinä. Individualismi ja hyvän itseluottamuksen ihanne näkyy monissa kohdissa:

”Sinusta on kasvanut sinä. Sinä olet jumalalle tärkeä.” (Nisonen ym. 1997, 8.)
”Minä olen maailman paras minä. Jokainen on hyvä jossakin.” (emt., 10–11.)

1980-luvusta on puhuttu ”isän vuosikymmenenä”. Silloin miehen asema vanhempana parani muun muassa vanhempainrahauudistuksen myötä, ja myös oppikirjoissa pinnalle nousi isän uusi, läheisempi ja lämpimämpi rooli. (Vuori 2001, 31.) Tämä uusi, pehmeämpi isän malli on havaittavissa edelleen 1990-luvun oppikirjoissa, etenkin niiden kuvissa. *Suuri kertomus* -teoksessa on kuva, jossa tyttö istuu isän sylissä yöpuvussaan ja he näyttävät läheisiltä (Nisonen ym. 1997, 103). Kappale käsittelee syntejä ja sitä, miten ”elämässä tapahtuu myös pahoja asioita” ja ”ihmiset ovat joskus ilkeitä toisilleen”. Asettelistasta saa vaikutelman, että isä ja tytär keskustelevat näistä elämän ikävistä asioista. Tämä on uusi puoli isän rooliin; etenkin vielä 1970-luvun kirjoissa tällaisia hengellisiä ja pohdiskelevia keskusteluja käytiin lähinnä äidin kanssa.

1990-luvulla Suomessa tapahtui monia perheisiin liittyviä muutoksia, esimerkiksi avioerojen ja uusperheiden yleistymistä, mutta yleistyneitä perhemuotoja ei esitellä kirjoissa. Kirjojen yhteisenä piirteenä voidaan pikemminkin havaita, että perheenjäsenten välisiä suhteita kuvataan aiempaa vähemmän ja lasten keskinäisiä suhteita enemmän. Opetussuunnitelmissakin näkyvä lapsen autonomian kunnioittaminen ja oppilaslähtöisyys ovat vahvasti läsnä. Tämä näkyy myös siinä, ettei oppilaille haluta suoranaisesti korostaa tiettyjen perhemallien ja -arvojen paremmuutta.

5.6 2000-luku – On kohteliasta huomioda perheiden erilaiset tavat

Tutkimuksessa tarkasteltiin seitsemää vuoden 2000 jälkeen julkaistua oppikirjaa. Vanhimmat teokset ovat *Yhdessä*-kirjasarjan ensimmäisen ja toisen luokan kirjat. *Yhdessä 1* (Aavikko, Kortekangas-Malkavaara & Malkavaara) on julkaistu vuonna 2002 ja *Yhdessä 2* vuonna 2003 (Aavikko, Kortekangas-Malkavaara & Malkavaara). *Tähti 1* (Niittynen, Similä & Vidgrén) julkaistiin vuonna 2008 ja toisen luokan kirja *Tähti 2* vuonna 2009 (Niittynen, Similä & Vidgrén). Aineistoomme kuuluu kolme 2010-luvulla julkaistua kirjaa, jotka ovat *Aarre 1* (Koivukoski, Kortekangas, Nisonen, Parviola, Töllinen & Vaaramo 2013a), *Aarre 2* (Koivukoski, Kortekangas, Nisonen, Parviola, Töllinen & Vaaramo 2013b) sekä *Suuri kertomus* (Nisonen, Pyysiäinen & Töllinen) vuodelta 2012.

Näiden uusimpien uskonnon alkuopetuksen oppikirjojen voidaan nähdä olevan sisällöiltään värikkäitä ja hyvin kuvakyllästettyjä. Kaikkien kirjojen teksteistä ja kuvista voidaan havaita erilaisuutta, erilaisia kulttuuri- ja perhetaustoja ja tätä kautta suvaitsevaisuuden arvo nousee pinnalle. Kuten tilastoistakin havaittavasta muutoksesta voidaan sanoa, ”perinteisten” lapsiperheiden määrä on vähentynyt ja tilalle on tullut yhä moninaisempia perheitä.

Kokonaisuudessaan havaitsimme uusimpien uskonnon oppikirjojen sisältävän suhteellisen paljon mainintoja ja kuvia perheenjäsenistä sekä kodista. Monia tapoja ja arvoja käsitellään koulun tai ystävien kautta, mutta myös perheille on annettu tilaa. *Tähden* (Niittynen ym. 2013a, 34; Niittynen ym. 2013b, 30), *Aarteen* (Koivukoski ym. 2013a, 20; Koivukoski ym. 2013b, 68) ja *Yhdessä*-sarjan (Aavikko, Kortekangas-Malkavaara & Malkavaara 2002) oppikirjoissa on perheeseen liittyviä omia kappaleitakin. Huomion arvoista on se, ettei perheiden esittelykappaleiden kohdalla ilmene enää perinteistä ydinperhemallia, vaan kuvat ovat jätetty enemmän avoimeksi. Vaikka 1990-luvulla saatettiin olla huolissaan siitä, että perheinstituutio on katomassa, voidaan näiden kuvien nähdä ilmentävän sitä, että moninaistuminen ei ole vain kielteinen asia, eikä se suinkaan tarkoita automaattisesti perheinstituution heikentymistä (Stacey 1996, 6). *Suuri Kertomus* (Nisonen ym. 2012) tosin eroaa selkeästi tyyliltään toisiin kirjasarjoihin verrattaessa. Siellä perhe tulee esille myös, mutta lähinnä vain muutamien tulkinnanvaraisten kuvien tai yksittäisten perheenjäsen-mainintojen kautta. *Suuri kertomus* käyttää kuvituksessaan ja kappaleissaan pääosin lapsia.

Vaikka perhettä ei enää kuvata niin monessa yhteydessä kuin aiemmin, otetaan perhe säännöllisesti mukaan useiden kirjojen tehtäviin ja pohdintoihin. *Yhdessä*-kirjasarjan kirjoissa on

joka kappaleen lopussa tehtäviä, joista yksi on usein kotitehtävä, johon liittyy oppilaan oma perhe. Myös koulussa suoritettaviin tehtäviin sekä kotitehtäviin saatettiin liittää perhe. Tällaisia *Yhdessä* 1:n tehtäviä ovat esimerkiksi:

”Kirjoita tai piirrä, mitä perheesi tekee mielellään yhdessä.” (Aavikko ym. 2002, 13)

”Tuo kouluun valokuvia perheesi juhlista.” (emt., 37)

”Miettikää asioita, joista perheessänne voidaan olla kiitollisia.” (emt., 73)

”Kysy luokkatovereiltasi, keitä heidän perheeseensä kuuluu.” (emt., 13)

Myös *Tähti*-kirjasarjan suurennuslasi-tehtävissä perhe ilmeni säännöllisesti, mutta ei kuitenkaan joka kappaleen lopussa. *Tähti 1* sisälsi esimerkiksi seuraavia pohdintatehtäviä:

”Mitä perheelläsi on tapana tehdä sunnuntaisin?” (Niittynen ym. 2008, 65)

”Mistä asioista teidän perheessänne kiitetään?” (emt., 89)

Kirjojen lapsen omaa pohdintaa vaativat tehtävät tukevat lapsen perhekäsityksen muodostamista. Jokainen voi suorittaa tehtäviä omista lähtökohdistaan ja näin muodostaa omat perhearvonsa. Opettajan rooli on oppikirjan tukemana toimia eräänlaisena ”arvotarjottimen” esillä pitäjänä (Launonen 2000, 282). Uutena asiana 2000-luvun oppikirjoissa tulee se, että jokaisen oppilaan oma koti ja perhe otetaan toiminnalliseksi ja keskustelevalaksi osapuoleksi uskonnon oppikirjojen tehtäviin. Tällä tavoin myös kotiväki pääsee rakentamaan oppilaan perhearvoja ja -normeja.

Vielä vuoteen 2003 saakka oli voimassa laki, jonka mukaan uskonnon opettajan tuli kuulua kirkkoon, jonka jälkeen uskontoa on saanut opettaa jokainen luokanopettaja omasta uskonnosta ja maailmankatsomuksesta riippumatta (Kallioniemi 2007, 21). 2000-luvulla alkoi olla olennaista, että uskonnon opettaminen tapahtuu enemmänkin uskontojen ymmärtämisen opettamisena, yleissivistyksen kehittämisenä sekä eri kulttuurien ymmärtämisen parantamisena. Suomalaisen kulttuurin ja yleissivistyksen kannalta on tärkeää, että lapset oppivat hahmottamaan ja hyväksymään erilaisia perheitä.

Yhdessä -kirjasarjan päähenkilöt Miikka ja Maikki kuuluvat tyypilliseen ydinperheeseen, johon kuuluu heidän lisäksi myös isä ja äiti. Perhe-kappaleen otsikko on kuitenkin ”Kaikenlaisia perheitä” ja siinä kerrotaan päähenkilöiden lisäksi Siljan sekä Olgan perheestä. Kuten Cherrinin ja Garnerin (1998, 48) uudempi määritelmä perheestä ilmaisee, perheenjäsenet voivat itse määritellä perheensä. Määritelmän mukaan perhe on ryhmä, joka pitää itseään yhtenä yksikkönä, eikä siinä ole erikseen määritelty perheenjäseniä tyypillisen ydinperheen jäsenten mukaan. Tällöin on mahdollista määrittää itse omat perheenjäsenet esimerkiksi sukupuolesta riippumatta. Cherrinin ja Garnerin (1998) perhemääritelmä pitää kuitenkin kriteerinä yhdessä asumista. Tämä saattaa kuitenkin olla jäänne aiemmalta vuosikymmeneltä, sillä 2000-

luvulla näyttäisi jo oppikirjoissakin olevan mahdollista mieltää perheenjäseneksi, joku kenen kanssa ei virallisesti edes asuisi.

Esimerkiksi *Yhdessä I* -kirjan Silja asuu pelkästään isänsä kanssa, sillä hänen äitinsä on muuttanut pois. Silja viettää kuitenkin viikonloppuja ja lomia myös äidin luona. Tällä tapauksella tuodaan ilmi yhteishuoltajuutta, joka on hyvinkin arkipäiväistä monille nykylapsille. Kirja kuvastaa hieman epätyypillisempää vaihtoehtoa erotilanteen jälkeisistä asumisjärjestelyistä, sillä Silja on jäänyt elämään arkielämää isänsä kanssa. (Aavikko ym. 2002, 12 – 13.) Siljan perhejärjestelyt normalisoivat myös ajatusta yleisestä yhteishuoltajuuden muodosta, ”viikonloppuvanhemmudesta”. 2000-luvulla tällaisia perhesuhteita koskevien asenteiden ja muotojen muutoksia ei Suomessa enää automaattisesti pidetty kielteisinä ilmiöinä (Forsberg 2003, 9).

Kirjassa kuvataan myös vanhempi naishenkilö Olga, jonka omat lapset ovat jo muuttaneet pois kotoa. Olgan perheenjäseneksi on nostettu lemmikkikoira. Kirjan perhekuvauksilla osoitetaan, että monenlaiset perheet voivat olla normaaleja ja hyväksyttäviä ja ihmisillä on mahdollisuus myös luoda perhe omista tarpeista käsin. (Aavikko ym. 2002, 12 – 13.) Kaikissa muissakin ajan oppikirjoissa on kuvattu lemmikkieläimiä (Nisonen ym. 2012, esim. 114, 69). *Tähti I* antaa *Yhdessä I*:n tapaan lemmikkieläimille mahdollisuuden kuulua perheeseen. Siinä kysytään ”minkälaisia perheitä kuvan ihmisillä on”, jolloin oppilas voi päätellä kuuluvatko kuvan kissa ja koira johonkin perheeseen. (Niittynen ym. 2008, 34 – 35; Liite 7.) *Aarre I* sisältää kappaleen nimeltään ”Pidä huolta eläimistä” ja kuvissakin näkyy lemmikkieläimiä lapsille läheisen näköisinä (Koivukoski ym. 2013a, 68, 75, 79). Lemmikkien tulo osaksi perheitä on yleistynyt ja kenties se on lähtöisin yksilöiden omista hoivan ja huolenpidon tarpeista. Lemmikkien saatetaan ajatella tuovan myös läsnäoloa ja lämpöä perheeseen.

Uutena perheeseen liittyvänä teemana 2000-luvun kirjoissa esiintyy avioliitto. Se tuodaan *Tähti*- ja *Yhdessä*-kirjasarjojen ensimmäisen vuosiluokan kirjoissa esille omana kappaleenaan, jota ei ole ollut aikaisempien vuosikymmenten kirjoissa. Avioliittoon yhdistetään halu muodostaa perhe. (esim. Aavikko ym. 2003, 24 – 25.) Avioliitto on molemmissa kirjasarjoissa kuvattu kahden vihkitilanteessa lapsettoman aikuisen ihmisen perheen perustamisen lähtökohtana. Tämän perusteella voidaan päätellä, että avioliitto on yhä tärkeä kristillinen perhearvo, jonka pohjalta mies ja nainen voivat perustaa perheen. Suvaitsevaisuuden ja erilaisten perheiden ollessa nykyaikana pinnalla, voidaan kuitenkin huomata uskonnon oppikirjojen yhä nostavan arvokkaaksi avioliitolle pohjaavat ydinperheet. Myös Yli-Opas (2010, 271) kuvastaa avioliiton solmimisen merkinneen perheen, uuden yhteisön, perustamista, liittymistä puolison sukuun ja yhteisöön sekä kirkollisessa vihkimisessä osallisuutta kirkon yhteisöön, seurakuntaan.

Kirjassa *Tähti 2* (Niittynen ym. 2013b, 36 – 37) setä ja täti menevät naimisiin, jolloin vihkikaava käydään läpi keskustelun muodossa. Setä ja täti perustelevat naimisiin menonsa papille seuraavasti:

Täti: ”Olemme ehtineet katsella maailmaa yhdessä jo monta vuotta. Nyt päätimme, että on aika mennä naimisiin. Me rakastamme toisiamme ja haluamme mennä olla yhdessä vastaisuudessakin”.

Setä: ”Haluamme olla perhe ja huolehtia toisistamme.” (Niittynen ym. 2013b, 37.)

Keskustelusta voidaan päätellä, että pariskunta on jo ajalle tyypillisesti asunut jonkin aikaa avoliitossa, mutta silti avioliitto voidaan nähdä perheen ja suhteen sinettinä. Kirkko on perinteisesti korostanut yhteisöllisyyttä, ja sillä on myös perusteltu avioliiton tärkeyttä. Avioliitto koetaan enemmän yhteisöllisyyttä edistävänä yhdessä elämisen muotona, kuin avoliitto. Tätä perustellaan sillä, että avioliitto on julkisempi ja yleensä myös pysyvämpi liitto, jolloin lähimmäisenrakkauden ihanne toteutuu paremmin. Avoliitosta saatetaan ajatella, että se on helpompi päättää kuin avioliitto. (Yli-Opas 2010, 95 – 96.)

Havaintojemme mukaan 2000-luvun kirjoille on tyypillistä, että jokaisen kodin ja perheen erilaisuutta korostetaan. Erityisesti *Tähden* ja *Aarteen* ensimmäisen vuosiluokan kirjoissa on kappaleita, joissa korostetaan perheiden erilaisuutta rakenteen, perinteen ja tapojen kautta. Suvaitsevaisuuden taitoa on helppo opettaa ja oppia myös kirjojen kuvien kautta, sillä niistä on mahdollista havaita erilaisuutta. Vaikka perheiden kokoonpanoa tai rakennetta ei kuvailla sen tarkemmin, tehdään selväksi, että lapsi on osa perhettä (Niittynen ym. 2013a, 34) ja että lapset tulevat erilaisista perheistä (Koivukoski ym. 2013a, 20).

”Perheessä voi olla monta jäsentä. Kaikki perheet ovat erilaisia. Jokaisen perhe on tärkeä.” (Niittynen ym. 2013a, 34)

”Jokaisella perheellä on omia tapoja ja perinteitä. ” ”Perheiden perinteet ja tavat ovat arvokkaita.” (Koivukoski ym. 2013a, 20 – 21)

”On kohteliasta ottaa huomioon perheiden erilaiset tavat, kun vieraillaan kavereiden kodeissa tai kutsutaan heitä omaan kotiin” (Koivukoski ym. 2013a, 22; Liite 8).

Tähti 1:ssä myös mainitaan mielenkiintoisesti, että ”ihmisellä voi olla monta perhettä”. Tämä maininta antaa lapselle mahdollisuuden muokata itse omaa perhekäsitystään. Esimerkiksi uusperhetilanteissa lapsen perhekäsitykseen liittyy usein vielä biologinenkin ulottuvuus. Lapsi voi esimerkiksi kokea biologisen vanhemman, joka ei ole läsnä lapsen arkielämässä, osaksi omaa perhettään. Lapsen ymmärrys omasta perheestä voi olla laajempi kuin arkiympäristön ihmiset

joiden kanssa hän elää. (Ritala-Koskinen 2001, 125 – 135.) Uusperheet ovat vaikeuttaneet perheen hahmottamista selvärajaiseksi yksiköksi, sillä perhesuhteet saattavat olla hyvinkin mutkikkaita ja monisuuntaisia. ”Moniin perheisiin” voidaan myös laskea esimerkiksi synnyinperhe, itse perustettu perhe sekä erilaiset uusperhe- ja sijaisperhevariaatiot. Oppikirjan Saman katon alla -kappale antaa mahdollisuuden keskustella perheistä hyvin monitahoisesti niin tekstin kuin kuvankin pohjalta (Niittynen ym. 2008, 34 – 35).

Toisen vuosiluokan kirjoissa perheeseen perehdytään ensimmäistä vuosiluokkaa syvemmin ja monimutkaisemmin. *Tähti 2*:ssä (Niittynen ym. 2013b, 30 – 31) perheen käsitteen lisäksi esitellään myös suku. Tosin, vaikka suku on otettu selkeästi mukaan oppikirjaan, on koettu tarpeeksi eritellä sukulaiset sanakirjamaisesti, eli suvusta ei tehdä perhettä, vaan se pidetään perheestä erillisenä biologisena ulottavuutena. Modernisaation kehityksen myötä ydinperhe erkaantuu suvusta sekä perheenjäsenet toisistaan (Nätkin 2003, 18 – 25). Suku voidaankin nähdä uusimmissa oppikirjoissa selkeästi erilliseksi perheistä. Voidaan tulkita, ettei sukulaisten oleteta olevan kovin läheisiä oppilaille, koska koetaan tarpeelliseksi määritellä, mikä tarkoittaa esimerkiksi isoia, täti ja serkku. On tosin mielenkiintoista, miten kirjassa pohditaan biologista ulottavuutta esimerkiksi kysyen perheenjäsenten silmien värejä, vaikka perheet nykyisin ovatkin yhä moninaisempia ja niitä ei läheskään aina määritetä välttämättä biologisin suhtein. Mahdollisten ei-biologisten perhesuhteiden käsittelyä ei siis karteta, vaikka kirjan kappale saattaa aiheuttaa keskustelua aroistakin aiheista.

1990-luvulta alkanut lapsen yksilöllistyminen ja autonomian lisääntyminen on havaittavissa edelleen. Lapsen entistä vahvemmassa asemasta yksilönä kertoo esimerkiksi se, että esiin on nostettu riita isän kanssa.

”Riitelin viimeksi isän kanssa. Riita syntyi siitä, kun minun piti mennä nukkumaan, vaikka en olisi halunnut.” (Nisonen ym. 2012, 75 – 75.)

Lapsella on oikeus ja uskallus riidellä isänsä kanssa, vaikka isä on aiemmin kuvattu selvästi lapsia ”ylempänä” olevana auktoriteettihenkilönä. Lapsen itsenäisempi ja tasa-arvoisempi rooli tulee ilmi myös *Aarre 2*:n perhettä käsittelevästä kappaleesta, jossa todetaan, että ”olo on turvallinen, kun asioista sovitaan yhdessä ja sopimuksia noudatetaan” (Koivukoski ym. 2013b, 68). Myös tällä tekstillä osoitetaan, että lapsella on mahdollisuus osallistua perhettä koskevaan päätöksentekoon.

Tämä lapsen vahvan roolin korostaminen ja siihen liittyvien valintojen etiikka on kuitenkin ristiriidassa sen tosiasian kanssa, että ihmiset ovat riippuvaisia toisistaan, erityisesti lapset ovat riippuvaisia heistä huolehtivista aikuisista. (Forsberg 2003, 11.) Suomessa vanhemmat ovat lainsäädännönkin mukaan huoltajan asemassa, jolloin heillä toki on velvollisuuksien lisäksi myös

oikeuksia tehdä aikuisten ihmisten päätöksiä ja valintoja. Niin *Aarre 2*:ssa (Koivukoski ym. 2013b, 70) kuin *Tähti 2*:ssa (Niittynen ym. 2013b, 90 – 93) vanhemmalla on vastuu ja velvollisuus valvoa lasten internetin käyttöä. Tosin *Aarre 2*:ssa asia esitetään niin, että ”tietokoneenkäytöstä ja pelien valinnasta pitää aina keskustella vanhempien kanssa” kun taas *Tähti 2*:ssa vanhempien roolia valvovana aikuisena tahona korostetaan ja tätä myös lasten tulee ymmärtää.

Uusimmissa kirjoissa voidaan havaita, että isää kuvataan vähemmän kuin aiemmin, ja useimmiten lasten kanssa kuvattu aikuinen on äiti. Kenties isän suppea rooli kirjoissa liittyy lisääntyneisiin perheiden hajoamisiin, sillä edelleen on paljon yleisempää, että eron jälkeen lapset jäävät äidille. Vuodesta 1950 tähän päivään yksinhuoltajista yli 80 prosenttia on aina ollut äitejä (Keurulainen 2014, 37 – 38). Ehkäpä tämän seikan vuoksi isän rooli koetaan arkaluontoiseksi kuvata. Muutama poikkeus uusimmista oppikirjoista kuitenkin löytyy, sillä esimerkiksi *Aarre 2*:ssa (Koivukoski ym. 2013b, 61) isä kuskaa poikia jalkapalloharjoituksiin ja *Tähti 2*:ssa (Niittynen ym. 2009, 90 – 93) isä ilmenee taas internetin ja pelien käsittelyn yhteydessä. Isän rooli on vaikuttaa usein olevan ohjeistava ja määräyksiä antava. Viisaasti verkossa -kappaleessa isä käy keskustelua tyttärensä kanssa pehmeällä ja lapsen huomioon ottavalla tyyllillä internetissä tapahtuvasta kiusaamisesta. Myös tytär selkeästi kunnioittaa isäänsä, sillä hän lopettaa keskustelun kiittämällä isää. Näin ollen lapsi osoittaa kirjassa vanhemman kunnioittamista ilman erillistä käskyä toimia niin. Hyvät tavat ja ihmisten kunnioitus tulee myös tämän ajan oppikirjoista, vaikka niitä ei erikseen vahvasti painotetakaan.

Vaikka isähahmojen esiintyminen kirjoissa on vähentynyt, esiintyy yhä äiti yhä useasti lapsen tai lasten seurassa. Kun lapset tarvitsevat hoivaa tai tukea, äiti on usein se henkilö, johon turvaudutaan, erityisesti kuvissa. Äidin voidaan usein nähdä olevan toimielias perheenjäsen. Esimerkiksi *Tähti 1*:ssa (Niittynen ym. 2009, 16, 43, 78 – 79) äiti saattaa lasta kouluun kädestä kiinni pitäen ja lapsen häneen turvautuen, sekä äiti tekee joulusiivoa ja keskustelee lapsen kanssa pääsiäisen tarkoituksesta. *Aarre 1*:ssa (Koivukoski ym. 2013a, 68, 74 – 75) taas äiti viettää laiturilla lasten kanssa aikaa ja samassa yhteydessä puhutaan siitä miten perhe tuo ihmiselle iloa. Samaisessa oppikirjassa puhutaan myös siitä, miten kodin työt kuuluvat kaikille ja silti kuvassa vain äiti ja poika touhuavat keittiössä. *Aarre 2*:ssa (Koivukoski ym. 2013b, 68) äiti taas hoitaa lempeän näköisesti lapsen jalassa olevaa haavaa. Edellä olevien mainintojen lisäksi äiti esiintyy usein kuvissa perheeseen liittymättömien kappaleidenkin taustalla. Äidin voidaan monella tapaa havaita säilyttäneen vahvan ja monipuolisen roolinsa lasten elämässä hoivan ja hyvän olon tuottajana, turvan luojana, neuvojana sekä muutoinkin lasten elämässä läsnä olevana henkilönä. Tosin monissa asioissa lapsi ei tunnu tarvitsevan enää äitiäkään. Uusissa uskonnon oppikirjoissa esimerkiksi rukoulu tapahtuu usein yksin ilman vanhempia.

Isovanhemmat esitetään edelleen positiivisessa valossa. He voivat esimerkiksi opettaa lapsille kulttuuria ja perinteitä. Esimerkiksi *Tähti 2*:ssa (Niittynen ym. 2013b, 30 – 31, 38) isovanhemmat tulevat näkyviin koko suvun esittelyn yhteydessä sekä ukki mainitaan pyhäinpäivän ja muistelemisen yhteydessä. Kaste-tapahtuman esittelyn yhteydessä kerrotaan myös, että Juusolla on ollut sama kastemekko, joka ”oli mummollakin silloin kun hänet kastettiin” (emt., 35). *Tähti 1*:ssa (Niittynen ym. 2013a, 44 – 47) mummo esiintyy taas joulun vieton yhteydessä perinteikkään joulupuuron tekijänä. Isovanhempia kuitenkin kuvataan huomattavasti vähemmän kuin aiemmin. Samalla kun isovanhempien rooli kirjoissa on supistunut, ovat niihin tulleet osaksi tärkeinä aikuisina kummit. Kummit esitellään sekä *Tähti* (Niittynen ym. 2013b, 34 – 35) että *Aarre* (Koivukoski ym. 2013a, 52 – 53) -kirjoissa. Kummien rooli ei kuitenkaan tule esittelyä enempää ilmi oppikirjoissa.

Jo pelkästään tilastojenkin valossa perheet ovat moninaistuneet, joten ei ole yllättävää, että erilaisten perheiden annetaan näkyä myös oppikirjojen perhekuvin. Vuonna 2002 avioliittoon perustuvat perheet, yksinhuoltajaperheet, avoliittoperheet sekä uusperheet saivat rinnalleen myös rekisteröityyn parisuhteeseen perustuvat perheet. 2000- ja 2010-luvun oppikirjoissa voidaan nähdä perheen olevan yhä tärkeä instituutio lapsen elämässä, oli perheen muoto sitten mikä vain. Kiistellyissä perherakenteista puhuttaessa törmätään kuitenkin usein ydinperheen ihanteeseen. Oppikirjoissakin ydinperhemalli tuodaan ilmi, mutta pääpaino 2000-luvulla on ollut perheiden monimuotoisen todellisuuden kuvastamisessa. Perheitä ei voida nykyisin enää nähdä selvärajaisina ja -rakenteisina ja siksi monia asioita kuvituksessa ja tekstissä onkin jätetty tulkinnanvaraisiksi. Näin jokainen voi tulkita ja arvioida kirjojen sisältöjä ja kuvia tarvitsemallaan tavalla.

6 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Tutkimustulosten pohjalta olemme jaotelleet olennaisimmat muutokset kolmen eri alaotsikon alle. Tutkimustuloksia käsiteltiin ensin vuosikymmen kerrallaan, mutta laajemmat johtopäätökset rakensimme huomioimalla syvällisemmin koko reilun kuudenkymmenen vuoden ajanjaksolla esille nousseita asioita.

Yksi havainnoimamme asia oli perheenjäsenten roolit, joissa huomasimme tapahtuneen selvän muutoksen tasa-arvoisempaan suuntaan. Äidin ja isän roolit muuttuvat yhä samankaltaisemmiksi ja samanlaista muutosta oli havaittavissa myös lapsen ja vanhemman rooleja vertailtaessa. Toinen olennaisimmista muutoksista liittyy perherakenteiden moninaistumiseen. Aikaisemmin oppikirjoissa, kuten tuolloin yhteiskunnassa ylipäätään, korostettiin vain yhdentyypistä perhettä. Erilaisista rakenteista on kuitenkin tullut yhä hyväksyttävämpiä ja yleisempiä. Kolmas merkittävä aineistosta havaitsemamme muutos on yksilöllistyminen, joka vaikuttaa perhekuviin muun muassa siinä, että lasta aletaan kuvata enemmän yksilönä, kuin perheen jäsenenä. Nämä kolme muutosta liittyvät myös vahvasti toisiinsa.

6.1 Roolien tasa-arvoistuminen

Tutkimuksessa kiinnitettiin huomiota siihen, millaisia rooleja perheenjäsenille ja sukulaisille oppikirjoissa annetaan ja miten nämä roolit liittyvät ja vaikuttavat perhekuviin. Eniten muutoksia havaittiin äidin ja isän rooleissa, mutta myös lapsen rooli perheenjäsenenä on muuttunut paljon kuudenkymmenen vuoden aikana.

Kun Suomessa puhutaan tasa-arvosta, ajattelevat ihmiset sen useimmiten tarkoittavan naisen ja miehen välistä tasa-arvoa. Sukupuolten välinen tasa-arvo on maassamme lisääntynyt huomattavasti, jopa niin paljon, että joidenkin mielestä tasa-arvo on jo saavutettu. (Julkunen 2010, 66 – 67). Tasa-arvon lisääntyminen heijastuu perhekuviin etenkin isän ja äidin roolien muutoksessa. Vuoren (2003, 44) mukaan sotien jälkeinen ihanteellinen perhekuva koostui melko selkeästi isästä, joka vastasi perheen toimentulosta sekä äidistä, joka puolestaan huolehti kodista ja lapsista. Vielä 1970-luvun kirjoissa äiti kuvataankin lähestulkoon aina kotona ja isä työssäkäyvänä perheen päänä. Äiti on lähempänä lasten arkielämää ja päävastuussa kodin askareista, kun taas isä ohjaa kodin ulkopuolista toimintaa. Isän rooliin kuuluu sivistyneisyys ja elättäjänä ja ohjaajana toimiminen. Äidin rooli on isän roolia pehmeämpi; siinä missä isältä odotetaan hyvää yleissivistystä vaativaa tietoa, äitiä lähestytään tunteisiin liittyvissä asioissa.

1960-luvulla yhteiskunnassa alkoi keskustelu tasa-arvosta ja sukupuolirooleista ja isiltä alettiin odottaa aktiivisempaa osallistumista kodin hoidossa. Seuraavilla vuosikymmenillä tulikin voimaan lakeja, jotka pyrkivät luomaan lisää tasa-arvoa antamalla isille enemmän mahdollisuuksia ja velvollisuuksia perheessä, sekä laajentamaan naisten toimintakenttää tekemällä työn ja perhe-elämän yhdistämisestä helpompaa. (Repo 2009, 40; Vuori 2003, 51). Merkittäviä muutoksia perheiden tavoissa tapahtui kuitenkin hitaammin. Lainialan (2010, 44) mukaan miesten osuus kotitöistä pysyi tasaisena 1960-luvulta aina 1980-luvulle, vaikka samalla naisten työssäkäynti lisääntyi merkittävästi. Tutkituissa oppikirjoissa on havaittavissa selvä muutos 1970- ja 1980-lukujen kirjojen välillä, sillä vasta 1980-luvun kirjoissa isätkin on kuvattu osallistumassa kotitöihin. Äidin ja isän roolit ovat aineistossa lähentyneet toisiaan niin paljon, että 1990-luvulla ja sitä myöhemmin julkaistuissa kirjoissa heidän tavoissaan toimia ei ole havaittavissa juurikaan eroja. Isä ei ole enää selkeästi perheen johtohahmo, vaan vanhemmat kuvataan tasa-arvoisina kaikilla elämän alueilla. Molemmat vanhemmat tekevät kotitöitä, käyvät töissä, neuvovat ja ohjeistavat lapsia sekä voivat toimia yksinhuoltajana. Uusimmissa oppikirjoissa isän rooli kuitenkin vähenee tai suorastaan katoaa teksteissä sekä kuvissa. Äitiä kuvaillaan entiseen tapaan. Vaikka isä ei enää oppikirjoissa esiinnykään niin vahvasti, se ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita sitä, että rooliin liittyvät piirteet olisivat radikaalisti muuttuneet.

Siinä missä erot isän ja äidin kuvaamisessa ovat kaventuneet, on myös lapsen rooli samankaltaistunut aikuisen roolin kanssa. 1950- ja 1960-luvun kirjat sisälsivät useita käskymuotoisia lausahduksia, mutta myöhemmin lapsen omalle pohdinnalle annetaan enemmän tilaa. Enää ei korosteta oppilaan velvollisuutta totella vanhempiaan ja opettajiaan, eikä myöskään hänen kiitollisuuttaan ja haluaan miellyttää heitä. Tämä muutos on nähtävissä 1970-luvulta alkaen, ja se korostuu etenkin uusimmissa oppikirjoissa. 2000-luvulla perhettä käsitellessä puhutaan esimerkiksi siitä, että riitoihin etsitään ratkaisuja, joihin kaikki ovat tyytyväisiä ja että perheessä sovitaan asioista yhdessä. Vanhempien vahva auktoriteettiasema on hävinnyt ja lapsille on annettu enemmän vapauksia.

Joissakin rooleissa ei havaittu merkillisiä ajallisia muutoksia aineistossa. Näitä olivat tyttöjen ja poikien roolit, sisarusten roolit sekä isovanhempien roolit. Vaikka isän ja äidin roolit ovatkin aikaisemmin poikenneet suuresti toisistaan, ei perheiden tytärten ja poikien kuvaamisessa ole nähtävissä suurta eroa tutkimallamme ajanjaksolla. Etenkin 1970-luvulta asti lapset on kuvattu keskenään tasa-arvoisesti, emmekä ole havainneet tyypillisiä pojan tai tytön toimintatapoja. Tämä saattaa johtua siitä, että 1960-luvulta alkaen tasa-arvoisuuteen kasvattamista alettiin pitää entistä tärkeämpänä ja tällaisia ajattelumallin muutoksia on helpompi toteuttaa uusien sukupolvien kautta, kuin muuttamalla aikuisten, tiettyihin rooleihin kasvaneiden ihmisten tapoja.

Sisarusten välisiä suhteita käsiteltiin kaikissa kirjoissa melko vähän, eikä huomattavaa eroa niiden kuvaamisessa ollut ajan myötä havaittavissa. Useat oppikirjojen kuvat sisälsivät pelkkiä lapsia, mutta ei ollut mahdollista päätellä, ovatko kuvien lapset keskenään sisaruksia vai tovereita. Koska alkuopetuksen kirjoissa teksti on melko niukkaa, ei tilanteista kuvien taustalla saada paljoakaan tietoa, vaan kuvat kertovat itse oman tarinansa.

Isovanhempien kuvaaminen oppikirjoissa on vähentynyt 2000-luvulla, mutta isovanhempia on kuitenkin kuvattu aina erittäin positiivisessa valossa. Läpi vuosikymmenten he auttavat, opettavat ja lohduttavat lapsenlapsiaan. Uusimmissa oppikirjoissa isovanhempia kuvataan vähemmän kuin aiemmin niin kirjan teksteissä kuin kuvituksessakin, joten isovanhemmista annetaan ehkä etäisempi kuva. Tämä asia saattaa kuvastaa suvun ja perheen purkautumista pienempiin osiin. Kehityksen myötä voidaan ajatella suvun erkanevan ydinperheestä. (Nätkin 2003, 18 – 20.) Isovanhempien kuvaamisen vähenemisestä huolimatta positiivinen sävy ja isovanhempien tehtävät ovat säilyneet maininnoissa samankaltaisina.

6.2 Perherakenteiden moninaistuminen

Perheet ovat muuttuneet ja moninaistuneet 1950-luvulta huomattavasti (Nätkin 2003, 17). Perherakenteisiin liittyen tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että lapsia hankitaan yhä vanhempana, perheet ovat pienempiä kuin aikaisemmin ja avioerojen lisääntytyä yksinhuoltajuudesta ja uusperheistä on tullut yhä yleisempiä. Aikaisemmissa tutkimuksissa esille tulleet yhteiskunnan muutokset sekä tilastotiedot perherakenteiden muutoksista heijastuvat myös aineistoomme, mutta yleensä usean vuoden tai jopa vuosikymmenen viiveellä.

Sitä, että uskonnon oppikirjojen perhekuvat eivät muutu yhtä nopeasti kuin yhteiskunnan näkemykset ja tilastot, voidaan kenties selittää uskonnon oppiaineen perinteisiä perhearvoja korostavalla luonteella sekä opetukseen vaikuttavilla kristillisillä arvoilla. Useat yhteiskunnassa tapahtuneista muutoksista eivät ole perinteisten kristillisten arvojen, kuten vanhempien kunnioituksen, avioliiton pysyvyyden ja pyyteettömän lähimmäisenrakkauden mukaisia. Uskonnon oppikirjat nähdään yhä keskeisinä etiikan ja moraalin lähteinä, joten ne ovat luontaisesti sisältäneet läpi vuosikymmenten perinteisiä kristillisiä arvoja (Kallioniemi 2007, 15). Perhemuotojen ja perhettä koskevien asenteiden muutoksia on myös Forsbergin (2003, 9) mukaan tyypillisesti pidetty kielteisinä ilmiöinä minkä vuoksi uutta perheajattelua ei ehkä ole haluttu varta vasten tuoda oppilaiden tietoisuuteen ja näin antaa heille huonoja malleja.

Perheiden moninaistumisen myötä on kuitenkin myös uskonnon oppikirjoihin tullut erilaisia perheitä. Vielä 1960-luvulla aineistossa esitettiin ainoastaan ydinperhe, jossa on useampia lapsia, mutta jo sitä seuraavalla vuosikymmenellä ilmaistiin, että perheet voivat olla erilaisia. Oppikirjoissa on tullut esille lapsettomia perheitä ja yksinhuoltajaperheitä, sekä myös se vaihtoehto, että ihmisellä voi olla monta perhettä. Tämä monen perheen vaihtoehto varmaankin viittaa lähinnä eron jälkeiseen viikonloppuvanhemmuuteen ja molempien biologisten vanhempien muodostamiin uusperheisiin, vaikka ilmaisu toki mahdollistaa myös monet muunlaiset tulkinnat. Tähän ilmaisuun liittyy myös ajatus siitä, että ihminen voi itse määritellä, keitä hän laskee omaan perheeseensä kuuluvaksi. Tämä muutos on tyypillistä postmodernille kulttuurille, sillä siihen kuuluu ratkaisemattomuus ja erilaisuuden hyväksyminen. Myöskään perheelle ei haluta enää tarjota tarkkaa, selvärajaista määritelmää.

Vallius-Räsänen (2007, 27) mukaan perinteinen ydinperhe on saanut oppikirjoissa rinnalleen yksinhuoltajaperheen lisäksi myös uusperheen. Uskonnon alkuopetuksen oppikirjoissa uusperheistä, esimerkiksi sisarpuolista tai isä- ja äitipuolista, ei kuitenkaan kerrota suoraan. Uudemmissa oppikirjoissa saatetaan kertoa toisen vanhemman muuttaneen pois, mikä on kuvattu surullisena asiana lapsen elämässä. Avioeroa ei kuitenkaan mainita. Tässä näkyy se, että aineistomme on suunnattu alkuopetukseen; perheen muutoksia kuvataan lasten näkökulmasta, eikä aikuisten asioita kenties koeta olennaiseksi käsitellä tarkemmin. Perhe ja sen koostumus saattaa olla myös erittäin arka ja herkkä aihepiiri lapselle, jonka vuoksi myös oppikirjat välttävät asian liian tarkkaa käsittelyä (Vallius-Räsänen 2007, 27). Uusperheiden sivuuttamisessa näkyy toisaalta myös se, että kristillisen etiikan mukaan avioliitto on tarkoitettu solmittavaksi vain kerran, eikä etiikan vastaisista toimintatapoja ehkä haluta korostaa. Saattaa kuitenkin olla, että avioerojen ja yksinhuoltajuuden tapaan uusperheet tulevat näkyvästi uskonnon oppikirjoihin viiveellä, vasta useita vuosia niiden huomattavan yleistymisen jälkeen.

Vaikka olemmekin havainneet oppikirjoissa kuvatuissa perherakenteissa muutoksia, ovat jotkut asiat pysyneet suhteellisen samanlaisina 1950-luvulta 2000-luvulle. Esimerkiksi tilastoissa näkyvät muutokset perheiden lapsiluvuissa eivät juurikaan näy tutkimassamme aineistossa, sillä läpi vuosikymmenten oppikirjojen kuvituksissa ja tarinoissa esiintyy eniten kahden tai kolmen lapsen perheitä. Ainoastaan yksinhuoltajaperheissä on yleensä kuvattu vain yksi lapsi. Useista muutoksista ja suvaitsevaisuuden lisääntymisestä huolimatta oppikirjoissa esiintyy yhä usein perinteisen perhemallin perhe, jossa on useampia lapsia. Tämä ilmenee varsinkin oppikirjojen kuvituksessa. Tämä on koko tutkimamme aikakauden ollut myös suomalaisen yhteiskunnan yleisin perherakenne. Sen lisäksi, että ydinperhe esiintyy usein oppikirjojen kuvituksen perhemuotona, vaikuttaa se olevan myös kaikkein ihanteellisin perherakenne. Tämä näkyy siinä, että vaikka

erilaisista perheistä kerrottaisiinkin, on ydinperhe se, joka selvimmin liitetään tyytyväisyyteen ja onnellisuuteen.

6.3 Yksilöllisyyden lisääntyminen

Individualistinen ajattelu on lisääntynyt 1960-luvulta alkaen (Launonen 2000, 232). Perheissä tämä näkyy muun muassa siinä, että ydinperheet ovat erkaantuneet suvusta ja perheenjäsenet toisistaan. (Nätkin 2003, 18 – 25.) Perheiden yhtenäisyyttä korostavien arvojen sijaan on alettu korostaa oikeutta yksilöllisiin valintoihin (Forsberg 2003, 11.) Tämä vaikuttaa huomattavasti myös oppikirjoissa esiintyviin perhekuviin sekä arvoihin ja ihanteisiin.

Koulu on tärkeä yhteiskuntaan sosiaalistava instituutio, jossa lapsia halutaan kasvattaa toimimaan eettisesti ja omaksumaan yhteiskunnan arvoja (Launonen 2000, 29). Etenkin vielä 1960-luvulla pyrittiin aktiivisesti vaikuttamaan oppilaiden arvoihin ja ihanteisiin, sekä niiden kautta myös heidän henkilökohtaisiin valintoihinsa. Nykypäivän uskonnonopetuksessa korostetaan lapsen positiivista oikeutta uskontoon ja sen arvoihin. Oppilaalle halutaan antaa mahdollisuus valita yksilöllisesti omat arvonsa ja ihanteensa. (Fagerlund 2007, 38 – 39.) Tämä valinnanvapaus näkyy oppikirjojen pohdintaa herättävissä tehtävissä, jotka ovat tulleet osaksi uskonnonopetuksen oppikirjoja vasta muutaman viimeisen vuosikymmenen aikana.

Yksilöllistyminen ei ole kuitenkaan vaikuttanut siihen, että edelleen yleisen näkemyksen mukaan ihanneperheen jäsenet luottavat toisiinsa ja ovat velvollisia auttamaan toisiaan (Bauman 1997, 55). Myös uskonnon oppikirjoissa on haluttu antaa tällainen perhekuva. Havaintojemme mukaan läpi vuosikymmenten uskonnon oppikirjoissa säilyy ihanne yhdessä toimivasta ja jäseniään tukevasta perheestä. Oppikirjat ovat kannustaneet lasta kasvamaan auttavaksi yksilöksi 1950-luvulta alkaen. Auttavaisuuden korostaminen on kuitenkin vähentynyt viime vuosikymmeninä. Auttaminen liitetään myös uudemmissa kirjoissa useammin ystäviin, kun taas aiemmin auttamisen yhteydessä puhuttiin lähinnä vanhempien auttamisesta.

Tutkiessamme oppikirjojen perhekuvia huomasimme, että ajan myötä perheiden esiintyminen kuvissa ja teksteissä ylipäättään vähenee. Useiden teemojen käsittelyssä perheen ovat korvanneet ystävät ja luokkatoverit. Perhe on yhä olemassa, mutta kenties sen kuvaamista ei nähdä niin tarpeellisenä yksilöllisyyden luonnehtiessa vahvasti nyky-yhteiskuntaa (Nätkin 2003, 21). Ystävien merkityksen lisääntyminen saattaa liittyä myös 1990-luvulta alkaneeseen sosiaalisuuden korostamiseen. Opetussuunnitelmissa painotetaan sosiaalista älykkyyttä ja sosiaalisia taitoja, mihin kuuluvat muun muassa yhteistyökyky, toisen huomioiminen ja suvaitsevaisuus. (Launonen 2000,

287.) Nämä teemat ovat ehkä olennaisempia ystävyssuhteissa kuin perheenjäsenten välisissä suhteissa.

Yksilöllisyyden huomioiminen näkyy kirjoissa kaikkialla – ei pelkästään perhekuissa. Kysymysten määrä teksteissä lisääntyy, ja lapsen omalle pohdinnalle annetaan jatkuvasti enemmän tilaa. Voimakas murros tapahtui vielä 1990-luvulla, jolloin haluttiin pyrkiä sitoutumattomuuteen ja vapauteen auktoriteeteista (Launonen 2000, 271). Tämä näkyy siinä, että oppikirjoissakaan lapsia ei esitetä aiemman tapaan omaan perheeseensä sitoutuneina vaan enemmän itsenäisesti toimivina yksilöinä. Kirjojen lapsihahmoille ja lukijalle on annettu enemmän vastuuta tehdä päätöksiä omasta puolestaan ja tehdä omia tulkintojaan. Lisäksi kuvituksessa on havaittavissa, että uudemmissa kirjoissa lapset saattavat rukoilla ja tehdä läksyjä yksin, vaikka aiemmin vanhempi oli yleensä läsnä tällaisissa tilanteissa.

2000-luvulta alkaen myös lemmikkieläimet nostetaan perheenjäseniksi. Vaikka tämä ei ehkä vaikutakaan kovin merkittävältä seikalta, saattaa se kuitenkin kertoa jotain olennaista aikamme ihmisten tavasta ajatella asioita omista lähtökohdista käsin. Lemmikki on helppo perheenjäsen; se ilahduttaa ja antaa ihmiselle seuraa, vaatimatta kuitenkaan samanlaista panostusta kuin ihmissuhteet. Yksin asuva ihminen voi lemmikin hankkimalla rakentaa itselleen perheen, joka kenties tyydyttää sen hetkisiä tarpeita ja lievittää yksinäisyydentunnetta, mutta josta voidaan kuitenkin luopua niin halutessa. Oppikirjoissa lisääntyy muutenkin kodin ja perheen näkeminen hyödyn kannalta. 2000-luvun oppikirjassa todetaan, että ”jokainen tarvitsee kodin”, kun aikaisempina vuosikymmeninä kirjoissa korostettiin enemmänkin sitä näkökulmaa, että kotona tarvitaan kaikkein perheenjäsenten apua.

Yksi yksilöllisten valintojen korostamisen lähtökohdista on tunteet. Monet yhteiskuntatieteilijät korostavat tunteiden roolia perhesuhteissa. Päätösten teko omien tunteiden pohjalta on yhä hyväksyttävämpää. (Forsberg 2003, 86 – 101; Lewis 2001, 72.) Myös oppikirjoissa eri tunteille, kuten surulle, kateudelle, pettymykselle ja tyytyväisyydelle annetaan yhä enemmän tilaa ja painoarvoa. Selvästikin koetaan tärkeänä, että lapsi oppii tunnistamaan eri tunteita ja pohtimaan niiden merkitystä itselleen. Vielä 1950-luvulla lapselle kerrottiin suoraan mitä hänen tulisi tuntea, esimerkiksi, että hän kunnioittaa ja rakastaa vanhempiaan.

Koska ihmisillä on enemmän vapauksia tehdä omia valintoja, on tullut tärkeäksi osata olla suvaitsevainen ja hyväksyä myös toisten ihmisten päätökset. 1950- ja 60-luvun kirjoissa oletettiin, että kaikilla on äiti ja isä, joita lapsi kunnioittaa ja tottelee. 1970- ja 80-luvuilla alettiin puhua siitä, että on olemassa erilaisia perheitä. 2000-luvulta alkaen kirjoissa jo suorastaan korostetaan sitä, että ”jokaisessa kodissa on omat tavat” (Koivukoski ym. 2013b, 68), ”jokaisen

kodin jouluaatto on erilainen ”(Niittynen ym. 2008, 47) ja ”on kohteliasta ottaa huomioon perheiden erilaiset tavat” (Koivukoski ym. 2013a, 22).

7 REFLEKTIO

Tässä luvussa pohdimme tutkimuksemme luotettavuutta ja mahdollisuuksia jatkaa tutkimuksen tekoa aiheemme parissa. Pyrimme tarkastelemaan oppimiskokemuksiamme, tutkimusprosessiamme sekä tutkimustuloksiamme ja näin ollen arvioimaan tutkimuksemme onnistumista luotettavuuden suhteen. Etenkin kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkijan merkitys on huomattava ja luotettavuuden kannalta on tämä subjektiivisuus tärkeää tiedostaa ja tuoda esille (Eskola & Suoranta 1998, 20). Tutkijoiden taustasitoumukset -luvussa esille tuomamme seikat varmasti vaikuttavat siihen, mitkä asiat aineistostamme olemme kokeneet tärkeimmiksi. Toiset lähtökohdat omaava tutkija olisi saattanut kiinnittää huomioita erilaisiin asioihin.

Laadullisessa tutkimuksessa tutkija on itsessään merkittävä luotettavuuden kriteeri ja siksi onkin tärkeää, että lopuksi pohditaan luotettavuuden suhdetta koko tutkimusprosessiin. Eskola ja Suorantakin (1998, 209 – 210) ovat korostaneet, että kvalitatiivisen tutkimuksen luotettavuuden kannalta on tutkimukseen olennaista sisällyttää runsaasti tutkijoiden omaa pohdintaa. Oppimis- sekä tutkimusprosessina pro gradu -tutkielmamme on ollut monipuolinen. Tutkimuksemme aikana olemme oppineet suhteuttamaan ja vertailemaan erilaisia aiheita niin oman työomme sisällä kuin laajemmassakin kontekstissa. Olemme työomme aikana vertailleet tutkimuksemme vaiheita ja aiheita muihin akateemisiin tutkimuksiin. Oman tutkimuksen teon kautta olemme saaneet tietoa tieteellisen maailman yleisistä ja tyypillisistä käytänteistä. Erityisesti tutkimuksemme analysointivaihe opetti meitä hahmottamaan tutkijan subjektiivista roolia. Ymmärsimme, että tutkijoiden rooli analyysissa on suuri, sillä heillä on mahdollisuus painottaa joitakin tutkimuksessa esiin nousevia asioita. Analyysia kirjoittaessamme emme ole kokeneet tarkoituksenmukaiseksi, tai edes mahdolliseksi, kuvailla jokaista perheeseen liittyvää kohtaa. Olemme tutustuneet tarkasti aineistoomme ja sen jälkeen nostaneet esille ne kohdat, joiden olemme kokeneet huomionarvoisiksi sekä tutkimuksen kannalta olennaisiksi.

Useat seikat vaikuttavat siihen, miten perheitä kuvataan aineistossamme. Aineistonamme ovat uskonnon oppikirjat, joten oppiaineen luonne sekä evankelisluterilainen kristinuskko todennäköisesti vaikuttavat niissä esiintyviin perhekuviin. Käsittelemämme kirjat on tarkoitettu alkuopetukseen, mikä myös näkyy kirjojen tyyliässä. Alkuopetukselle luonteenomaista on runsaat kuvat ja vähäiset tekstit oppikirjoissa. Olemme ottaneet analyysiteksteihimme mukaan paljon suoria lainauksia perusteluiksi tulkinnoillemme, sekä myös siksi, jotta lukija voisi itse tehdä niiden pohjalta omia päätelmiään. Myös liitteistä löytyy vähintään yksi kuva jokaiselta vuosikymmeneltä. Lisäksi pyrimme kuvailemaan oppikirjojen kuvia selventääksemme omia

havaintojamme. Päätelmät, joita analyysissa olemme tehneet, on näin pyritty perustelemaan huolella.

Pyrimme hahmottamaan oppikirjoista niiden vuosikymmenille tyypillistä perhekuvaa ja peilaamaan näitä perhekuvia teoreettiseen viitekehyskseen. Teimme tietoisin valinnan jättäessä oppikirjojen raamattutieto -osuudet analyysimme ulkopuolelle, sillä emme kokeneet niiden tuovan esille ajalle tyypillisiä perhekuvia. Aineistomme vanhimmista, eli 1950- ja 60-luvun oppikirjoista jäi raamattutiedon takia suhteellisen paljon analyysimme ulkopuolelle, mutta koemme tämän kuitenkin parantaneen luotettavuutta ajan perhekuvan hahmottamisen kannalta. Vaikka analyysimme ulkopuolelle on jouduttu jättämään osa kirjoista, pyrimme kuitenkin saamaan mahdollisimman kattavan katsauksen aineistomme oppikirjoilla, jotta mitään merkittävää ei jäisi tutkimatta. Tähän pyrimme vaikuttamaan muun muassa sillä, että 1960-lukua lukuun ottamatta meillä oli kaikilta vuosikymmeniltä tutkittavana vähintään kahden eri kirjasarjan oppikirjoja. Tosin emme kuitenkaan ole tutkineet jokaista vuosien 1950–2013 aikana Suomessa julkaistua uskonnon oppikirjaa, joten emme voi väittää aineistomme olevan täysin kattava.

Tutkimuksemme aikana meitä haastoi perheeseen liittyvien moninaisten käsitteiden käyttö, sillä perhe on tutkimusaineistomme otannan aikakautena kokenut suuriakin muutoksia myös käsitteistössään. Olemme pyrkineet huomioimaan nämä muutokset. Tutkimuksen luotettavuuden lisäksi on tutkimuksen kulun ja tutkimustulosten kannalta olennaista, että käsitteitä on käytetty johdonmukaisesti läpi työn ja niissä tapahtuvat muutokset on tunnistettu. Esimerkiksi modernin ja postmodernin käsitteiden suhdetta perheeseen oli aluksi vaikea hahmottaa, sillä niitä on käytetty myös lähdekirjallisuudessa jokseenkin harhaanjohtavasti. *Modernilla perheellä* tarkoitetaan useimmiten perinteistä ydinperhemallia, mutta silti puhuttaessa *modernista isästä* tarkoitetaan yleensä uusiutuvan eli postmodernin ajan lempeää isän roolia.

Koemme, että olemme päässeet käsittelemään tutkittavaa aiheitamme syvällisesti ja monipuolisesti. Koemme, että yhteiskunnallinen ja poikkitieteellinen tutkimusote säilyi tutkimusprosessissa. Huomasimme kuitenkin aiheemme olevan monisyinen ja todella laaja elämän kokonaisuuden kannalta, joten tutkittavaa aiheen saralta varmasti riittää. Tutkimusta voisi laajentaa myös toisiin oppiaineisiin, jotta saataisiin laajempaa kokonaiskuvaa ajan perhekuvista ilman uskonnollisia konteksteja. Myös muihin ikäluokkiin laajentamalla voitaisiin saada laajempi aineisto, ja sitä kautta syvällisempi kuva perheestä. Perhekuvien parissa voisi olla mielenkiintoista perehtyä myös lasten kykyyn tulkita ja nähdä perheitä esimerkiksi eläytymismenetelmän parissa. Samalla olisi mielenkiintoista selvittää miten lapset vastaisivat nykyisissä kirjoissa avoimiksi jätettyihin perhekuviin ja pohdintatehtäviin.

Kaiken kaikkiaan näemme perheen ja perhekuvat ikuisesti ajankohtaiseksi tutkimusaiheeksi, jota on arvokasta tutkia niin opettajan työn kuin jokaisen yhteiskunnan jäsenen kannalta. Myös meidän tutkimuksemme on suunnattu kaikille perheestä ja siihen liittyvistä ilmiöistä kiinnostuneille aikuisille, erityisesti kasvattajille.

8 LÄHTEET

8.1 Analysoidut oppikirjat

Ailasmaa, M., Jylhä, K., Lehtinen, A. & Suominen, A. O. 1975. Uskon maailma 2. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Aavikko, K., Kortekangas-Malkavaara, V. & Malkavaara, M. 2002. Yhdessä 1. Uskonnon oppikirja. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Aavikko, K., Kortekangas-Malkavaara, V. & Malkavaara, M. 2003. Yhdessä 2. Uskonnon oppikirja. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Haavio, M. & Vermasvuori, L. 1952. Meidän lasten uskontokirja. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Heinämaa, S. 1950. Raamatun kertomuksia lapsille. Helsinki: Osakeyhtiö Valistus.

Jylhä, K., Lehtinen, A. & Suominen, A. O. 1974. Uskon Maailma 1. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Kankaanpää, U-M., Nisonen, R. & Töllinen, M. 1985. Hyvä paimen 1. Espoo: Amer-yhtymä Oy.

Kankaanpää, U-M., Nisonen, R. & Töllinen, M. 1988. Hyvä paimen 2. Espoo: Amer-yhtymä Oy.

Koivukoski, T., Kortekangas, V., Nisonen, R., Parviola, J., Töllinen, M. & Vaaramo, R. 2013a. Aarre 1. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Koivukoski, T., Kortekangas, V., Nisonen, R., Parviola, J., Töllinen, M. & Vaaramo, R. 2013b. Aarre 2. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Konttinen, A. & Simojoki, M. 1950. Ystävä sä lapsien. Porvoo: WSOY.

Merenkylä, L., Merenkylä, P. & Lehtinen, E. 1967. Ensimmäinen uskontokirjani. Helsinki: Osakeyhtiö Valistus.

Merenkylä, L., Merenkylä, P., Lehtinen, E. & Kaukonen, K. 1972a. Peruskoulun uskontokirja 1. Helsinki: Osakeyhtiö Valistus.

Merenkylä, L., Merenkylä, P., Lehtinen, E. & Kaukonen, K. 1972b. Peruskoulun uskontokirja 2. Helsinki: Osakeyhtiö Valistus.

Niittynen, A., Similä, M. & Vidgrén, K. 2008. Tähti 1. Uskonnon oppikirja. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Niittynen, A., Similä, M. & Vidgrén, K. 2009. Tähti 2. Uskonnon oppikirja. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Nisonen, R., Pyysiäinen, M. & Töllinen, M. 1997. Suuri kertomus. Elämä edessä. Porvoo: WSOY.

Nisonen, R., Pyysiäinen, M. & Töllinen, M. 2012. Suuri kertomus. Elämä edessä. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Raikunen, S. 1996. Askeleeni 1-2. Uskontokirja. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Röman, K. & Nöjd, S. 1985. Koulun uskonto 1. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Röman, K. & Nöjd, S. 1986. Koulun uskonto 2. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Suomela, A. 1972. Aikamme uskontokirja 1. Porvoo: WSOY.

8.2 Lähteet

Aarni, P. & Kivimäki, P. 1965. Kansa- ja kansalaiskoulun uskonnonopetuksen vertailua. Teoksessa Lehtinen, J. (toim.) Kansalaiskoulujen uskonnonopetukseen liittyviä didaktisia kysymyksiä.

Alasuutari, P. 2001. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 1998/986. Viitattu 22.10.2014.
Saantitapa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980986>

Autio, T. 2006. Subjectivity, curriculum, and society: between and beyond German Didaktik and Anglo-American curriculum studies. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.

Ball, M. S. & Smith, G. W. H. 1992. Analyzing Visual Data. Newbury Park, California: Sage Publications.

Bauman, Z. 1997. Sosiologinen ajattelu. Tampere: Vastapaino.

Cherrin, S. & Garner, J. D 1998. Women, Families, and Feminist Politics: A Global Exploration. New York: Routledge.

Dictionary.com 2014. Viitattu 16.10.2014. <http://dictionary.reference.com/browse/family+values>

Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Fagerlund, F. 2007. Lapsella on oikeus uskontoon. Teoksessa Luodeslampi, J. & Nevalainen, S. (toim.) Opetan uskontoa alakoulussa. Helsinki: LK-kirjat.

Forsberg, H. 2003. Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa Forsberg, H. & Nätkin, R. (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus.

Grönros, E-R., Haapanen, M., Heinonen, T. R., Joki, L., Nuutinen, L. & Vilkamaa-Viitala, M. (toim.) 2006a. Kielitoimiston sanakirja. 1. osa A-K. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Grönros, E-R., Haapanen, M., Heinonen, T. R., Joki, L., Nuutinen, L. & Vilkamaa-Viitala, M. (toim.) 2006b. Kielitoimiston sanakirja. 2. osa L-R. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Gilbert, P. 1999. Family values and the nation-state. Teoksessa Jagger, G. & Wright, C. (toim.) Changing Family Values. London: Routledge.

Ijäs, E. & Olkinuora, H. 1977. Peruskoulun uskonnon oppikirjojen sisältöjen suhde peruskoulun opetussuunnitelmassa esitettyihin ja muihin tavoitteisiin. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisuja 276/1977. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Ijäs, K. 2009. Arvot asuvat kotona. Ajatuksia perhearvoista. Helsinki: Kirjapaja.

Iskala, M. 1970. Johdanto. Teoksessa Ahava, A., Iisalo, T., Iskala, M., Kaikkonen, E., Korhonen, A., Koskimaa, A., Lyyra, L., Salminen, J., Toiviainen, K. & Laulikki, V. (toim.) Uudistuva uskonnonopetus. Uskonnonopetuksen käsikirja. Porvoo: WSOY.

Jagger, G. & Wright, C. 1999. Changing Family Values. London: Routledge.

Jokinen, A. 2012. Miehet osana tasa-arvokeskustelua ja -politiikkaa. Tampere: Tampereen yliopistopaino. Viitattu 23.10.2014. Saantitapa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201406061641>

Julkunen, R. 2010. Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit. Tampere: Vastapaino.

Juntunen, J. & Krats, S. 1997. Perhe tutkimuksen puristuksessa. Jyväskylä: Jyväskylän yrityspaino.

Kalli, P. 2005. Teoksessa Kalli, P. & Malinen, A. (toim.) Konstruktivismi ja realismi. Aikuiskasvatuksen 45. vuosikirja. Vantaa: Kansanvalistusseura.

Kallio, K. P. 2010. Missä lapsuus tapahtuu? Teoksessa Kallio, K. P., Ritala-Koskinen, A. & Rutanen, N. (toim.) Missä lapsuutta tehdään? Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Kallioniemi, A. 2007. Uskonnonopetus alakoulussa. Teoksessa Luodeslampi, J. & Nevalainen, S. (toim.) Opetan uskontoa alakoulussa. Helsinki: LK-kirjat.

Keurulainen, A. 2014. Muuttuva suomalainen perhe. Kuopio: Kopijyvä.

Kuronen, M. 2003. Eronnut perhe? Teoksessa Forsberg, H. & Nätkin, R. (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus.

Kuusisto, J. 1989. Oppimateriaalit peruskoulun ala- ja yläasteella 1988. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja A 26. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kähkönen, E. 1976. Uskonnonopetuksen asema Suomen koulunuudistuksessa 1944–1970. Helsinki: Suomen Teologinen Kirjallisuusseura.

Lainiala, L. 2010. Perhepolitiikan uudet tuulet. Perheen paluu. Helsinki: Vammalan Kirjapaino Oy.

Laitinen, S. 2006. Media on kuvaa – mutta missä sitä opetetaan? Teoksessa Kettunen, K., Hiltunen, M., Laitinen, S. & Rastas, M. (toim.) Kuvien keskellä, 200 - 213. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Laki raskauden keskeyttämisestä 1971/239. Viitattu 22.10.2013. Saantitapa:

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1970/19700239>

Launonen, L. 2000. Eettinen kasvatusajattelu suomalaisen koulun pedagogisissa teksteissä 1860-luvulta 1990-luvulle. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Lee, N. 2005. Childhood and Human Value. Development, Separation and Separability. Berkshire: Open University Press.

Lewis, J. 2001. The End of Marriage? Individualism and Intimate Relations. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Marin, M. 1969. Perheitä on monenlaisia. Teoksessa Perhekasvatuksen käsikirja opetustyöhön. Kansalaiskasvatuksen Keskuksen julkaisuja n:o 5. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Moilanen, P. & Räihä, P. 2001. Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2 – näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus.

Mäkelä, S. & Vuoristo, E. 1965. Opettajan osuus uskonnonopetuksessa. Teoksessa Lehtinen (toim.) Kansalaiskoulujen uskonnonopetukseen liittyviä didaktisia kysymyksiä.

Niikko, A. 2010. Tutkiva opettaja ongelmanratkaisijana. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1 – Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Juva: PS-kustannus 3. PAINOS

Nätkin, R. 2003. Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Forsberg, H. & Nätkin, R. (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus.

OPS 1985. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 1985. Opetushallitus.

OPS 2004. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Opetushallitus. Viitattu 22.10.2014. Saantitapa: http://www.oph.fi/download/139848_pops_web.pdf

Oxford Dictionaries 2014. Viitattu 16.10.2014.

http://www.oxforddictionaries.com/us/definition/american_english/family-values

Piha, K. 2006. Äitijohtaja. Tampere: Tammer-Paino.

Reid, W. A. 2002. Systems and Structures or Myths and Fables? A Cross-Cultural Perspective on Curriculum Content. In Gudem, B.G. & Hopmann, S., eds. 2002. Didaktik and/or curriculum: an international dialogue. New York: Peter Lang.

Repo, K. 2009. Lapsiperheiden arki; Näkökulmina raha, työ ja lastenhoito. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen Yliopistopaino

Ritala-Koskinen, A. 2001. Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Helsinki: Väestöliitto. Väestöntutkimuslaitos.

Ruokanen, M. 1987. Hermeneutica moderna. Teologinen hermeneutiikka historiallis-kriittisen raamatuntutkimuksen aikakaudella. Helsinki: Gaudeamus.

Seppänen, J. 2005. Visuaalinen kulttuuri. Teoriaa ja metodeja mediakuvan tulkitsijalle. Tampere: Vastapaino.

Seppänen, J. 2006. Katseen voima. Kohti visuaalista lukutaitoa. Tampere: Vastapaino.

Simpson, B. 1998: Changing families. An ethnographic approach to divorce and separation. Oxford: Berg Press.

Stacey, J. 1996. In the Name of the Family. Rethinking Family Values in the Postmodern Age. Boston: Beacon Press.

SUOL 2014. Suomen uskonnonopettajien liitto ry. Uskonnonopetus Suomessa. Viitattu 22.10.2014. Saantitapa: <http://www.suol.fi/index.php/uskonnonopetus-suomessa>.

Suomen evankelis-luterilainen kirkko 2014. Jäsenet. Viitattu 16.10.2014. Saantitapa: <http://evl.fi/EVLfi.nsf/Documents/68ED832793E78AF5C22575EF003AD029?OpenDocument&lang=FI>

Suomen virallinen tilasto (SVT) 2013a. Perheet [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-3215. Perheväestö ja perheen keskikoko 1950–2013. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu: 16.10.2014. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/perh/2013/perh_2013_2014-05-23_tau_002_fi.html

Suomen virallinen tilasto (SVT) 2013b. Perheet [verkkojulkaisu].

ISSN=1798-3215. Lapsiperheet tyypeittäin 1950–2013. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu: 16.10.2014. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/perh/2013/perh_2013_2014-05-23_tau_003_fi.html

Suomen virallinen tilasto (SVT) 2014. Perheet [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-3215. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu: 24.10.2014. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/perh/index.html>

Syväoja, H. 2004. Kansakoulu – suomalaisten kasvattaja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2011. Tilastoraportti 32/2011, 20.10.2011. Liitetaulukko 1a. Suomen virallinen tilasto, Terveys 2011. THL. Saantitapa: http://www.stakes.fi/tilastot/tilastotiedotteet/2011/liitetaulukot/Tr32_11_Liitetaulukot.pdf

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2013. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Vantaa: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Turunen, K. E., 1995. Tieto ja tiede. Jyväskylä: Atena kustannus Oy.

Tynjälä, P., Heikkinen, H. L. T. & Huttunen, R. 2005. Konstruktivistinen oppimiskäsitys oppimisen ohjaamisen perustana. Teoksessa Kalli, P. & Malinen, A. (toim.) Konstruktivismi ja realismi. Aikuiskasvatuksen 45. vuosikirja. Vantaa: Kansanvalistusseura.

Usher, R., 1996. A critique of the neglected epistemological assumptions of educational research. Teoksessa Scott, D. & Usher, R. (toim.) Understanding Educational Research. London: Routledge.

Valkola, J. 2003. Interpretation of the Images. A Cognitive and Media Cultural Perspective on the Theory, and Aesthetics of Audiovisual Narration. Jyväskylä: Jyväskylä University Press.

Vallius-Räsänen, A-M. 2007. Uskonto alkuopetuksessa. Teoksessa Luodeslampi, J. & Nevalainen, S. (toim.) Opetan uskontoa alakoulussa. Helsinki: LK-kirjat.

VanEvery, J. 1999. From Modern Nuclear Family Households to Postmodern Diversity? The Sociological Construction of Families. Teoksessa Jagger, G. & Wright, C. Changing Family Values. London: Routledge.

Viiri, J. 2000. Vuorovesi-ilmiön selityksen opetuksellinen rekonstruktio. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja N:o 59. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.

Vilkka, H. 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Vuorenmaa, M., Tervonen, R. & Kuusilehto, M. 2012. Isyyden elinkaarella: Mannerheimin Lastensuojeluliiton Isä-hanke. Jokinen, A. (toim.) Tampere: Tampereen yliopistopaino. Viitattu 23.10.2014. Saantitapa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201406061638>.

Vuori, J. 2001. Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Vuori, J. 2003. Äitiyden ainekset. Teoksessa Forsberg, H. & Nätkin, R. (toim.) Perhe Murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus.

Välimäki, H. 2003. T. P. Virkkunen uskonnonpedagogina. Teoksessa Kuikka, M.T., Lappalainen, A. & Merimaa, E. (toim.) Koti ja koulu, kasvatuksen perusta. Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosikirja 2003.

Värri, V-M. 1997. Hyvä kasvatus – kasvatus hyvään. Dialogisen kasvatuksen filosofinen tarkastelu erityisesti vanhemman näkökulmasta. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Yle Uutiset 2013. Avioliittolaki jakaa eduskunnan – KD ja PS yhtenäisinä lakia vastaan. Julkaistu 16.12.2013. Viitattu 22.10.2014. Saantitapa: http://yle.fi/uutiset/avioliittolaki_jakaa_eduskunnan_kd_ja_ps_yhtenaisina_lakia_vastaan/6986183

Yle Uutiset 2014. Piispaainkokous ei halua muuttaa vihkikaavaa uusperheiden vanhemmille. Julkaistu 10.9.2014. Viitattu 16.10.2014. Saantitapa: http://yle.fi/uutiset/piispaainkokous_ei_halua_muuttaa_vihkikaavaa_uusperheiden_vanhemmille/7464104

Yli-Opas, A. 2010. Avioliiton teologia Englannin kirkossa ja Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa vuosina 1963–2006. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 112. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

LIITTEET

Liite 1. 1950-luku – Hyvä lapsi kunnioittaa ja palvelee

Kunnioita isääsi ja äitiäsi, jotta menestyisit ja kauan eläisit maan päällä.

Vanhempasi iloitsevat ja tuntevat huolenpitonsa tulleen palkituksi, kun sinä kunnioitat ja rakastat heitä, olet heille kuuliainen, palvelet heitä ja noudatat kaikessa heidän neuvojaan.

Kunnioita myös opettajiasi ja kaikkia vanhempia ihmisiä.

Jeesus on sanonut: **»Kaikki, mitä te tahdotte, että ihmiset tekisivät teille, tehkää te myös heille samoin.»** — Sinä tahdot, että sisaresi, veljesi, koulutoverisi ja kaikki lähelläsi olevat ihmiset pitäisivät sinusta ja olisivat sinulle ystävällisiä ja hyvántahtoisia. Toivot, ettei kukaan tekisi sinulle mitään pahaa. Käyttäydy sinä kaikkia lähellä oleviasi kohtaan samalla tavoin, kuin toivot heidän kohtelevan itseäsi.

KOTI

SINULLA ON KOTI.
SIELLÄ OVAT ÄITI JA ISÄ.
VANHEMMAT HUOLEHTIVAT SINUSTA.
HE RAKASTAVAT SINUA.
KOTONA ON HYVÄ OLLA.

Liite 3. 1970-luku – Isä tietää

(Lähde: Jylhä, Lehtinen & Suominen 1974, 8)

Liitteet 4 ja 5. 1980-luku – Perhe tekee kotityöt yhdessä

(Lähteet: Kankaanpää, Nisonen & Töllinen 1985, 6; Röman & Nöjd 1985, 20)

Liite 6. 1990-luku – Perheet ovat erilaisia

12

(Lähde: Raikunen 1996 osa 1, 12)

Liitteet 7 ja 8. 2000-luku – On kohteliasta huomioda perheiden erilaiset tavat

(Lähde: Niittynen, Similä & Vidgrén 2008, 34 – 35)

8.

Tul-laan tu-tuik-si

On koh-te-li-as-ta ot-taa huo-mi-oon
per-hei-den e-ri-lai-set ta-vat,
kun vie-rail-laan ka-ve-rei-den ko-deis-sa
tai kut-su-taan hei-tä o-maan ko-tiin.

(Lähde: Koivukoski, Kortekangas, Nisonen, Parviola, Töllinen & Vaaramo 2013a, 22)